Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes ve Amasya-Suluova'da görev yaptı. 2005'te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma 'Evliyalar Şehri' adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı. Elinizdeki kitaptan önce Amasya, Kastamonu, Afyonkarahisar, Isparta, Tokat, Samsun, Sivas, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Manisa, İzmir, Çorum, Muğla, Sinop, Erzurum, Giresun, Ordu, Bayburt, Ağrı, Hakkari, Siirt, Bitlis, Van, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kırşehir, Karaman, Niğde, Antalya, Aksaray, Nevşehir, Osmaniye'yi yayınlayan yazarın hazırlanmakta olan son kitabı Adana ile ilgili.

Yazarın ayrıca, Din Psikolojisi ve Kişilik isimleriyle ebook formatında iki tercümesi ile Kadı Kızı isimli bir roman çalışması vardır.

Evliyalar Şehri
Mersin

Abdulhalim Durma

İçindekiler

İçel Sancağının kapsadığı bölge, Türk fethinden sonra Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu Kerimüddin Karaman Bey'in bölgede uzun süren idaresi sebebiyle önce Kamerüddin ili, daha sonraki dönemlerde diğer beylik topraklarıyla birlikte Karaman ili olarak anılır[1]. Osmanlı-Karaman mücadelesinden bahseden bazı Osmanlı vekayi'nameleri ise bölgeyi Taş ve Taşili şeklinde kaydeder. Karamanoğulları hakkında ayrıntılı bilgi veren Şikari, İçel sancağı topraklarını Taşili olarak gösterir.

Bizans döneminde İçel toprakları, doğudaki Tarsus ile birlikte Bizans-Arap mücadelesine sahne olur. İçel ve çevresi, 1180 yılından sonra yoğun bir şekilde yerleşmek amacıyla gelen göçebe Türkmenlerin akınına uğrar. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad 1225'te İçel ve çevresine sefer düzenler. Bu seferde Antalya subaşısı Mübarizüddin Ertokuş, Antalya'dan sahil boyunca ilerleyerek İçel kalelerinden Anamur'u fetheder. Bu fetih hareketlerinin ardından ileride Karamanlılar ismini alacak olan Türkmenler, Alaeddin Keykubad tarafından 1228'de Ermenek civarına yerleştirilir. Kısa bir süre sonra Karamanlıların ceddi **Nure Sufi** ilk fetihlerine başlar ve Ereğli Kalesi'ni ele geçirir. Karaman Bey aynı yıl içinde İçel kalelerinden Ermenek, Mut, Mara (Silifke ilçesinin Mağara bucağında) ve Silifke'ye çeşitli akınlar düzenleyerek hakimiyet sahasını genişletirken Sultan Alaeddin de hil'at, kılıç, tabl ve alem göndererek buraları Karaman Bey'e verir. Karaman Bey'in ölümüyle Selçuklu

[1] İçel. Şenol Çelik. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 21

sultanı bölgeye Bedreddin Hutani'yi tayin eder. Böylece İçel'de Karamanoğulları hakimiyeti zayıflar. Ancak Karamanoğlu Mehmed Bey'in, Moğol-Selçuklu ordusunu Göksu Derbendi'nde mağlup ederek kendisine engel olmak isteyen sahiller emini Hoca Yunus'a karşı galip gelmesiyle Karamanoğulları'nın İçel'deki hakimiyeti tekrar artar ve Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethine kadar devam eder.

İçel 1277, 1288, 1292 yıllarında Moğol askerleri tarafından tahrip edilerek birçok Türkmen katledilir. Karamanlılar, Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlılar ile olan mücadelelerinde birçok defa mağlup olunca beyliğin kurulduğu topraklara, yani Ermenek ve diğer İçel kalelerine çekilmek zorunda kalırlar. Sadece İçel'i uzun süre muhafaza edebilirler.

İçel'in Osmanlı idaresine girmesi ancak II. Mehmed zamanında gerçekleştirilebilir. Karamanoğulları ile birlikte Varsak ve Turgut aşiretlerinin Osmanlılara karşı bölgedeki hakimiyet mücadeleleri bir müddet daha sürer. Kasım Bey'in Şubat 1483'te ölümünden sonra İçel toprakları kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiş olur.

Bu dönemde İçel sancağı suhte (medrese öğrencileri) ve Celali ayaklanmalarına maruz kalır. 1598'de meydana gelen ve Anadolu'da pek çok yerde etkili olan medreseli topluluklar bölgeye tamamen hakim olurlar. Yörenin dağlık oluşu isyancıların hükümet güçlerine karşı koymasını kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden Anadolu'nun çeşitli yerlerinde suç işleyen ve cezalandırılmaktan korkan asiler İçel topraklarına sığınır.

İçel sancağı uzun süre asilerin yağma ve katliamlarıyla çalkalanır. Olaylar, Kuyucu Murad Paşa tarafından Muslu Çavuş'un öldürülmesine kadar devam eder[2].

Osmanlılar tarafından fethini müteakip sancak olarak Karaman beylerbeyiliğine bağlanan İçel toprakları, Lefkoşe Kalesi'nin fethinin (1570) ardından teşkil edilen Kıbrıs Beylerbeyiliğine tabi olur. Bununla birlikte İçel Karaman vilayetiyle askeri, hukuki ve iktisadi bağlılığını devam ettirir. Sancağın iktisadi yönden de Karaman'la ilişkileri devam etmiş, birçok bedel-i sürsat ve bedel-i nüzul defterinde İçel sancağı Karaman vilayeti sancakları arasında yer almıştır[3].

XVIII. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar Tarsus ile birlikte Adana eyaletine bağlı bir sancak olan İçel 1846'da Karaman eyaleti içinde zikredilir. Vilayet nizamnamesinin uygulanması sırasında (1867) Adana'ya bağlanır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra İçel adıyla

---

[2] Muslu Çavuş bu görevle Zülfikar Paşa tarafından Konya'ya davet edilerek hile ile öldürülür (1609) ve başı kesilerek İstanbul'a gönderilir.

[3] Ordunun konakladığı yerlere erzak getiren kimselere devletçe ödenen bedel için de "bedeleyn-i nüzül" veya "sürsat akçesi" adı verilirdi. Sürsat bedeli, Reâyânın, ihtiyâç hâlinde, askerî birliklere; yem, yiyecek maddesi ve yakacağın tespit edilen fiyat üzerinden satılmasıdır. Nüzül vergisi ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak için halktan aynî olarak alınan vergidir.

müstakil vilayet haline getirilir (1924). Aynı şekilde vilayet olan Mersin ile birleştirilerek Mersin merkezli bugünkü İçel vilayeti teşkil edilir (1933).

İçel'de şehirleşmenin çok ağır bir seyir takip ettiği, nüfusun çoğunluğunun kır kesiminde yer aldığı söylenebilir. Sancakta şehirler ve kaza merkezleri birbirinden uzak olup sağlıklı bir ulaşıma sahip değillerdir. Hatta kaza merkezleriyle köyler arasında da arazinin engebeli oluşu ve derin vadilerden geçen akarsular sebebiyle ulaşım güçlükle yapılabilmektedir. Bundan dolayı İçel'de şehirler, sadece yakın çevreleriyle iletişimleri bulunan kaza merkezleri durumunda kalmış, tarihi yerleşmelerin üzerinde veya hemen yakınlarında kurulmuş olup hepsinde bir kale vardır.

XVI. yüzyıl boyunca önemli idari değişmelerin yaşandığı bu bölge, gerek coğrafi yapı gerekse üzerinde yaşayan halk bakımından bazı farklar dışında oldukça birbirine benzer. XVI. yüzyılın ilk yirmi yılında sancakta yaklaşık 330 civarında mezraa bulunmaktadır. Mezraaların bu yüzyılın son yirmi yılındaki sayısı 440 civarındadır. Buralarda pazar kurulmakta, boyahane, tahunhane ve değirmen gibi küçük sanayi işletmeleri çalışmakta ve hatta hamam gibi sosyal amaçlı binalar da yer almaktadır.

Sancakta coğrafi yapının bir sonucu olarak ziraat alanları ve zirai üretim azdır. Tarım faaliyetleri vadilerde özellikle Göksu ve kollarında toplanmıştır. Öte yandan halkın toprağa yerleşmesiyle birlikte hayvancılık azalırken tarım işletmeleri çoğalmıştır.

İçel sancağında, XV. yüzyıl başlarında içerisinde görevlilerin bulunduğu sekiz kale vardır. Kıbrıs adasının fethinden sonra Anadolu'da karayollarının denize ulaştığı iki noktada, eskiden mevcut olan kalelerin (Mamuriye, Akça) ihyası ile İçel'deki kale sayısı on olmuştur.

İçel sancağı evkaf defterlerine göre sancak dahilinde 1500 yılında yedi, 1518'de yirmi yedi, 1555'te yirmi, 1584'te kırk sekiz cami bulunmakta olup bunların sekizi şehirlerdedir. 1891 tarihli Adana Salnamesi'ne göre ise İçel'de yirmi yedi cami mevcuttur. Sancakta yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş çeşitli zaviyeler bulunmaktadır. Sıbyan mekteplerinin sayısı XVI. yüzyılda on civarında iken 1890'da altmış beşe yükselmiştir.

Mersin, yakın çevresindeki antik şehirlerin çeşitli sebeplerle tarih sahnesinden silinmesinden çok sonra bir köy olarak yeni bir yerleşme yeri şeklinde ortaya çıkar[4]. Evliya Çelebi, 1671'de bu yöreden geçerken şimdiki Mersin'in güneybatısında Mersinoğlu adlı bir Türkmen köyünde gecelediğini kaydeder[5]. XIX. yüzyılın birinci yarısı ortalarında yapılan ilk nüfus sayımında Tarsus'a bağlı birçok küçük yerin nüfusu verildiği halde Mersin'in adı geçmez. Bu durum henüz bu yıllarda Mersin'in kayda değer bir yer olmadığını gösterir. Buna karşılık 1836'ya doğru burayı ziyaret eden Charles Texier Mersin köyünün Tarsus'un iskelesi haline geldiğini söyler[6]. Bundan sonra

---

[4] Mersin. Metin Tuncel. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 29
[5] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt IX. Sh. 352
[6] Charles Texier. Çeviren. Ali Suat. Küçük Asya. Enformasyon ve Dokümasyon Hizmetleri Vakfı. Cilt III. Sh. 482

Mersin bir iskele yeri olarak önem kazanır ve gelişmeye başlar.

Develi, burada ilk yerleşenlerin Suriye'nin kuzeyinden gelen Arap asıllı Aleviler, (Fellah veya Arabuşak diye anılırlar), Kapadokya ve Adalardan gelen Rumlar, Beyrut, Hayfa, Tripoli, Şam, Halep, İdlip, Lazkiye gibi kentlerden değişik din ve mezhepte insanlar, bir kısım Çerkez ve bölgede evvelden beri mevcut Ermeniler ve tabii olarak da, civar köy ve kentlerden Türkler olduğunu kaydeder[7].

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Mersin artık sadece Tarsus'un değil bütün Adana ovasının başlıca iskelesi durumuna gelmiştir. Fakat önlerindeki suları sığ olan bu iskele yerlerinin hepsi de buharlı gemiler devreye girince kullanılamaz hale gelir. Bu sebeple akarsuların taşıdığı alüvyonlardan uzakta önündeki denizi derin olan Mersin köyü iskele yeri olarak tercih edilir. Önceleri Mersin, Adana eyaletinin Tarsus kazasına bağlı bir köy durumundadır ve bu köy iskelesinin başlıca etkinliği, Toros dağlarından hayvan sırtında getirilip yelkenli gemilere yüklenen odun ve kereste ticaretinden ibarettir. Zamanla Adana ovasında tarımsal üretimin artmasıyla orantılı biçimde Mersin'de liman faaliyeti gelişir ve bunun sonucunda köy giderek büyümeye başlar. 1852'de Tarsus kazasına bağlı bir nahiyenin merkezi olur. Mersin iskelesinin artan ticari yoğunluğu sebebiyle 1857 tarihli emirle burada her hafta cuma günü pazar kurulması kararlaştırılır. Bu durum Mersin'in bir köy olmaktan çıkıp

---

[7] Şinasi Develi. Mersin'e Dair

kasaba haline geliş sürecini de başlatmış olur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iç savaş yıllarında (1861-1865) başta İngiltere olmak üzere Avrupa sanayi ülkeleri pamuk ihtiyaçlarını Amerika dışından temin etmek zorunda kalınca, Adana ovasında yerli tipler dışında yeni tohumlarla pamuk üretimi artar. Bu pamukların dünya piyasasına gönderilmek üzere getirildiği Mersin Limanı büyük önem kazanır. Yerleşme yeri büyürken idari durumunda da değişiklik olur. 1864'te Tarsus'tan ayrılarak üç nahiyenin bağlı olduğu bir kazanın merkezi haline gelir. Bu tarihten itibaren devletin resmi kayıtlarına girip Bezmialem Valide Sultan vakıfları tahsisatına aktarılır (16 Ekim 1865). Dış ticarete bağlı liman faaliyetinin gelişmesi, Mersin'de Avrupa ticaret kuruluşları temsilcilerinin çoğalmasını ve bir ticaret merkezi olmasını (Mersin'deki ilk çırçır fabrikası 1864'te İngilizler tarafından kurulmuştur) sağlar. Önceleri merkezleri Tarsus olan konsolosluklar, bir müddet sonra ise Mersin'in hızla büyümesi üzerine tamamen buraya taşınmışlardır[8]. Bunun yanında, konsolosların, Mersin'deki arazi ve emlak konusundaki tasarrufları da sicillerde anlatılmaktadır. Mersin'de birçok ülkenin konsoloslukları açılır. İngiliz ve Fransız konsolosluklarını XIX. yüzyılın son on yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Hollanda, İspanya, İtalya, Rusya ve Yunanistan konsoloslukları takip eder. Mersin'in ekonomik hayatındaki diğer bir gelişme Mersin-Tarsus-

[8] İbrahim Oğuz. Tarsus Şeriyye Sicillerine Göre Mersin Kentinin Kuruluş Öyküsü. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2006

Adana demiryolunun yapılmasıdır. 19 Ocak 1884 tarihinde temel atma merasimi yapılan bu demiryolunun döşenmesine 1885 Martında başlanabilmiş, Tarsus'a kadar olan kısmının resmi açılışı 4 Mayıs 1886'da, Adana'ya kadar olan tamamının resmi açılışı da 1 Ağustos 1886'da gerçekleşmiştir. Mersin, 67 km. uzunluğundaki demiryolunun işletmeye açılmasıyla XIX. yüzyılın sonlarına doğru sadece Adana ovasının ve bütün Adana vilayetinin değil aynı zamanda Gülek (Külek) Boğazı yolu aracılığıyla İç Anadolu'nun da önemli bir bölümünün (Konya, Niğde ve Kayseri yörelerinin) iskelesi durumuna gelir ve ekonomik etki alanı daha da genişler. Bu arada 1888 yılında sancak merkezi olur. Eskiden bağlı bulunduğu Tarsus bir kaza merkezi olarak kendisine bağlanır.

XIX. yüzyıl sonunda Mersin'e gemilerle gelen mallar arasında Hint malları, Rus petrolü, Çin pirinci, Manchester dokumaları, Fransa'dan kahve ve şeker, çeşitli hırdavat sayılabilir. Buradan hareket eden gemilere de Çukurova ve Anadolu'nun çeşitli tahıl ürünleri ve özellikle pamuk, yün, deri, ipek kozası, küçük ve büyükbaş hayvan, kuru üzüm, halı, bal mumu, kereste, kuru meyve yüklenmektedir. 1898'de Mersin'den geçip 1902'de eserini yayımlayan bir Hristiyan hacısı da (Saint Germain) yeni yapılan iskelelerden söz ederek gemilerin artık açıkta demirlemeyip rıhtıma yaklaştığını anlatır. 1899'da Mersin'e gelen P. Leonce M. Alishan (1820-1901), bu şehirde tüccar ve konsoloslar için yapılmış zarif evlerden söz ederken bu sırada Mersin'de 300'den fazla Avrupalı tüccarın bulunduğunu belirtir. Şehrin ticaret ve

liman faaliyetlerinde görülen gelişme nüfusunu da etkiler. XIX. yüzyılın sonlarında Vital Cuinet'in verdiği 5000'i Müslüman olmak üzere 9000 nüfus XX. yüzyılın başlarındaki tahminlere göre 12.000'i Müslüman olmak üzere 22.000'dir. Cuinet, ayrıca, Mersin'de biri kız diğeri erkek iki Rum okulu, Türkçe, Ermenice, Fransızca öğretilen iki Ermeni okulu, bir Arap okulu, Amerikalıların desteğinde bir Protestan okulu ve iki Latin okulunun varlığından söz eder[9].

1910'ların Mersin'i kozmopolit bir şehirdir[10]. Mersin sakinleri 'poliglot' dur, yani çok dil bilmekte ve konuşmaktadır. Din, dil, köken, uyrukluk farkı gözetilmeden 'herkes' Mersin'de yaşayabilmektedir. Fransız'dan Rus'a, Yunanlı'dan Arap'a, her tür Yahudi'si, Hıristiyan'ı, Müslüman'ı bir aradadır. Ne var ki, bu durum 1910-1920'li yıllardan itibaren Ulus-Devlete geçilmesiyle son bulacaktır. Nakledilir ki, büyük bir köy boyutunda olan o zamanın Mersin'i mutasarrıflıkmış ve liman olduğu için civarda var olan daha kalabalık yerleşik merkezlerinden (Tarsus ve Adana'dan örneğin) daha canlıymış. "Yunanlıların/Rumların nüfusu konusunda çelişkili rakamlar dile getirildi. 3,500-4,000 diyen de var, 15,000 de. Belki farklı dönemlerden söz ediyordu konuşanlar. Lazaros Avramidis'e göre 1920'de kentte toplam 72,000 nüfus varmış. 100 aile Kıbrıslı, 150'si Sakızlı, 100'ü Buğa Maden'den, 100 aile Pontuslu'ymuş.

---

[9] Vital Cuinet. La Turquie d'Asie. Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de l'Asie mineure. 1892.

[10] Herkül Millas. 20. Yüzyıl Başında 'Kozmopolit' Mersin ve Rumların Geçmişe Bakışı

Toplam Rumlar 15,000 kişiymiş. Arap Ortodokslar 200 aileymiş. Ermeniler çokmuş, yaklaşık 12,000. 150 aile de Konya, Niğde ve Kayseri'denmiş. (İlginç olan, Lazaros'un önce grekofonları sıralaması, Karamanlıları da Araplardan ve Ermenilerden sonra anmasıdır.) Gerisi Türk'müş. 30-40 aile de Çerkez, az Afganlı, 50-60 aile Yahudi ve 5,000 de Fellah (Osmanlı Arap) varmış".

Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası Mersin şubeleri 1888'de kurulur[11]. Osmanlı Bankasının şube binası Mersin'in en gösterişli binalarından olup şehrin kanalizasyonunu yapmakla görevli Alman Lenz şirketi tarafından 1919'da yapılır. İnşaat da Mavromati'ye ait olup Yanık Mektep olarak anılan yanan binanın taşları kullanılmıştır[12]. Selanik Bankası Mersin şubesi 1889'da faaliyete geçer ve 1969'da Çukurova Grubuna geçmesini takiben kapanır. Banque Français De Pays D'Orient 1890'da faaliyete geçer. 1933'te tasfiye olur. Merkezi Atina'da olan Banque D'Athenes 1881'de faaliyete geçer. Suriye Bankası 1890'da, Mavromati ve Çocuklarının bankası ise 1891'de faaliyete geçer.

Günümüzde binası Mersin Çarşısı'nın bulunduğu alanda yer alan ve 1894 yılından itibaren Mersin'de acentesi bulunduğu bilinen Fransız Messageries

---

[11] Şinasi Develi. Cumhuriyet Öncesi Mersin'de Yerli ve Yabancı Bankalar

[12] Mavromati; Andon Lakerdapulos, Bodasaki gibi bölgenin ileri gelen zenginlerinden bir Rum'dur. Mersin ve Tarsus'ta Fabrikaları ve Mersin'de çok miktarda emlakı mevcuttu. Rus Konsolosu idi. Osmaniye Mahallesi'ndeki Kilise ile üç Rum Okulu'nun giderlerini de kendisi karşılıyordu.

Maritimes şirketi şehrin ekonomisinde önemli rol oynar[13]. Şark Ticaret Yıllığı'na göre 1913 yılında kentte Georgeos Arslanoglou tarafından işletilen bir sinema ve S. Macromallis'e ait Concordia adında bir tiyatro bulunmaktadır[14].

67 km'lik Mersin-Adana demiryolu 1886'da tamamlanır. Demiryolu ve gar binasını İngiliz, Fransız, Avusturya, Belçika ve Alman şirketleri, başta pamuk olmak üzere ticari amaçla kullanırlar. 1908 yılında Almanlara geçen demiryolu işletmesi, Berlin-Bağdat hattının bir parçası olur. Demiryolunun liman iskelesine bağlanmasıyla da Mersin önemli bir ticaret merkezi olmaya ve hızla gelişmeye başlar. Bu günkü gar binası, çevredeki antik yapıların taşları da kullanılarak 1955 yılında yapılır.

I. Dünya Savaşı yıllarında Haydarpaşa-Bağdat demiryolunun geçtiği Toros ve Amanos tünellerinin açılmasıyla Mersin, Yenice İstasyonu'nda Anadolu demiryolları ağına bağlanır. Böylece ekonomik etki alanı daha çok genişler.

1902 yılında Mersin'e hükümet konağı yapılması için Mutasarrıf Cemal Bey girişimde bulunur. Belediyenin dört yıllık iskele gelirlerini ayırması ve halkın desteği ile 18 bin Altın Liraya mal olan hükümet konağı ile arka yönündeki jandarma binası ve hapishane 1906 yılında

---

[13] İstasyondan Fenere Mersin. Tülin Selvi-Tolga Ünlü. Yeni Yaşam: Atatürk Evi ve Çevresi

[14] İstasyondan Fenere Mersin. Tülin Selvi-Tolga Ünlü. Buluşma Yeri Millet Bahçesi ve Halkevi

tamamlanır. 1925 yılındaki yangında ahşap kısımları yanan bina onarılarak, bina alınlığına Atatürk rölyefi konulur. İki katlı kesme taş ve ahşaptan yapılmış binaya dört sütun arasındaki üç kapıdan girilir. Binanın üst katına iki ayrı merdivenle çıkılır. Binanın bulunduğu alanda Orta Çağdan kalma tarihi eser parçaları da çıkmıştır. Aynı dönemde yapılan "Jandarma ve Hapishane binası" ise İstiklal caddesine bakan İl Jandarma alayı içindeki iki katlı taş yapıdır.

17 Aralık 1918'de Fransız askerleri denizden Mersin'e çıkarma yapmaya başlar. Ankara Anlaşmasından sonra Adana - Mersin ve Adana - İskenderun trenleri bir taraftan kaçan Ermenileri, bir taraftan da buraları tahliye eden işgal kuvvetlerini taşımaktadır. Mersin, görülmemiş bir insan kalabalığı ile dolmuştur. Kaçan Ermeniler arasında, vatanına ihanet eden Türkler de bulunmaktadır. 3 Ocak 1922'de milli kuvvetler Mersin'e girerek şehri kurtarır ve son Fransız kuvvetleri ertesi gün şehri terk eder. Mersin şehri Cumhuriyet'in başlarında aynı adlı vilayetin merkezi olur (o tarihlerde merkezi Silifke olan komşu vilayet İçel adını taşımaktadır). 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı kanunla Mersin vilayetiyle İçel vilayeti birleştirilip İçel vilayeti adını alınca Mersin şehri bu yeni vilayetin merkezi olur (bu vilayetin adı, 20 Haziran 2002 tarihinde kabul edilen ve 28 Haziran 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4764 sayılı yasa ile yeniden Mersin'e dönüştürülünce Mersin şehri tekrar aynı adlı ilin merkezi olur).

Mersin yeni bir şehir olduğundan şehir dokusu geleneksel Osmanlı şehir dokusundan farklıdır. Bunun

sebebi, yerleşmenin köyden şehir haline geçişinin Tanzimat sonrası dönemine rastlamasıyla ilgilidir. Bu devirde çıkarılan ve yapılan inşaatlarla açılan cadde ve sokaklarda uyulması gereken kuralları belirleyen "ebniye nizamnameleri", diğer Osmanlı şehirlerinde ancak eski dokuya lehimlenme biçiminde gerçekleştirilirken, tamamen yeni baştan kurulan şehirde çok başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Eski şehirlerde merkeze bağlanan ve birbiriyle kesişen dar, dolambaçlı ve çıkmaz sokakların yerini Mersin'de limana dikey ve paralel uzanan geniş ve ferah cadde ve sokak sistemi almıştır. Sıkışık, bitişik ev düzeni yoktur. Mersin şehri, şehircilik ve şehir coğrafyasındaki tabiriyle "ızgara planlı" bir şehir olarak kurulmuştur[15].

Kentte Cumhuriyetten önce beş camiyle birlikte bir Arap Ortodoks, iki Rum Ortodoks, bir Maruni, bir Katolik, üç Ermeni kilisesi ve bir de havra

---

[15] Hippodamos Planı olarak da bilinen Izgara Plan, birbirlerini dik açıyla kesen yollarla bunların arasında kalan dikdörtgen ya da kare biçimli yapı adalarından oluşan kent planıdır. Yapı adaları hep aynı büyüklükte, yolları aynı genişlikte olur. Izgara planın bilinen en eski örneklerinden birine İÖ 8. yüzyıldan kalma Eski İzmir (Bayraklı) kentinde rastlanmıştır. Daha sonra Eski Yunan ve Roma dünyasında yayılan bu plan şemasını Hippodamos geliştirir ve şema İÖ 5. yüzyılda Anadolu'da Miletos, Yunanistan'da Peiraieus (Pire) kentlerinde uygulanır. 20. yüzyılda ise ızgara plan, kentsel çevreyi tekdüze ve kişiliksiz bir hale getirmesi nedeniyle büyük eleştirilere uğrar ve yaygınlığını kaybeder.

bulunmaktadır[16]. 1930'da ise geriye sadece Katolik, Maruni, Arap Ortodoks kilisesi kalır. Rumlar mübadele sonucu, Ermeniler işgal sonrası kentten ayrılınca bu kiliselerin cemaate yeterli geldiği nakledilir.

Sultan Abdulmecit tarafından 1853 yılında verilen bir fermana dayanılarak *Latin Katolik Kilisesi* inşaatına başlanmış ve yönetimi Capucins Rahiplerine verilmiştir. Günümüzde Uray Caddesi üzerinde bulunan saat kuleli kilise kompleksi, diğer birimleri ile 1898 yılında bitirilmiştir. Kilise alanında üç neften (salon bölmesi) oluşan bir kilise binası, kilisenin sağında çan ve saat kulesi ile çevresinde kiliseye ait sosyal ve kültürel mekanlar bulunur. 1853 yılında on dönümlük arazi satın alınır. Burada bulunan han, 1854 yılında dini eğitim veren koleje dönüştürülür. 1855'te kilise yapım izni alınır ve 1891 yılında hizmete açılır. II.Dünya Savaşının sürdüğü 1940 yılında buraya sığınan Polonyalılar 200 parçadan oluşan "Siyah Meryem Ana" ikonasını yaptırıp bağışlarlar. Kilisede bağış yoluyla veya başka kiliselerden gelen birçok sanat eseri de bulunmaktadır. Kesme kireç taşından avlulu anıtsal bir yapı olan Latin Katolik Kilisesi, Mersin ve yöresindeki Katolik cemaat için ibadete açıktır.

Atatürk Caddesi üzerinde Cumhuriyet Meydanında bulunan *Arap Ortodoks Kilisesi*, Mersin'in ilk sakinlerinden, Dimitri ve Taunus Nadir tarafından bağışlanan arsa üzerine 1878 yılında inşa edilmiştir. İbadete açıktır.

---

[16] Şinasi Develi. Mersin'e Dair

1885 yılında Mavromati tarafından inşa ettirilen ve Ayios Georgiyos ismiyle de anılan Aya Yorgi Kilisesi Milli Mücadeleden sonra Rumlar Mersin'i terk edince bir süre boş kalır. Sonradan Zafer Camisi adı ile Müslümanların ibadetine açılır[17]. Ancak bu da fazla sürmez. Zira İslam Cemaati de yetersizdir. Mersin'de mevcut beş cami ihtiyaca yetmekte ve böylece her iki dini cemaatten yoksun kalan ibadethane boş kalmaktadır. Bir ara Mersin'deki okullar burada temsiller verir. 1933 yılına gelinmiştir ve meşhur Onuncu Yıl Marşı Mersin'deki bütün talebelere ve halka öğretilecektir. En uygun yer olarak burası belirlenir ve marşı öğreninceye kadar buraya gidip gelinir. Bir ara bina sinema olarak da kullanılır. Ancak bina çok büyüktür, ısıtılamamaktadır. İlgisizlik yüzünden binada kapı, pencere kalmaz. Sökülebilir ne varsa, sökülüp götürülür. Bekçisi yoktur. Kuleler esrar tekkesi ve her türlü ahlaksızlığın yatağı halindedir. Özel İdare'nin mali gücü yapıyı onarmaya, muhafazaya yeterli olmadığı gibi sahip çıkacak bir kurum da yoktur.

1943 yılında Tevfik Sırrı Gür Mersin'e Vali olarak atanıp, göreve başladığında kilise bu durumdadır[18]. Sırrı

---

[17] Aya Yorgi Kilisesi. H. Şinasi Develi

[18] Tevfik Sırrı Gür (1892 - 1959), 1931-1947 yılları arasında çeşitli illerde valilik yapan idareci, devlet adamı. Mülkiye tahsilinden (1911) sonra, çeşitli ilçelerde kaymakamlık yapar. Milli Mücadele'de Ankara'ya gelerek T.B.M.M. Hükümeti'nin emrinde idari görevlerde çalışır. İçel (1931), Elâzığ (1933), Muş (1937), İçel (1943) ve Kastamonu (1947) valiliklerine atanır. 1950'de valilikten emekliye ayrıldıktan sonra,1952'ye kadar

Gür, Mersin'e gelince Halkevi yapılması işine koyulur. Seçilen yer uygundur fakat güneyindeki Kilise ona göre engeldir. Lozan Antlaşması nedeniyle bu konuda fazla ileri gidemez[19]. Her ne kadar Kilise, güney arsasından bir bölümünü yola kaybetmiş ise de, buna karşı fazla bir direnişle karşılaşılmamıştır.

Vali, Kilise cemaati ileri gelenlerine bir teklif götürür. Harap haldeki Aya Yorgi Kilisesi'ni tamir edip, onlara bırakacak bunun karşılığında Arap Ortodokslara ait 1870 yılında Nadir ailesince inşa ettirilmiş Mihail Arhengelos Kilisesi'ni yıkacaktır. Böylece Halkevi'nin etrafı tamamen açılacaktır. Kilise Cemaati ileri gelenleri bu teklifi reddeder. Günümüzde Kültür Merkezi olan Halkevini yapmakta kararlı olan Sırrı Gür, kendi halinde yıkılmaya yüz tutan Kiliseyi yıkıp, harp nedeni ile birçok malzeme yokluğunu buradan karşılamayı uygun bulmuştur.

Denilir ki, kilise değişimi teklifi kabul edilmiş olsa, Mersin'in dört tarafından biblo görüntüsü ile görülen

---

Kastamonu belediye başkanlığı görevinde bulunur. Anısına, Mersin'de bir stadyuma ve Anadolu Lisesine adı verilmiştir.

[19] Madde 42'den. "Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir."

çift çan kuleli, içerisi mermer kaplı bu güzel yapı yok olmayacak, Halkevi'nin etrafı tamamen açılacak ve şehrin göbeğinde bir Bit Pazarı mezbelesi doğmayacaktır.

Mersin Halkevi Türkiye'de ilk açılan halkevlerinden yaklaşık bir yıl sonra 24 Şubat 1933 yılında açılmıştır[20]. Mersin Halkevi için şimdiki borsa sarayının bulunduğu yerde mülkiyeti Özel İdareye ait geniş odaları ve salonu bulunan iki katlı bir bina verilmiştir. Yapımına Şubat 1944 tarihinde başlanıp 29 Ekim 1946 yılında tamamlanarak dönemin Mersin Valisi Tevfik Sırrı Gür tarafından Halkevi olarak hizmete açılmış olan yeni Mersin Halkevi binasında, sonraki yıllarda da kültür sanat ve spor faaliyetleri yoğun şekilde sürdürülmüş ve Halkevi binası kentin önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir[21]. Daha sonra sinema, Kız Enstitüsü ve mahkeme binası olarak kullanılır. Bina Güzel Sanatlar Müdürlüğü tarafından 1970'te restorasyona alınmış; ödenek azlığı ve ilgisizlikten restorasyon ancak 1990'da tamamlanabilmiştir.

Varlık Vergisi 1942'de yürürlüğe girer ve Mersin'de Varlık Vergisi mükelleflerinin yüzde 75'ini, nüfusun yüzde 1 'ini bile oluşturamayan gayrımüslimler teşkil eder[22]. Sermayelerin yaklaşık 3'te 2 katı oranında

---

[20] Ahmet Nalcı. Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine Geçerken Mersin'de Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya. 2007

[21] Mehmet Pınar. Mersin Ve İçel'de Siyasi Hayat (1923 1950). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2012

[22] Şekip Alpsoy. Varlık Vergisi ve İçel'deki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2001

Varlık Vergisi vermekle yükümlü kılınırlar. Verginin asıl hedefi gayrımüslim Türk vatandaşları olur. Müslümanlar ise verginin yüzde 24'ünü üstlenirken, sermayelerinin dörtte biri oranında vergi ödemekle yükümlü kılınmışlardır. Bu gelişmeler devlete olan güvensizliğin artmasına, gayrımüslimlerin yatırımdan kaçınmalarına, yatırım yapmak isteyenlerin de daha çekingen davranmasına neden olmuştur. 1940'dan sonra Mersin nüfusunda gayrımuslimlerin payının çok önemli miktarda azalmasında Varlık Vergisi uygulamasının büyük payı olduğu kabul edilir.

Şehrin çekirdeğini meydana getiren mahalle Camiişerif Mahallesidir. Burada bulunan Bezmialem Valide Çeşmesi'nin kitabesinde bu kesimin kumluk olduğunu belirten satırlar yer almaktadır. Bazı kişiler, Mersin İskelesi'nin çok yakınındaki kumluk kesime dükkan ve ev yapmak için başvuruda bulunmuş, ticaretle ilgili bütün yapılar da burada yoğunlaşarak mahalle gelişmiştir. Mahallenin doğusundaki Çakmak Caddesi o dönemde Mersin'in doğu sınırını meydana getirmektedir. Bu sınırın doğusunda sadece 1886'da açılan demiryolunun istasyon binası bulunmaktadır. Şehir söz konusu çekirdek mahallenin kuzeyine ve batısına doğru büyümeye başlar. Mesudiye, Mahmudiye, Nusretiye, Kiremithane, Hamidiye ve İhsaniye, Cumhuriyet öncesi ortaya çıkan mahallelerdir. Şehrin bugünkü Çakmak Caddesinin, yani tren istasyonunun doğusuna doğru büyümesi (Yenimahalle ve Üçocak Mahallesi) Cumhuriyet döneminde olmuştur.

Eskicami ve çeşmesi çarşı içerisinde, Uray Caddesi ile Eski Cami sokağının birleştiği yerde bulunmaktadır. Üzerindeki altı satırlık onarım kitabesinden anlaşıldığına göre, 1870 yılında inşa edilmiştir. 1901 ve 1943 yıllarında onarım görür. Cami halen ibadete açıktır. Osmanlı padişahı Abdülmecid'in annesi ve II. Mahmut'un hanımı olan Bezmi Alem Valide Sultan adına 1870 yılında yaptırılır[23]. Dikdörtgen planlı, ahşap beşik çatılı, tek minareli cami, 2008 yılında da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden restore edilir.

Mersin'in tamamı aslında valide Sultan Vakfına ait idi ve Emlak vergisi ile birlikte belirli bir miktar para alınır, sonra da toptan ödeme yapılmak suretiyle bütün

---

[23] **Bezm-î Âlem Valide Sultan** (1807 - 1853) hayırseverlik için yaptığı çalışmalardan dolayı sevilen ve saygı duyulan bir Valide sultan olarak tarihe geçmiştir. Bezmialem Sultan 2 Mayıs 1853 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti ve Divanyolu'ndaki II. Mahmud Türbesine gömüldü. Garabet Balyan'ın mimarlığı altında inşaatına başlattırdığı Dolmabahçe Camii henüz bitmemişti. Camiyi oğlu Sultan Abdülmecid annesinin anısına 1855 yılında tamamlattırarak Bezmialem Valide Sultan Camii adı altında hizmete açtı. Cami zamanla Dolmabahçe Sarayına yakınlığı nedeniyle Dolmabahçe Camii olarak anılmağa başladı. Yaptırdığı eserlerden bazıları şunlardır.Yıldız Sarayı'ndaki Dilkuşa Kasrı (1842), Maçka (1839), Topkapı (1843) ve Yıldız'da (1843) üç değişik Bezm-î-Âlem Valide Sultan Çeşmesi, Bezm-î-Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843), Günümüzde Cağaloğlu Anadolu Lisesi'nin binası olarak kullanılan Mekteb-i Maarif ve Valide Mektebi (1850), Haliç üzerinde yapılan ilk ahşap Galata köprüsü (1845)

mülkler vakıftan çıkarılırdı. Caminin köşesinde yine Valide Sultan adına 1865 yılında yaptırılmış bir çeşme olup, halen kullanılmaktadır. Çeşmenin üzerindeki yazıdan vaktiyle deniz kıyısında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak denizin doldurulması çalışmaları sonucunda, günümüzde 250-300 metre kadar içeridedir.

1877 Adana Vilayet Salnamesi'ne göre Mersin Kazasında 25 medrese bulunmakta idi. 1901 Adana Vilayet salnamesi'ne göre ise, köyleriyle birlikte Mersin'de toplam 44 medrese vardı[24]. Tarsus'ta Mehmet Efendi'nin; Mersin Çopurlu Köyünde Hacı Habip Efendi'nin kurdukları medreseler ülke çapında tanınmıştı. Mersin'de ilk medrese 1882'de Hamidiye Mahallesi'nde Müftü Camii yanında açılmıştı. Camii Şerif Mahallesi'ndeki Magribi Camisi karşısında İlyas Efendi tarafından açılmış bir medrese daha varsa da hakkında bilgi edinilmemiştir. Daha ziyade Müftü ailesi fertlerinin yerleşim alanı olan Medrese Mahallesi (Müftü Mahallesi)'nde Mersin'in ilk medreselerinden biri açıldığı gibi, Mersin'in ilk kız-erkek karışımı ilkokulu da burada açılır. Şehri bağ ve bahçelere bağlayan ve 1968 selinde yıkılan meşhur köprüyü Müftü ailesi yaptırır. Hamidiye Camii de denilen *Müftü Camii* Müftü deresi üzerindeki Müftü Köprüsünün yanındadır. Müftü Emin Efendi tarafından 1884 yılında Hamidiye Mahallesinde cami ve medrese inşa edilmiştir. Caminin XIX. Yüzyıl geç dönem tarzında süslemeli, tuğralı mihrabı vardır. 2007 yılında da

[24] Ahmet Nalcı. Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine Geçerken Mersin'de Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya. 2007

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden restore edilmiştir. Medresenin 1900 yılında müderrisi Abdullah Efendi olup talebe sayısı 30'dur[25]. Mersin'de cami ve medreseyle aynı yıl açılan ve kurucusu Hacı Mehmet Emin Efendi'nin olduğu Müftü Kütüphanesi'nde 80 kitap bulunmaktadır[26].

Fransız işgali sırasında Fransız asıllı askerlerle Tunus ve Cezayirliler de kışlaya ve Müftü Mahallesindeki medreseye yerleştirilmişlerdir[27].

Avniye Camii, Sümen ailesinden Mahmut Efendi (Mahmut Şami-Sümen) tarafından 1898 yılında inşa ettirilir. Camiye gelir temini için civarına ev ve dükkanlar yaptırılır. Önceleri minaresi tahta olduğu için "**Tahtalı Cami**" adıyla anılır. 1938 yılında betondan minare eklenir. 2011 yılında üzerine düşen bir hurma ağacının oluşturduğu hasar üzerine tehlike arz eden kısımları tamamen yıktırılır. 2013 yılında restorasyonu yapılan caminin neredeyse tamamı yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde ibadete açıktır.

Abdullah Mığrıbi Camii 1898'de inşa edilirken, baninin kendisi için bir türbe hazırlanmış ise de buraya defnedilmemiştir. Evi de caminin biraz yukarısındadır.

---

[25] H. Mehmet Doğan. Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikası Ve Mersin'de Eğitim (1923-1950).Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2005

[26] Kadir Ulusoy-Bahattin Demirtaş. Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Mersin'de Eğitim

[27] Kurtuluş Savaşında İçel. Heyet. Baha Matbaası. İstanbul. 1971

Abdullah Mığribi, limanda taşıma işleriyle iştigal eden zengin ve hayırsever bir kişi olarak tanınmaktadır.

1899'da ibadete açılan *İhsaniye Mescidi* şehrin en eski camilerindendir. Padişah II. Abdülhamit zamanında Girit'ten gelen muhacirler İhsaniye Mahallesi'ne (Giritli Mahallei) iskan edilmişlerdir. O zaman devlet hazinesinden 50 ev yaptırılarak muhacirlere verilmiş ve bu mescid de yaptırılmıştır.

1977 yılında inşa edilen şimdiki Mersin Ulucamii'nin yerinde 1908'de yapılan *Seydavi Camii* vardır. Abdülkadir Seydavi yaşadığı döneme damgasını vuran önemli bir isim olarak Ticaret Odasının kurucuları arasında yer aldığı gibi 1905'te Abdullah Merzuk'tan Belediye Başkanlığı koltuğunu da devralmıştı[28]. Seydavi, Sultan Abdülhamit tarafından Nişan-ı Al-i Osmani beratıyla taltif edilmiştir.

Seydavi Camii eski Gümrük, şimdiki Ulu Çarşının bulunduğu yerde, Ulu Caminin biraz doğusunda bulunuyordu. Abdülkadir Seydavi adında, Belediye Meclis Üyeliği ve Belediye Başkanlığı yapmış hayırsever bir kişi tarafından inşasına 1900 yılında başlanmış, önceleri büyük tutulduğu için maddi sıkıntıya düşülmüş ve inşaat durmuş, sonra da küçültülerek 1908 yılında tamamlanmıştır. İnşaında Mersin'in zengin çiftçilerinden Hacı Yakup Ağa'nın maddi katkısı olmuştur. Cami arsasının Mersinli zengin Rum Mavromati tarafından bağışlandığı ve ayrıca 400 altın lira verdiği nakledilir.

[28] Abdullah Ayan. Gümrük meydanı, gözler önünde cinayet…

Ancak Mavromati, cemaatinin duymaması için bu bağışın gizli tutulmasını istemiştir. Caminin gelir getiren iki gazinosu ve iki binası bulunuyordu. 1977 yılında yerine Ulu Cami inşa edilmek üzere yıktırılmıştır[29]. Caminin tarihi eser olduğu ve yıktırılmaması gerektiği Seydavi ailesinin fertleri tarafından söylenmişse de gayretleri sonuç vermemiştir.

Ulu Cami üç katlı olup zemin katta 2000 kişilik ibadet mekanı ve son cemaat yeri bulunmaktadır. Ayrıca bodrum katında 400 kişilik konferans salonu olan caminin, iç yüzeyinde ilk defa bu camide uygulanan rumi ve hatai desenli Kütahya çinisi ile profilli ve oymalı ahşap malzeme kullanılmıştır. İbadet mekanına giriş tavanında rumi desenli renkli malakari rölyef uygulanmıştır. Mihrabı çini ve ahşap karışımıdır. Mukarnaslı alçıdan yapılmış olup, üst kavsarasının yüzeyi altın varak kaplanmıştır. İki şerefeli iki minaresi vardır.

Müslümanlara ait olan ve 1930 yılına kadar şehir mezarlığı olarak kullanılan yer, şimdiki Metropol binasının kuzeyinde, sonradan hal tesislerinin yapıldığı yerde idi. Mezarlık, burada Mahmudiye Mahallesindeki bir alana kurulu idi. 1940 yılına kadar bu mezarlığa cenaze defnedilir. Buraya Sanat Okulu yapılmasıyla, mezarlık durumu sona erer. Bu mezarlığın bitişiğinde arası bir duvarla ayrılmış, bir diğer mezar alanı daha mevcuttu.

---

[29] Mersin Belediyesi 1973' te cami ile gelir getiren külliyesini de yıkarak yerine modern bir cami yapılmasına karar verir. Belediye Başkanı Yüzbaşı lakaplı Muhittin Uyar (1968-1973)' dır.

Buraya daha ziyade Alevilere ait cenazeler gömülüyordu. Mersin'de şehir mezarlığı faaliyete geçinceye kadar, Müftü Köprüsünü geçtikten sonra cenazelerin gömüldüğü bir mezarlık daha vardı. Burası biraz da çevre sakinlerinin mezarlığı konumunda idi. Bugünkü şehir mezarlığı, Belediyece gerekli kamulaştırmadan ve gerekli yapılar yapıldıktan sonra diğer mezarlıklara cenaze gömülmesi yasaklandı. İsteyenler eski mezarlardaki ölülerini buraya getirdiler. Burası yapıldığında, bir tarafı Müslümanlara, diğer tarafı Hristiyanlara ayrılmıştı. Hıristiyanlar için ayrılan bölüme bütün mezhepler için yer ayrıldığı gibi, Museviler ve Müslümanlar dışındaki dinler için de yerler ayrılmıştı. Ancak, mezarlık yetmemiş, Hristiyan ve Müslümanlardan ayrı cemaat için ihtiyaç azalınca, karma bir mezarlık halini almıştır. Halen bu karma durum devam etmektedir.

Hristiyan mezarlığı olarak şu anda bir mezarlık olmamasına rağmen, eskiden mevcuttu. Kuvayi Milliye Caddesinde, Kuruçeşme'nin doğu kısmında Ortodoks cemaatine ait büyük bir mezarlık bulunuyordu. Çakmak Caddesinde de, Beşyol kavşağını geçtikten sonra batı kısımda yine Hristiyanlara ait bir mezarlık vardı. Ancak, bugün orası da meskun alandır. Kuvayı Milliye Caddesinin Metropol'e varmadan batı yönünde, işgal sırasında ölen Fransız Askerleri için bir mezarlık olup, kullanılmıyordu. Buradaki kemikler, sonradan bir Fransız Savaş Gemisi tarafından nakledilmiştir.

1935 yılında Belediye Başkanı Mithat Toroğlu bugünkü Şehir Mezarlığı'nın yerini kamulaştırır ve Mezarlığın şehir halkının bütününün, Müslüman ve

gayrimüslim ayırımı yapılmaksızın kullanılması için, zamanın müftüsünden fetva alır[30]. Yeni Mezarlık için 400 dönüm arazi üzerinde gerekli düzenlemeler ve çalışmalar yapıldıktan sonra, 1936 yılında Şehir Mezarlığı hizmete girer.

Şehir mezarlığı hizmete açılınca eski mezarlıkların kullanılması yasaklanır. İsteyenlerin eski mezarlarını buraya nakledebilecekleri bildirilir.

Önceleri ortadaki yolun doğusundaki alan Müslümanlara, batısındaki alan ise, diğer din mensuplarına ayrılır. Kent nüfusunun hızla artması ve gayrimüslim nüfusun azalması sonucu, zamanla bu ayırım ortadan kalkarak tüm dinlerin mensupları için kullanılan, karma bir mezarlık haline gelir.

1950 yılında şehir mezarlığı içinde, şehitlerin defnedildiği ayrı bir kısım olarak "Şehitlik" bölümü de

---

[30] Mithat Toroğlu, 1897 yılında Mersin'de dünyaya gelir. Okumak için 1915'te İstanbul'a gider. Yüksek öğretmen okulunda okur. 1916'da seferberliğin ilanıyla askere alınır ve Ruslarla savaşmak üzere Galiçya'ya sevk edilir. Daha sonra yeri değiştirilerek Hicaz'a sevk edilir, sonra Şam'a geçer. Burada yaralanır. Uzun süre Şam'daki ilkel bir hastanede tedavi görür. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Mersin'in küçük bir kent, burada buz imalatıyla ticarete başlar. Hadika Hanım ile müftünün isteği ile 1925'te evleniyor. Şeyh Sait'in İsyanı ile yeniden askere alınan Mithat Toroğlu, isyan bastırıldıktan sonra kente yeniden dönüyor. 1929-42 yılları arasındaki 12 yıl boyunca Başkanlık görevini sürdürür. 1942'de ikinci dünya savaşı, üçüncü kez askere gidiyor. Mithat Toroğlu 1982'de Mersin'de yaşama veda eder.

kurulur. 1950'li yıllarda Şehir Mezarlığındaki 72 bin mezarın yaklaşık 5 bini Hıristiyan ve Musevi vatandaşlara aittir.

Mersin Şehir Mezarlığı, 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından "Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak tescil edilir ve korumaya alınır[31].

Şıh Muhammed Abbari'nin Suriye'den önce Tarsus'a sonra Mersin'e geldiği anlatılır[32]. Bahçe Mahallesi Burhan Felek Caddesi üzerinde bulunan ve üzeri kubbeli kare bir mekandan oluşan türbesi küçük bir park içinde yer almaktadır. Halk arasında türbesinin yıkılmaya kalkışıldığı sırada yıkmaya kalkışan işçinin felç olduğu, Şıh Muhammed'in bir kişinin rüyasına girerek türbesinin nereye yapılması gerektiğini söylemesi ve türbeye getirilen felçli bir kızın iyileşmesi, hakkında anlatılan menkıbeler arasındadır. Mersin'in eski Yoğurtpazarı'ndaki su, bir gün kurur. Birçok insan suyu tekrar çıkarmayı dener, ancak başarılı olamaz. Çaresiz kalarak Şeyh Muhammet Abbari'yi çağırırlar. Şeyh, cebinden bıçağını çıkarıp, suyun eskiden aktığı yere bıçağıyla vurur. Oradan derhal su çıkar. Halk, şeyhe hediye vermek isterse de o kabul etmez.

---

[31] Bu mezarlıkta, Müslüman, Hıristiyan, Musevi hepsi bir arada yatıyor.1938'de Mersin bir ilki gerçekleştiriyor. Böylelikle. 1989'da UNESCO Mersin Şehir Mezarlığı'nı korunma altına alınan anıtlar listesine ekler.

[32] Nilgün Çıblak. İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Adana. 1995

Sadık Baba, Girit adasında Kandiye'deki Horasani ya da Horasanlı Ali Baba Dergahının son postnişinidir. Abidin Baba ölünce Kandiye'deki Tekke boş kalır[33]. Genel merkezde Hacı Bektaş-ı Veli Postnişine haber verilir. Bunun üzerine Yenice'de oturan Sadık Baba Horasanlı Ali Baba dergahına postnişin olarak atanır. 1924 yılında mübadele ile Mersin'e gelir. Sadık Babayla birlikte Girit adasından üç gemi ile gelen 925 kişinin Tarsus ve Mersin'e yerleşmelerindeki en büyük etken bu insanların Sadık Babaya olan bağlılıklardır. Sadık Baba Mersin'de bir müddet Galip Dedenin misafiri olur. Bu misafirlik ileriki zamanda evlatlarını evlendirerek akrabalığa dönüşür. Aşık Veysel (1894-1973)'in Sadık Baba ile Tarsus Yenice'de zaman zaman Gülbaba'nın evinde buluştukları, saz çalıp muhabbet ettikleri nakledilir.

Sadık Baba 1876 yılında (bazı kayıtlarda 1875 olarak geçmekte) Hüseyin ve Fatma'dan dünyaya gelir. Doğum yeri manevi torunu tarafından Kırşehir olarak bildirilmiştir. 1890'da 14 yaşlarında Hacı Bektaş'a gelerek, dergaha sığınır. Muhiplik, Dervişlik, Babalık ve Halife Babalık gibi aşamalardan geçerek Postnişinlik ve mütevellilik gibi makamlarına da uygun görülür ve ileriki

---

[33] "Sadık Baba dünyanın birçok yerini gezmiştir, Arabistan, Necef (Necef gezisi Hazreti Ali ve Ehlibeyti ziyaret içindir.), Şam, Arnavutluk (Arnavutlukta bir müddet kalır ancak Arnavutçayı bilmesi Arnavut olmasından değildir.) ve Londra'dan dönüşte Girit'e uğramış Abidin Babanın yerine Pirevinden icazetname getirtilmek suretiyle posta oturmuş. Abidin Baba henüz sağ imiş. Kendi rızasıyla postniş görevinden istifa etmiş." 2004'te vefat eden Süleyman Baba'dan naklen.

zamanda Girit Kandiye'de Horasani-zade Derviş Ali Dede Dergahı şerifi son postnişini, mütevellisi Halife Cafer Sadık Bektaş Baba diye anılır. Sadık Baba üç kere Hacc'a gider.

Sadık Baba yaklaşık doksan yaşlarında 25 Ocak 1966, Salı günü Ramazan Bayramının 3. günü 3:30 da sabaha karşı Hakk'a (vefat eder) yürür. Mersin'de defnedilir. Mezar taşında yazılı metin şöyledir.

Hü Dost
Çakeri Ali Baba
Mücerret Sadık Baba
Dervişi Billah İdi
Can Fedai Rah İdi
Herkim Danenim Tutdu
Hak Resulune Yetti
Dünya Varlığı Heba
Ummadı Ondan Vefa
Hayyolub Buldu Baka
Ruhu Olsun Pürsafa
Oku Bunda Fatiha
Dilek Kabul Mutlaka

Camili (Gökçeli) Selçuklular devrinde, Anadolu'ya göç eden Bozok ve Üçok Oğuz boylarına mensup aşiretlerden Tarsus ve çevresine yerleşen Varsak Türkmenlerinin yedi boyundan birisi olan Gökçeli boyu tarafından kurulmuştur[34]. İl merkezine 10 km. mesafede

[34] H. Sibel Ünalan. Mersin'de Xıv. Yüzyıldan Bilinmeyen İki Yapı: Camili (Gökçeli) Köyü Merkez Camisi Ve Türbesi

bulunan köy, adını camisinden almıştır. Kare planlı cami, mihraba paralel üç sahnlıdır ve üstü düz ahşap bir tavanla örtülüdür. Düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan caminin dış kaplamaları onarımlar sonrasında neredeyse tamamen değiştirilmiştir. Bu onarımlara rağmen yapı oldukça kötü durumdadır. Caminin güneybatı köşesine, 1978 yılında bir minare eklenmiştir. Minare XX. yüzyıl Mersin minarelerinde görülen tipik özelliklere sahiptir. Camide alınlıklar üzerinde yer alan aşınmış durumdaki gülbezekler ile giriş kemeri ve kitabe levhasındaki süsleme motifleri dışında herhangi bir süsleme yoktur. Türbe, caminin güneyinde yer alan mezarlığın giriş kısmındadır. Düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan kare planlı türbe de beden duvarlarındaki çatlaklardan dolayı kötü durumdadır. Heyelan nedeniyle caminin ve türbenin beden duvarlarında büyük çatlaklar oluşmuştur. Üstü, geçişleri pandantiflerle sağlanmış bir kubbeyle örtülü olan türbede üç mezar bulunmaktadır. Mezar taşlarından birisi Osmanlı, diğer ikisi ise Türkmen mezar taşı özellikleri göstermektedir. Türbenin de, herhangi bir yazıtı bulunmayışı, cami ile benzer mimari özelliklere sahip oluşu ve camiye yakınlığı nedeniyle camiyle aynı dönemde yani XIV. yüzyıl başlarında inşa edildiği düşünülebilir. Son derece sade olan yapıda süslemeye yer verilmemiştir.

İçinde iki kabrin bulunduğu, Alevi veya Sünni, bölgede yaşayan bütün yurttaşların ziyaret ettiği Kazanlı'daki **Ali Rada** türbe ve ziyaret yeri, Belediyenin çalışmaları sonucu 2015’te yeni bir görünüme kavuşur. Ziyaretin etrafına koruyucu bir duvar örülür, mekanın

avlusu, etrafı ve ziyaret yolu kilitli parke taşları ve bordürle döşenir. Ali Rada, inanışa göre 12 imam arasında yer alan 8. İmam Ali Rıza (765-818) Hazretleridir[35].

Şeyh İbrahim Esir'in türbesi Kazanlı'dadır. Şeyh İbrahim, XVII. Yüzyılda Suriye'den (Lazkiye) ufak bir yelkenliyle fakirlik içindeki ailesine erzak getirmek için Tarsus'taki varlıklı akrabalarının yanına giderken yolda korsanlar tarafından kaçırılır. Şeyh İbrahim kaçırıldıktan sonra korsan gemisi gece Kıbrıs açıklarında demirler. Şeyh bütün gece Allah'a yakarır ve sabah gemi kendisini Antakya sahilinde bulur. Gemi tekrar Kıbrıs açıklarında demirler ama yine sabah kendisini Antakya açıklarında bulur. Üç defa bu olay gerçekleşince gemi kaptanı şeyhin elini öper ve onu serbest bırakır ama gemideki bazı korsanlar buna itiraz eder. Gemi kaptanı da itiraz edenleri gemi direğine bağlatır. Şeyh o kadar mütevazıdır ki kaptanın bu iyiliğine karşı çarşamba günü Osmanlı donanmasının Kazanlı sahilinde olacağını, o gün kendilerinin iyiliği için bırakmamalarını, aksi takdirde kaptanın Osmanlı donanması tarafından yakalanacağını söyler ve daha sonra şeyh kaptan tarafından serbest

---

[35] Abbasi halifesi El-Me'mûn tarafından Tûs şehrinde, kimilerine göre zehirli üzüm kimilerine göre de zehirli nar suyu içmeye zorlanır ve böylece ölür. Ölmeden birkaç dakika önce yakını olan Eba Sald'a vasiyette bulunur. "Ya Eba Sald, birazdan oğlum Muhammed gelip naaşımı yıkayacak, kefenleyecek ve defnedecek. Benden sonraki İmamınız oğlum Muhammed el-Takî'yyî'l Cevâd'dır," der ve Eba Sald'ın dizinde gözlerini kapar. Kabri İran'ın Tûs şehrinde Abbasi halifesi Harun Reşid'in kabrinin yanındadır.

bırakılır. Şeyh İbrahim Esir Kazanlı'ya yerleşir ve oranın ilk şeyhi olur.

Esir ailesinin şeyhlerinin kabirlerinin bir kısmı yakın köy olan Karacailyas'ta, bir kısmı da Adana'nın Akkapı yöresindedir. Kazanlı'daki Esir ailesi şeyhleri ve Yakaköy'deki Bedr el Gafir Fransız İşgali sırasında mücadele eden aziz kahramanlar olarak rol oynarlar[36].

Kazanlı Mahallesinde (Arap Alevi) şeyh **Yusuf Reyhani** Hazretlerinin türbesi vardır[37]. Diğer taraftan, 'Kazanlı Şıh Yusuf Reyhani Kültür Tanıtma Ve Yaşatma Derneği' bulunmaktadır.

Karacailyas'ta bir aile mezarlığında **Nebi Nuh** Hazretlerinin türbesi vardır.

Karacailyas'ta **Zeynelabidin** Hazretlerinin kabri Mersin demiryolunun üzerinde, köye 200 m. batıda yer almaktadır. **Şeyh Muhsin el Esir** türbesi köyün bir km. dışında, nehrin batı yakasındadır.

Karaduvar Mahallesinde Şeyh **Mesud ibn Hani** türbesi bulunmaktadır.

Bahçe Mahallesinde Mikdat el Yemin, Mikdat'ın sağ yukarısında Nebi Yunus, Şeyh Süleyman, Şeyh

---

[36] Gisela Procházka-Eisl and Stephan Procházka The Plain of Saints and Prophets The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places. 2010 Harrassowitz Verlag

[37] Yaşar Kalafat makalesinde, Hatay'ın Samandağı ilçesi Çiğdede Mahallesinde de bir türbesi olduğunu kaydeder.

Derviş, Şeyh Yunus (Hoca Yunus Marangoz), Nebi İskender, Şeyh Hasan İskender, Şeyh Abdullah el Gafir (köprü yanı), Nur Mahmud ve Nur Muhammed, Şeyh Muhammed el Mihrabi makamı (İnönü Caddesi), Şeyh Muhammed el Kadim ve diğerleri Arap Alevi büyükleridir[38].

Muğdat Dede Türbesi'ne adını veren şahsın asıl adı Mikdat'tır, ancak evliya halk arasında Muğdat olarak tanınmaktadır[39]. Yazılı kaynaklarda adı "Mikdad b. Amr" şeklinde geçen Muğdat, Esved b. Abdüyegüs tarafından evlat edinildiği için kendisine "Mikdad b. Esved" de denilmiştir. Muğdat, Mekke'de İslamı ilk kabul edenlerden olup Hz. Muhammed'in yanında savaşmıştır. İslamiyet'in önemli savaşlarından Bedir, Uhud, Hendek, Hayber ve diğer savaşlara katılmış, bu savaşlarda peygamberin okçuları arasında yer almıştır. Bunlardan Bedir Savaşı'nda bir elini kaybetmiş, bu savaşta çok az sayıdaki süvariden biri olmuş ve bundan dolayı ilk İslâm süvarisi kabul edilerek kendisine "fârisü Resûlillah" lakabı verilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed, onu amcası Zübeyr'in kızı Dubâa ile evlendirmiştir. Hz. Muhammed'in ardından ortaya çıkan halifelik tartışmalarında Hz. Ali tarafında yer

[38] Gisela Procházka-Eisl and Stephan Procházka The Plain of Saints and Prophets The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places. 2010 Harrassowitz Verlag

[39] Nilgün Çıblak Coşkun. Yatır Ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin'deki Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi

alan Muğdat, 653 yılında yetmiş yaşlarında iken Medine'nin kuzeybatısındaki Cürf'te vefat etmiş ve Medine'ye getirilerek Hz. Osman'ın kıldırdığı cenaze namazının ardından Baki Mezarlığı'na defnedilmiştir. Yazılı kaynaklarda, halk arasından elde edilen bilgilere dayalı olarak, Muğdat'ın kimliğiyle ilgili çeşitli rivayetlerin bulunduğu belirtilmektedir. Buna göre Muğdat, Hz. Ali döneminde yaşamış, aşkı uğruna çeşitli güçlüklere katlanmış, sonunda da bu uğurda can vermiş bir genç; meşhur bir Arap kumandanı, ayrıca Hz. Muhammed'in halasının oğlu; peygamberin sancaktarı olup katıldığı deniz aşırı bir savaş sonucu mezarının bulunduğu yerde şehit düşen bir şahıstır.

Hz. Muğdat, deniz yolu ile Mersin'e gelirken gemide düşmanların saldırısına uğrar. Yaşlı olmasına rağmen oldukça güçlü olan Muğdat, düşmanlarla savaşırken çok sayıda yara alır, öldü zannedilerek bir tabuta konulup denize atılır. Dalgalar bu tabutu, eski adı Pompeipolis olup günümüzde Mersin'in bir semti konumunda olan Viranşehir civarına sürükler. Sahildeki tabutu fark eden balıkçılar, tabuttan kan sızdığını görünce hemen içini açar ve Muğdat'ı kurtarırlar. Ancak Muğdat, şu an türbesinin bulunduğu yere getirildiğinde vefat eder. Çevredekiler de mezarını buraya yaparlar.

Muğdat Dede'ye ait olduğu belirtilen türbelerin sayısı sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiye göre 366'dır. Rivayete göre Hz. Muhammed'in katıldığı bütün savaşlara katılmış olan Muğdat'ın her görüldüğü yere bir türbesi yapılmıştır. Mersin'deki türbe ise Yenişehir Belediyesi'ne bağlı Gazi Mahallesi'nde olup hem bulunduğu semte hem

de bitişiğindeki "Hz. Mikdad B. Esved Camii"ne adını vermiştir. Türbe bir makam olmakla birlikte, halk arasında Muğdat'ın burada şehit düştüğü ve mezarının da buraya yapıldığı şeklinde yaygın bir inanç vardır.

Muğdat Dede Türbesi, 1985 yılında Mustafa Arif Yavuz adlı kişi tarafından yaptırılmıştır. Sözlü kaynaklar, daha önceleri burada portakal bahçeleri arasında sadece bir mezar bulunduğunu belirtmektedirler.

Türbenin bitişiğindeki Hz. Mikdad b. Esved Camii, 1987 yılında inşa edilmeye başlanmış ve 1995 yılında tamamlanmıştır. Caminin iç alanı 12.000 kişiliktir. 86 kubbeli, her minaresi üçer şerefeli ve zeminden itibaren yüksekliği 83 m olan altı minareye sahiptir. Din görevlileri için dört lojmana, ayrıca bir sağlık ocağına da sahip olan cami diğer müştemilatlarıyla birlikte oldukça büyük bir yapıdır.

Muğdat Dede Türbesi ise, camiden ince demir parmaklıklarla ayrılmış olup yaklaşık 250-300 m2lik bahçenin ortasında yer alan bir anıt-mezardır. Türbenin ağaçlı ve yeşillikler içerisinde önde ve arka tarafta olmak üzere iki bahçesi vardır. Ön bahçede adak kesim yerleri ile yemek ocakları, çeşme, masa ve banklar bulunmaktadır. Türbenin ön bahçesindeki küçük zeytin ağacına ve arka bahçedeki demir parmaklıklara özellikle yeşil, kırmızı ve beyaz renkli bezler bağlanmıştır.

Hz. Muğdat'a atfedilen mezar ise bahçenin ortasında 3-4 basamak ile çıkılan, iç içe iki kısımdan oluşan ve daire şeklindeki bir yapının içinde yer

almaktadır. Birinci kısımda birkaç basamak yer almakta ve ziyaretçiler burada ayakkabılarını çıkarmaktadır. Dairesel yapının iç kısmının tam ortasında betondan bir mezar bulunmaktadır. Mezarın üstüne yeşil tonlu kalınca bir örtü serilmiş, örtünün de üzerine ziyaretçiler için Kur'an-ı Kerim ve Yasin kitapları konulmuş, başucu kısmına da yine betondan yapılmış bir sarık şekli yerleştirilmiştir. Sandukanın başucu kısmına gelen türbe duvarında mum ya da buhur yakmak için bir ocak bulunmaktadır. Zemine, yeşil ve kırmızı ağırlıklı kilim ve halılar serilmiştir. Bu dairesel iç alanın etrafı bir m yüksekliğinde mermerle çevrilmiş, bunun üzerine de pencere şeklinde açıklıklar bırakılmıştır. Mezarın tam üstü ise kubbe şeklinde yapılmış, ancak bu kubbenin ortası kenarları açıkta kalacak şekilde ince bir sac ile kapatılmıştır. Bu iç kısma türbe görevlisi için bir de kumbara yerleştirilmiştir.

Türbenin arka bahçesinde de, ön bahçede olduğu gibi, ziyaretçiler için masa ve banklar ile abdest almak isteyenler için üç çeşme bulunmaktadır.

Türbenin bakımı, bahçedeki küçük evde yaşayan bir kadın tarafından yapılmaktadır. Söz konusu kadın, eşi ve çocuklarıyla beraber burada yaşamakta ve geçimini ise türbeye ziyarete gelenlerin bahşişleriyle sağlamaktadır.

Muğdat Dede'nin halk arasında olağanüstü özelliklere sahip bir Tanrı dostu olduğunu vurgulayan çeşitli kerametler anlatılmaktadır. Bunlardan birisi şu şekildedir. Muğdat amcasının kızını çok sever. O dönemlerde kızlar yiğit bir delikanlı kadar güçlü olduklarından kızın babası, kızını kim yenerse ona

vereceğini söyler. Kız birçok adayla meydana çıkar, ancak karşısına çıkan herkesi yener. Sadece Muğdat kızı yenebilir, ancak kızın babası Muğdat'ın fakir olması nedeniyle gençlerin evlenmelerine izin vermez. Muğdat evlilikte ısrar edince de onu öldürtüp etini parça parça ettirir, bu parçaları da bir posta doldurtur, kızını da başkasına verir. Gerdek gecesi kapı çalınır, kızın annesi damat tarafından gelenler olduğunu düşünüp kapıyı açtığında ise karşısında Muğdat'ı görür, çok şaşırır. Bu olayın ardından kızı Muğdat'a verirler.

Diğer anlatı ise şöyledir. Yoksul bir ailenin oğlu olan Muğdat, çok zengin olan amcasının kızına âşık olur. Annesine, amcasının kızını sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyler. Annesi, fakir olmalarını öne sürerek başlangıçta karşı çıkar, ancak Muğdat'ın ısrarlarına dayanamayarak kızı istemek zorunda kalır. Kızını vermek istemeyen amca ise, Muğdat'tan onun yerine getiremeyeceği isteklerde bulunur. Muğdat, gerektiğinde ölümü de göze alarak amcasının kendisinden talep ettiği dünyalıkları temin eder. İsteklerinin yerine getirildiğini gören amca, şaşkına düşer, ancak içten içe de bu duruma sinirlenir ve gizli planlar kurar. Adamlarına Muğdat'ı ıssız bir yere götürerek öldürmelerini emreder. Amcasının adamları, Muğdat'ı kızla buluşturacakları vaadiyle dağlara götürür, burada onu hunharca öldürürler. Geri döndüklerinde ise Muğdat'ı sapasağlam kızın yanında canlı görünce şaşkına dönerler. İnanışa göre temiz ve dürüst bir kişi olan Muğdat'ın sevdiği uğruna her şeyi göze alması, hatta yalana ve hainliğe kanarak ölüme gitmesi,

Tanrı tarafından ödüllendirilmiş, canı bağışlanarak sevdiğine kavuşması sağlanmıştır.

Türbenin üstü kenarları açıkta bırakılmış ince bir sacla örtülü olduğu halde inanışa göre yağmurlu havalarda türbenin içi hiçbir şekilde ıslanmamaktadır.

Mersin'in önde gelenleri burada yatan ulu zat nedeniyle türbenin yanına gösterişli bir cami yapmaya karar verirler. Adını evliyadan alan Muğdat Camii'nin inşaatı sırasında, Muğdat'ın inşaatta çalışanların rüyasına girerek kendisinin kim olduğunu ve nerede yattığını belirttiğine, bu şekilde cami inşaatını bizzat denetlediğine ve caminin ustalıkla yapılmasına da katkıda bulunduğuna inanılmaktadır.

Mersin'in kıyı şeridi doldurulmadan önce sahil türbenin yanına kadar uzanmaktadır. İşte bu dönemlerde yörede denizin her cuma, büyük dalgalarla Hz. Muğdat'ın mezarını yıkayıp geri çekildiğine, böylelikle mezarın etrafının da temizlendiğine inanılır.

Halk arasında Muğdat Dede Türbesi haftanın herhangi bir gününde ziyaret edilebilmekle birlikte özellikle cuma günü sala vaktinde orada bulunmanın daha makbul sayıldığına dair bir inanış vardır.

Muğdat Dede Türbesi'ni ziyaret edenleri herhangi bir hastalığa yakalanıp da çare bulamamış kişiler, çocuğu olmayan ya da durmayan, olup da vücutça bir türlü gelişemeyen ya da doğduktan sonra hemen ölen kadınlar, bir türlü iş bulamayanlar, mal mülk sahibi olmak isteyenler, üniversite giriş sınavında başarılı olmak isteyen

öğrenciler ve onların aileleri şeklinde sıralamak mümkündür. Hastalıkların tedavisi amacıyla ziyarete gelenler, hastalıklarının her aşamasında türbeye başvurabilmekte, ancak genellikle doktora gidip de çare bulamadıklarında türbe ziyaretini gerçekleştirmektedir.

Türbe ziyareti sırasında türbenin baş ucunda "bir fatiha ve üç ihlas" sureleri okunur. Türbenin çevresinde dua okunarak isteğe bağlı olarak üç ya da yedi kez dönülür. Dönme sırasında sandukayı sıvazlayanlar, öpenler, sandukaya el yüz sürenler de bulunmaktadır. İki ya da dört rekât namaz kılınır. Kur'an okunur. Dilekte bulunan bazı kadınlar, başlarına bağladıkları yazmayı türbenin bahçesindeki zeytin ağacına ya da arka bahçenin demir parmaklıklarına bağlar, kimisi ise namaz kıldığı seccadeyi türbede bırakır. Ayrıca sandukanın baş kısmına bez bağlayanlar da olur. Sandukanın bulunduğu odadaki ocakta buhur ve mum yakılır. Türbenin bahçesindeki çeşmeden akan su bir kaba doldurulup bununla sandukanın etrafında dualar eşliğinde üç kez dönülür, daha sonra bu su evlerde şifa amaçlı içilir. Ziyaret yerinde kilit açılır, ayrıca makaradan kısa bir iplik kesilir. Kızlarının evlenmesini isteyen anneler, türbenin içinde bir makara ipliği yavaş yavaş boşaltır. Böylelikle kısmet açtıklarına inanırlar. Hıdrellezde türbenin bahçesinde istenilen şeyin resmi toprağa çizilir ya da taşla tasviri yapılır. Ziyaretçilerden bazısı dualardan sonra türbede gündüz uykusuna yatar, isteyen gece de burada kalabilir.

Hz. Muğdat'ın mercimekli bulgur pilavını çok sevdiğine inanıldığı için türbeye bu yemeği getirip ziyaretçilere ikram edenler de olmaktadır.

Halk arasında "Muğdat Dede hakkı için." şeklinde ifade edilen bir yemin vardır. İşte bu yeminlerini yerine getirmeyenlerin, ayrıca türbeye karşı herhangi saygısız bir tavır sergileyenlerin ya da ziyaret yerindeki ağaçları kesenlerin evliya tarafından "kaza, felç, hastalık, ailenin dağılması, işin bozulması gibi" felaketlere uğratılarak cezalandırılacağına inanılmaktadır.

Muğdat Dede Türbesi'ni ziyaret edenlerin büyük bir çoğunluğu kadınlardır. Türbeye Mersin'de ikâmet edenlerin yanı sıra Adana, Hatay, Maraş, Elazığ gibi diğer illerden de ziyaret gerçekleştirilmektedir. Türbeyi sadece belirli mezhep mensupları değil hem Sünniler hem de Aleviler ziyaret etmektedir. Ziyaretçiler arasında okuryazarlar, hatta üniversite mezunları dahi bulunmaktadır.

Muğdat Dede Türbesi'nin Mersin halk kültüründe önemli bir yeri bulunmakta ve türbe etrafındaki uygulamalardan büyük kısmının İslam dininden ziyade İslamiyet öncesi inanç sistemleriyle bir bağlantısı bulunmaktadır.

Anamur Evliyaları

Eski Anamur, günümüzdeki ilçe merkezinin altı km. güneybatısındadır[40]. Adı sadece bir liman listesinde geçtiği için, M.Ö. IV. yüzyılda var olduğu bilinmektedir. Kentin içme suyunu sağlayan su kanalları dışında erken Hristiyanlık dönemine ait kilise kalıntıları bulunmaktadır. Kentin surları dışında kalan mezarlığı, Anadolu'nun en iyi korunmuş örneklerinden biridir.

Bozdoğan Mahallesi yakınlarında kıyı boyu uzanan *Kale* III. yüzyılda Romalılar tarafından Akdeniz ve Kilikya ticaret yollarını gözetlemek ve ticaret gemilerini korsanlardan korumak amacıyla inşa edilmiştir[41]. Zaman içerisinde tahriplere ve yıkıma uğrayan kale XII. yüzyılda Kilikya Ermeni Krallığı döneminde tekrar onarılmıştır. 1450 yılında Karamanoğulları Beyliği döneminde de onarılmış ve kaleye Mamure (müreffeh) ismi verilmiştir. Mamure Kalesinin batı avlusunda halen ibadete açık, onarım görmüş tek minareli cami XVI. yüzyıl Osmanlı mimarisinin niteliklerini yansıtır. 1469 yılında Osmanlı Devleti'nin eline geçen Kale XV, XVI ve XVIII. yüzyıllarda onarım görür.

Selçuklu Hükümdarı Alaeddin Keykubat, Ertokuş Beyi, kıyı şehirlerinin alınmasına memur etmiş, o da 1228'de Anamur'u zapt etmiştir[42]. Daha sonra

---

[40] http://www.mersinkulturturizm.gov.tr/

[41] Ali Boran. Anamur (Mamuriye) Kalesi, Kale Kitabesi ve iç Kale Camii

[42] Mübarizeddin Ertokuş Bey ya da kısaca Ertokuş Bey, I. Gıyaseddin Keyhüsrev I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin

Karamanoğullarının idaresine geçen Anamur bilahare 1471 yılında Fatih'in Komutanlarından Gedik Ahmet Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1859 yılında, Osmanlı idari teşkilatında Bucak 1869 yılında ise ilçe olmuştur.

Sultan Alaeddin Camii Anamur ilçe merkezinde olup kitabesine göre burayı Alaeddin Keykubad inşa ettirmiştir. Ancak Osmanlı dönemi vakıf kayıtlarında caminin Karamanoğlu Alaeddin Bey tarafından yaptırıldığı ve vakfın tahsis edildiği belirtilir. Akarca semtinde bulunan cami 1326 yılında yapılmış, daha sonra caminin yanına bir yivli minare ilave edilmiştir. Geçmişte minarenin ahşap olduğu nakledilir. Yukarıdan gelen dere üzerinde ise vaktiyle bir köprü bulunmaktaydı. Günümüzde dere kapatılmış ve alttan suyolu verilmiş bulunmaktadır. Cami merkezi planlı**,** tamamen kesme taşlarla inşa edilmiş kubbeli bir camidir. Camiye batı taraftaki basık ve engin kemerli bir kapıdan girilir. Girişin tam karşısında taştan yapılmış mihrap ve daha sonradan değiştirildiği düşünülen ahşap minber yer almaktadır. Türk mimarisinde görülmeyen bir tarz ile yapının iç kısımlarında yan duvarlar üzerinde sağır sivri kemerlerdeki açıklıklarda duvar içine gömülmüş yuvarlak iç dolgularla kubbe kısmına geçişler sağlanmış bulunmaktadır. Kubbeye geçişteki sağır kemerlerin duvara

---

Keykubad dönemlerinde Türkiye Selçuklu Devleti'nde Atabeglik ve Isparta ve Antalya Serleşkerliğini yapmış devlet adamı. Isparta ve Antalya çalışmalarında kendisinden söz edildi.

basan ayak kısımları üçgene benzeyen şekilde dayaklarla desteklenmiştir. Giriş kapısının üzerinde caminin 1326 tarihli altı satırlık kitabesi yer alır. Ancak bu kitabenin de sonradan konulduğu sanılmaktadır. Akcami de denilen yapı günümüze kadar birçok defa tadilat görmüş olup orijinal özellikleri görülememektedir. Şehirde ibadete açık camilerdendir. Bulunduğu mahallenin adı da Akarca olarak geçmektedir.

Bu caminin karşısında *Akarca Hanı* ismiyle bir han bulunmaktadır. Moloz ve kayan taşından yapılmış olan bu yapı tonoz örtülü ve tek sahnlı olup, günümüzde halen dükkan özelliğinde işyeri olarak kullanılmaktadır. Yapının ne zaman inşa edildiğine dair bilgi bulunmamaktadır.

Anamur Antalya karayolunun 22. kilometresindeki Demirören köyünde *Tol Kervansaray* yer almaktadır. Yörede bol miktarda bulunan sert, kırmızı, sarı renkli taşlar ve moloz taşları ile inşa edilmiş bulunan Tol kervansarayının üzeri tonoz örtülüdür. Tol kervansaray kuzey-güney yönünde olup iki sahnlıdır. Kervansarayın ne zaman yapıldığı konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. XIV-XV. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen kıyıdan yol alan yolcuların ve ticaret kervanlarının konaklayabilmesi için yapılmıştır.

Anamur-Antalya karayolunun "Kharadus" denilen bölümünden patika yolu takip edilerek 800 metre kadar yürümek suretiyle *Altı Kapı* hanına ulaşılır. Yöredeki siyah ve sarı renkli taşlar ve kayan taşından aralarına Horasan harçları doldurularak inşa edilmiştir.

Altı Kapı Hanı doğu-batı yönündedir. Yuvarlak kemerlerle örülmüş altı adet giriş kapısı ve birbirine bağlı altı yuvarlak tavanları tonoz yapılı odalara açılır. Odaların önünde yine yuvarlak tonozlu payandalarla taşınan revaklar yer almaktadır. Muhtemelen kervan ve yolcu barınması için işleyen yol üzerinde imar edilmiştir. Yapı XIV-XV. yüzyıl yapı özelliklerini taşımaktadır.

Kargedik dağının doğu yamaçlarına kurulmuş olan Kızılaliler köyünün içinde *Kızıl Kilise* yer alır. Ören yeri içerisinde üç sahnlı olarak inşa edilmiş olan bazilika görülür.

Anamur-Alanya karayolunda Yakacık'tan sonra sağa dönünce 10. km. de solda Kaladran çayının kenarında Otak Şapeli yer alır. Geç Bizans dönemine ait yapı moloz ve kesme taştan tek sahnlı küçük bir yapıdır.

Aydıncık Evliyaları

Çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş olan Aydıncık'ın tarihi adı Kelenderis'tir. Mitolojiye göre Kelenderis, denizcilik ve ticarette çok ilerlemiş Fenikelilerden Sandakos tarafından üç bin yıl önce bir liman ve ticaret şehri olarak kurulmuştur. Kente daha sonra Hititler, Asurlular, Sisamlılar, Selefkoslar, Mısırlılar, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Ermeniler, Karamanoğulları ve Osmanlılar hakim olur. Bizanslılar devrinde de imar olan kent, çağının en güzel ve medeni yörelerinden birisi haline gelmiştir. Yöre XI. yüzyılda Ermenilerin eline geçmiş, 1228 yılında Karamanoğlu Alaeddin Bey'in komutanlarından Ertokuş Bey, Kelenderis Kalesi'ni Ermeniler'den alarak buraya doğudan gelen Türkleri yerleştirmiştir. Gülnar Hatun'a bağlı Oğuz boyları Horasan Bölgesi'nin Merv kentinden göçerek Toroslar'a gelip yerleştikleri için yöreye Gülnar adı verilir. 1461 yılında Silifke ve Mut ile birlikte Gülnar da Fatih Sultan Mehmet döneminde, Gedik Ahmet Paşa tarafından Osmanlı yönetimine katılır. Kelenderis adı zaman içinde değişerek Gilindire'ye dönüşür. İlçedeki Rumlar mübadele gereği iskeleden kayıklara binerek Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a gitmişlerdir. 1920'li yıllarda 500 kadar Rum'un Gilindire'de zanaatla uğraştıkları, göçten sonra Gilindire merkezinde çok az bir nüfus kaldığı anlatılmaktadır. 1965 yılında da Gilindire adı tarihe karışır ve kasabanın yeni adı Aydıncık olur. Gülnar İlçesi'ne bağlı bir bucak olan Aydıncık'ta 1972 yılında İskele Belediyesi kurulur. Aydıncık 1987 tarihinde ilçe olur. Ayrıca bu

kanunla İskele Belediyesi'nin adı da Aydıncık Belediyesi'ne dönüştürülür. Bugünkü Aydıncık, bir zamanlar Gülnar ilçesinin merkezi olan Gilindire'nin devamıdır.

Hacı Bahattin Türbesi Aydıncık ilçesi *Hacıbahattin* köyündedir[43]. Hazretin türbesi betonarme olup, çeşitli dilekler için ziyaret edilip adaklar kesilmektedir. Hacı Bahattin, Zeynelabidin ve Şeyh Ömer'in üç kardeş olup Karamanoğulları Beyliği döneminde yörede İslam'ı yaymak için görev alıp büyük hizmetler gördükleri anlatılmaktadır. Aydıncık Belediyesi'nin bakımını yaptığı türbe ziyarete açıktır.

---

[43] Yaşar Kalafat; Adana ve Çevresinde Türbelerimiz

Erdemli Evliyaları

İlçe genelinde Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait çok miktarda kalıntılar mevcuttur[44]. Bunlar başta Kızkalesi olmak üzere muhtelif kaleler, Ayaş, Kumkuyu ve bazı köylerde ören yerleri, su kemerleri, su depoları, mezar anıtları ve Lemas (Limonlu) köprüsü gibi benzeri yapılardır. Mersin-Silifke yolundaki dere ve çaylar üzerinde çok eski devirlerden kalma tarihi taşköprüler vardı. Bunlardan Lemas (Limonlu) ve Mezitli'deki köprüler hariç diğerleri 1958 yılında yol yapımı esnasında Karayolları tarafından yıkılır. Yıkılış gerekçeleri ise, köprü kemerlerinin dar olması nedeniyle, büyük sellerde ağaçlarla tıkanıp sel taşkınlarına sebep olmasıdır. Yerlerine yapılan beton köprüler de zaman zaman yıkılır ve onarım görür. Vaktiyle Erdemli'nin içinde, Alata çayı üzerinde, günümüzdeki çift köprünün deniz tarafındakinin yerinde dört kemerli tarihi taşköprü mevcuttu. O da yıkılmıştır.

Erdemli'de Türk-İslam tarzında mimari eser çok azdır. Bunların başında Türbe Mezarlığı'ndaki 'Hüseyin Bey Türbesi' ve Ayaş'taki 'Paşa Türbesi' gelir. 1908'de yapılan Güzeloluk Camisi ve yanındaki eki de mimari eser olarak önemlidir.

Erdemli-Mersin Karayolundaki Elvanlı Beldesinden kuzeye doğru gidilerek Küçükfındık yaylasına gelindiğinde buradan yola devamla orman

---

[44] Ahmet Refik Erdem. Erdemli'de Tarihi Miras

içinde **Muratsofu** Türbesi bulunur[45]. Bu türbe Kültür Bakanlığı tarafından tel örgüyle çevrilmiş durumdadır. Muratsofu türbesinde ibadet edilir, dilekte bulunulur ve orada piknik de yapılabilir. Türbenin 100 metre kadar yakınında Erdemli Orman İşletme Müdürlüğüne ait Yangın Kulesi mevcuttur. Türbe, *Sıraç* köyünün kuzeyinde içmelere giden yolun sol tarafında yer almaktadır. Sıraç köyünün kurucuları arasında gösterilen Murat Sofu, çiftçilikle uğraşan keramet sahibi bir evliya olarak bilinir. Ne zaman yaşadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Dertlerine şifa arayanların ziyaretgahı haline gelen Murat Sofu türbesinin düzenlemesini, Mersin eski milletvekili Akif Serin yaptırmıştır[46].

Mersin Erdemli ilçesinde bulunan türbenin Selçuklulardan **Aktaşoğlu Sinan Bey**'e ait olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır. Türbe 1220 yılında yapılmış olup, kaba kesme taştandır. Düzgün bir planı olmayan türbenin giriş kapısı kesme taştan dikdörtgen silme içerisine alınmıştır. Bunun içerisinde yayvan kemerli mermer söveli giriş kapısı yerleştirilmiştir. Türbenin dışarıya açık penceresi bulunmamaktadır. Üzeri yine düzgün olmayan taştan bir külahla örtülüdür.

---

[45] http://erdemlimiz.com/

[46] Akif Serin. Silifke-1959, Hüseyin, Ayşe - Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü - İngilizce - Bilgisayar Yazılım Uzmanı - İngiltere'de South East London Technical College'de Bilgisayar Uygulamaları Konusunda Çalışmalar - XXI inci Dönem DSP İçel Milletvekili - Evli, 2 Çocuk

Paşa Türbesi ilçenin *Kumkuyu* kasabasındadır[47]. Abdullah Paşa'ya ait olan türbe Anadolu Selçukluları zamanında kesme taştan kare şeklinde Horasan mimarı stilinde yapılmıştır[48]. Burası çeşitli hastalıklardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak ve benzeri ihtiyaçlar için ziyaret edilir, ziyaretçiler dilek diler, buraya çaput bağlarlar. Burası Selçuklu Türkleri ile Bizans İmparatorluğu arasında çok kanlı savaşların geçtiği *Kanlıçay* mevkiidir. Türbe, müze tarafından yapılmış olup, yılda 2-3 bin kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Paşa türbesi, Ayaş kasabası mezarlığı içinde, etrafı çitle çevrili bir mekandır[49]. Kitabesinden anlaşıldığına göre 1312 yılında yapılmıştır. Paşa türbesinin mimari özellikleri bakımından Karamanoğulları dönemine ait bir yapı olduğu kabul edilmektedir. Ayaş aşireti mensuplarına göre türbede mezarı olan kişi Aktaş oğlu Sinan bey adında tarihi bir şahsiyettir. Onlara göre 1200'lü yıllarda Karamanoğlu Mehmet beyin komutanı Aktaş oğlu Sinan bey, "yurt edinmek" için Ayaş'a gelmiş ve buraya kendi aşiretini yerleştirmiştir. Tahtacılara göre ise türbede yatırı

---

47 Tırtar ismi tarihten bu yana gelen aşiretlerden gelir. Geçmiş dönemlerde Tırtar aşireti konar göçer olarak yaşamaktaydı. Cumhuriyet kurulduktan sonra 1950 yıllarında Lemaslılara ait bu topraklara yerleşmeye başlarlar. Cumhuriyetin ilk yıllarında Tırtar'ın adı Ömmen'dir. Tırtar, 1989 yılına kadar köy iken şimdiki Ayaş kasabasının mahalleleri ile birleşerek Kumkuyu adında kasaba statüsüne alınır.

48 Yaşar Kalafat; Adana ve Çevresinde Türbelerimiz

49 Ali Selçuk. İki Ayrı Topluluk Ve Ortak Bir Ata: Paşa Türbesi Ziyareti (Ayaş Sünnileri ve Erdemli-Tömük Tahtacıları Örneği)

olan kişi, Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulunan, yaşadıkları yerlerin kendilerine yurt edinilmesini sağlayan Horasan erenlerinden birisidir. Hatta Tahtacılar türbede yatan yatırın dokuz kardeş olduğuna inanırlar. Tahtacılar Zeyne, Şah Yalman, Şeyh Sadık ve Kırtıl Dede'nin onun kardeşleri olduğunu, diğerlerinin Anadolu'nun değişik yörelerinde oldukları için adlarını bilmediklerini anlatırlar. Tahtacıların türbeyi ziyaret etmeye başlamaları ise 1955-60'lı yıllardan itibaren Tömük ve Erdemli'ye yerleşmelerinden sonradır. Paşa Dede ziyaretine Ayaşlılar bireysel, Tahtacılar ise toplu olarak gitmektedir. Tahtacılar Perşembe günü ziyarete giderken Ayaşlılar için ziyaretin herhangi bir günü yoktur. Her iki topluluğun istekleri aynı yöndedir; ancak dileklerde Tahtacılar doğrudan Paşa Dedeyi, Ayaşlılar ise Paşa Dedeyi aracı koyarak Allah'ı muhatap alır.

Burhanettin Dede yatırı *Çeşmeli* kasabası mezarlığında yer almaktadır[50]. Buhara'dan gelerek *Kargıpınarı* deresi (Gilindiros) ile Sarıyer deresinin birleştiği yere yerleşen Burhan Dede, burada din ve ilim adamı yetiştirmek için medrese açmıştır. 1951 yılında vefat eden Burhan Dede'nin keramet sahibi bir evliya olduğu rivayet edilmektedir. Burhan Dede'nin kabri o günden günümüze kadar, derdine şifa arayanların dua ettikleri bir ziyaret yeri olmuştur.

Hüseyin Bey Türbesi Türbe Mezarlığı içerisinde olup harap haldeki türbenin 1750'li yıllardan kaldığı sanılmaktadır. O yıllarda Erdemli şehrinin bulunduğu

---

[50] http://erdemlimiz.com/

yerde, yoğun olarak Ermeni ve Rumlar ikamet etmektedir. Erdemli ve çevresinde büyük kuraklıklar yaşanır. Yaylalarda bulunan kuyular ve su sarnıçları dahi kurur. Yörükler, su bakımından zengin olan Erdemli'ye inerek hayvanlarını sulamak ve su ihtiyaçlarını karşılamak isterler. Ermeni ve Rumlar, Yörüklere su vermek istemezler. Silahlanarak Yörüklere saldırırlar, Yörüklerden birkaç kişi ölür, hayvanları telef olur. Erdemoğlu Beyi Karaman'dan meselenin çözümü için Ermeni ve Rumların üzerine, Yüzbaşı Hüseyin Bey komutasında iki yüz kişilik bir süvari birliği gönderir. Savaş kazanılır ancak Hüseyin Bey'le birlikte beş asker şehit düşer. Hüseyin Bey'in naaşı, yapılan türbeye konulur.

Gülnar Evliyaları

Anlatılır ki, Gülnar Hatun (Büyük Ece) 731 yılında Horasan'ın Merv Kenti'nin Dörtkuyu köyünde dünyaya gelir[51]. Babası Yahşi Bey ve anası Duru Han, Batı Göktürk Hakanı Buhtu Han'ın torunlarıdır. Oymakları Altay Dağları yöresindeki Gülnar, Kahta, Konur dolaylarından Dörtkuyu'ya gelip yerleşir. Yahşi Bey ve Duru Han kız olan ilk çocuklarına, çok sevdikleri sılaları Gülnar kentinin adını verirler.

O zamanlar Horasan'ı son Emevi Halifesi ikinci Mervan'ın komutanı Seyyar yönetmektedir. 728 yıllarında Seyyar, Merv dolaylarında Türkçe konuşmayı, türkü söylemeyi, kızların çarşafsız dolaşmasını, bir araya gelmelerini yasaklar. Loncaları kapattırır. Yasaklara uymayan ve durumu protesto eden Türklerden on binlercesini toplayıp Çukurova'ya yerleştirir. Bunlar (Yüreğirliler) Emevilerle Bizanslılar arasında tampon olacaklardır. Emevilerin bu baskıcı ve zorba yönetimlerine karşı sürekli tepkiler gösterilmektedir. Ama asıl örgütlü tepki Gülnar Hatun ile okul arkadaşı olan Yırbağı'dan gelir. Gülnar Hatun ve Yırbağı ülkeleri Horasan'dan Arapları çıkarmak için çok çalışırlar. Emevilerin komutanı Seyyar tarafından Gülnar Hatun'un babası Yahşi Bey ile Yırbağı'nın babası Usman Bey de bir çarpışmada öldürülürler. Araplar 280 Oymak Beyini katlederler. Ama Yırbağı, babasının yerine Horasanlı Ebu Müslim adıyla büyük bir komutan olur. Emeviler'in çöküşünü Abbasiler'in kuruluşunu sağlar. En büyük yardımı da

[51] http://www.gulnar.bel.tr/

oymakları ile birlikte Gülnar Hatun'dan görür. 750 yılında Abbasi Halifeliğine Cağfer Mansur getirilir. 29 yaşındaki Horasanlı Ebu Müslim (Yırbağı) halife tarafından kurdurulmuş bir tuzakla öldürtülür (755)[52]. Babasının ve nişanlısı Yırbağı'nın öldürülmesi üzerine Gülnar Hatun Halife'ye başkaldırır. Bütün Türkmen oymaklarını birleştirir. 765 yılında oymakları ile birlikte göç halinde saldırıya geçer. Uzun ve çetin yürüyüşlerle İran ve Irak üzerinden geçerler. Yürümekten bıkmayan bu göçerlere Yörük denir. Yörükler, obalarıyla, sürüleriyle, atlarıyla, çadır yüklü katırlarıyla, kadın, erkek, çocuk ve savaşçılarıyla yürürler. Yörükler Toroslar'a doğru çekilirler. 769 yılının Nisan ayında Gülek Boğazı dolayında Halife Mansur'un casusları Gülnar Hatunu öldürürler. Böylece Türk Arap düşmanlığı doruğa ulaşır. Güvensizlik sürüp gider. Müslümanlığı kabul etmiş olan birçok Türk Obası Hristiyan olur. Birçokları eski dinlerine geri döner. Diğer taraftan, Şahin makalesinde incelenen epigrafik belgelerin bir kısmının, Müslüman Türklerden

---

[52] Ebû Müslim İslâm tarihinin önemli şahsiyetleri arasında yer alır. Emevî hânedanının yıkılmasında ve Abbâsîler'in hilâfete geçmesinde oynadığı rol sebebiyle ona "nâkilü'd-devle, sâhibü'd-devle, mümîtü'd-devle, muhyi'd-devle" unvanları verilmiştir. Siyasî ve askerî başarıları yanında Horasan'ın imarı yolunda da büyük adımlar atmıştır. Merv'de ve Nîşâbur'da camiler yaptırmış, Merv ve Semerkant'ın surlarını tamir ettirmiştir. Ebû Müslim İran, Özbekistan, Türkmenistan ve Dağıstan'da olduğu gibi Anadolu Türk halkı arasında da mübârek kahramanlardan biri kabul edilmiştir.

önce bu bölgeye gelen Türk boylarından kalmış olabileceği düşüncesini ileri sürer[53].

Gülnar Hatun ile ilgili, Gülnar İlçesi dışında Anadolu'nun değişik yörelerinde hikâye ve menkıbeler anlatılır[54]. Diğer taraftan, Gül Bey ve Nar Hatun ve Gülnar ilçesinin kuruluşu üzerine de efsaneler nakledilir.

1461 yılında Silifke ve Mut ile birlikte Gülnar da Gedik Ahmet Paşa tarafından Osmanlı yönetimine katılır. 1900'lü yıllarda Adana Valilik, Silifke Mutasarrıflık, Gilindire İlçe, Zeyne Bucak Merkezi iken Gülnar, yörüklerin alım satım yaptıkları bir adı da Anay Pazarı olan köy idi. İlçe adını, yörük beylerinden Yahşi Bey'in kızı Gülnar Hanımdan alır. Gülnar 3 Haziran 1916 yılında ilçe olur.

Gülnar, asırlardır Yörük yerleşimine sahne olmuş bir Türkmen kenti olup yöredeki birbirine yakın yaylak ve kışlaklarda barınan oymaklar, XIX. yüzyılın ilk yarısında bile yerleşik nüfus ile kıyaslandığı zaman %59 gibi ciddi bir oran oluşturmaktadır[55]. Gülnar coğrafi şartları ve merkezden uzaklığı sebebi ile her zaman isyan ve eşkıyalık olaylarına sahne olmuştur. Evliya Çelebi Gülnar

---

53 İbrahim Şahin. İçel/Gülnar'da Eski Türklere Ait Yeni Tespit Edilmiş Epigrafik Belgeler: Tanıtımı Ve Ön Değerlendirmesi

54 Ahmet Arıtürk. Mersin İli Gülnar İlçesi Tarihi, Sosyo – Ekonomik Ve Kültürel Yapısı. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. Niğde. 2007

55 Mehmet Ak. XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Gülnar Yörükleri

ve çevresinde haraç toplayan suhtelerin faaliyetlerinden bahsetmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti zamanında, İçel-Tarsus'un kuzeydoğusunda Kuskun-Kusun Beyliği bulunduğu, saldırıya uğradığı için parçalandığı, burada yaşayanların çevreye dağıldıkları, bir kısmının da Kuskan'ın beş km. doğusunda günümüzdeki türbenin bulunduğu Boççaağaç Mevkii'ne geldikleri söylenmektedir[56]. Kuskun'un zamanla Kuskan olduğu ileri sürülür.

Bir başka anlatıma göre bir Oğuz boyu kendilerine yerleşecek yurt ararken burayı beğenip yerleşmiştir. Adı Oğuzkan, Kuzkan, Kuskan olarak değişmiştir. Beldede Oğuz soyadının bulunması da buna bağlanmaktadır.

Meydancık Kalesi Gülnar'dan 10 km uzakta Tırnak Köyü yakınlarında sarp bir tepenin 750 m uzunluğunda 150 m genişliğindeki düzlüğünde yer alır.

Bozca Şıh Türbesi ilçenin *Kuskan* kasabasında Küçükköy mevkiindedir[57]. Rumi 973 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Türbede yatan zatın isminin **Mustafa Bey** olduğu ifade edilmekte, diğer beş mezarda kimlerin yattığı bilinmemektedir. Türbe taştan kare biçiminde yapılmış olup, Selçuklu karakterlidir. 20-25 metre mesafede bir

---

[56] F. Saadet Bilir. Gülnar'ın Belde Ve Köylerine Ad Veriliş Öyküleri

[57] Yaşar Kalafat; Adana ve Çevresinde Türbelerimiz

çeşme vardır. Bu zatın manevi büyüklüğünden feyz almak için, köylüler yağmur duasını burada yapmaktadır. Rivayete göre, Karamanoğlu Mehmet bey Anamur Kalesini almak için giderken buraya uğrar. Bu zat küçük bir tencere ile yaptığı pilav ile bütün askeri doyurur. Küçük bir tas arpayla da askerin atlarını doyurur. Aynı miktarda pilav tencerede, arpa da tasta kalır. Karamanoğlu Mehmet Bey'e "Kalemin anahtarı elinizdedir" der. Karamanoğlu Mehmet Bey Kaleyi alır.

Halkın bakımını yaptığı türbe ziyarete açıktır.

Delikkaya 5000 yıllık antik bir kervan yolu üzerinde kurulmuş bir köydür. İç Anadolu'yu Akdeniz'e bağlayan buradaki yol, köyün üst kısmında delik bir kaya içinden geçmektedir. Burada önceleri çok küçük bir delik varmış. Yüklü develer geçemediklerinden buraya gelince yük indirilir, hayvanlar geçirilir, tekrar develere yüklenirmiş, zamanla biraz daha genişletilmiş. Köy adını o zamandan kalan bu delik kayadan alır. **Çeçalan** Türbesi ilçeye 25 km. mesafede bulunan *Delikkaya* köyü Çeçalan Mahallesi mezarlığındadır. Türbede üç şahıs yatmakta, fakat isimleri bilinmemektedir. Yapının mimari özelliği yoktur. Yağmur duası ve çeşitli dilekler için, bazen de hürmeten ziyaret edilir. Bakımını köylülerin yaptığı türbeyi yılda 500-600 kişi ziyaret etmektedir. Köyün güneyinde **Doğrul** veya **Dumrul** diye de anılan bir türbe bulunmaktadır[58]. Kitabesi olmadığı için fazla bilgi sahibi

[58] Ahmet Arıtürk. Mersin İli Gülnar İlçesi Tarihi, Sosyo – Ekonomik Ve Kültürel Yapısı. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. Niğde. 2007

olunamayan türbeye halk arasında "Yanık Dede Türbesi" denilmektedir. Bunun sebebi türbenin ahşap kaplamasının yangında tamamen yanmasıdır. Türbede iki sanduka ve iki küçük mezar yer almaktadır.

Şeyh Ese (İsa) Türbesi Işıklı (Tozkovan) köyündedir. Kesme taştan yapılmış kubbeli bir türbe olup mezarlık içerisindedir. Selçuklu Türkleri döneminde yapıldığı ifade edilmektedir. Buraya dilekte bulunmak, bazı hastalıklara şifa aramak, çocuk sahibi olmak, hayırlı askerlik görevleri ve dua etmek amacıyla gidilir.

Düşmanla savaşırken atının ayaklarından çıkan tozun bir bulut oluşturup düşmanı helak ettiği için bu köye Tozkovan denildiği rivayet edilir. Bir söylentiye göre de Beydili, Delikkaya, Tırnak yakınlarında yaşarlarken kız kaçırma nedeniyle iki aşiretin arası açılır[59]. Kızı kaçırılanlar, diğerine gece baskın düzenleyerek intikam alacaktır. Bunu öğrenen aşiret, hemen obasını terk eder. Şimdiki Tozkovan Köyü çevresine gelir, yerleşir. Aradan uzun zaman geçer. Diğerleri onların yerlerini öğrenir, intikam için yola çıkarlar. Tehlikeyi haber alan aşiret, obadaki aksakallı bilgeye, ne yapacaklarını sorar. O da herkesin iki avucuna ince, beyaz toprak almasını, elleri arkada üstlerine gelecek olan atlıların önünde beklemesini söyler. Bilgenin işareti üzerine herkes bir atlının gözüne, yüzüne ellerindeki toprağı atar. Atlılar, neye uğradıklarını anlayamaz. Onlar şaşkınlık geçirirken silahları alınır. Ardından, gelenler konuk edilir, ağırlanır, olay tatlıya

---

[59] F. Saadet Bilir. Gülnar'ın Belde Ve Köylerine Ad Veriliş Öyküleri

bağlanır. O zamandan beri köyün adı “Tozla kovan, Tozkovan” olarak kalır.

Bakımı köylü tarafından yapılan türbenin yıllık ziyaretçi sayısı 300-500 kişi civarındadır.

Diğer taraftan, Şeyh İsa, Hanifi Dede ve Şeyh Ömer’in kardeş oldukları, bu üç ermişin Hz. Muhammed’in soyundan geldiği inancı yaygındır.

Şeyh Ömer Türbesi Şeyhömer köyündedir. Köye ismini veren Şeyh Ömer’in Buhara’dan gelmiş olduğu anlatılır. Şeyh Ömer Sultan'ın türbesi 1233 yılında Karamanoğulları tarafından yaptırılmıştır. Türbe Selçuklu mimari stilinde olup kubbeli, tek kapılı, geometrik pencereli bir taş yapıdır. Köy mezarlığının içerisindedir. Dilek dilemek ve dua etmek amacıyla ziyaret edilir.

Şeyh Ömer’in hakkında çeşitli menkıbeler anlatılır. Anamur Kalesini tek başına aldığı (1228) ve Kale anahtarını Mehmet Ali Paşa'ya (veya Mübarizeddin Ertokuş’a) takdim ettiği nakledilir[60]. 1974 yılında Kıbrıs

---

[60] “Anamur Kalesi’nin anahtarlarını Mübarizeddin Ertokuş Beye teslim eder. Kalenin fethinin gerçekleştirildiğini bildirir. Bu duruma Ertokuş Bey iyice şaşırır. “Şıh Ömer’e biraz daha saygılı davranması gerektiğini” düşünür. Kalenin anahtarını alan Ertokuş Bey ordunun burada konaklamasını ister. Burası etrafı düz bir alanla çevrilmiş, orta yerinde ise yüksek tepe bulunan bir yerdir. Bu tepe, denizi yukardan kuşbakışı görmekte ve kontrol etmektedir. Asker dinlenir. Ertokuş Bey buraya bir kale yapılmasını ister. Şıh Ömer’in ermişliğine ve yanında bulunan

Barış Harekatında ve Azerbaycan'ı Rus askerlerinin işgalinde başını kabirden kaldırıp bizzat oralarda savaştığı, türbenin üzerindeki taze kan lekelerinden anlaşıldığı ifade edilmektedir. Buna benzer başka menkıbeleri de vardır. Bakımı köylüler tarafından yapılan türbenin, yılda yaklaşık 1.000-1.500 ziyaretçisi olmaktadır.

Taşoluk köyünde tarihi bir cami ve üç türbe bulunmaktadır[61]. 1495 yılında yapılmış olup, cami ile türbelerden biri harap vaziyettedir. Türbelerde yatan kişilerin Semerkant'tan geldikleri, ikisinin adının Ahmet, birinin adının Yakup olduğu kitabeden anlaşılmaktadır.

Türbenin birinde Ahmet Yakup Halife ve şeyh Süleyman Bin Ahmet yatmaktadır[62]. Üstü kapalı türbede bulunan dört sandukanın aile fertlerine, kapının dışında solda bulunan mezarın ise Ahmet Halife'nin hanımına ait olduğu sanılmaktadır. Buradaki anıtsal ağaçlarla gölgelenen mezarlıktaki Osmanlı tipi mezar taşları açık bir müze görünümündedir.

Taşoluk köyü Ayralanı (Güneşli) Mahallesindeki **Şeyh Süleyman Türbesi** belli bir mimari özelliği olmayan, dilek dilemek ve dua etmek amacıyla ziyaret edilen bir türbedir. Ağustos, Eylül aylarında kadınlar hastalıktan kurtulmak için, şifa bulmak, çocuk sahibi olmak veya çocuğun uzun ömürlü olmasını dilemek için

---

softalarına izafeten kalenin adını Softa olarak koyar." http://www.anamurunsesi.com/

61 http://www.gulnarnet.com/

62 http://ayalan.net/

ziyaret ederler. Türbenin üzeri müteaddit defalar yapıldığı halde üzerinin kapatılmasını istemediği için yıktığı rivayet edilir. Bakımını köylülerin yaptığı türbeyi yılda 200-300 kişi ziyaret etmektedir.

Şeyh Seyyid **Alaeddin Ali Semerkandi** Türbesi İçel ili Gülnar ilçesi, Sütlüce (Zeyne) kasabasındadır[63]. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Semerkandi Hazretlerine

---

[63] İsmail Hakkı Altuntaş Şeyh Ali Semerkandî hakkındaki makalesinde, bu zatın birçok yerde makamının bulunduğundan bahisle, mezarının Ankara/Çamlıdere'de olduğunu kaydeder. Şeyh Ali Semerkandî sağlığında "Baba-resül" adında bir zatı kendisi adına faaliyet göstermesi için halife tayin edip "Zeyne" beldesine gönderiyor. Zeyne Osmanlı imparatorluğu döneminde Konya'ya bağlı idi. Sonraki dönemde kentlerin İdarî şekli değişmiş, bugün "Zeyne" "Sütlüce" adını alıp kasaba olmuş ve Mersin vilâyetinin kazası bulunan Gülnar'a bağlanmıştır. Zeyne karyesinde yatan zat, Şeyh Ali Semerkandînin kendisi değil, zikri geçen halifesidir, Evliyaullahtan olup mübarek büyük zatlardan biridir. Yanında belirli birtakım yatırlar bulunmaktadır. Zeyne bölgesinde Evliyaullah'tan Babaresül ile ilgili değişik hayli pek çok zuhur eden kerametler anlatılmakta, öyküsü dillerde dolaşmakta ve manzume halinde hikâyeleri nakledilmektedir. Şeyh Ali Semerkandî'nin namı ile anılması o kentte Babaresûl'ün Şeyh Ali Semerkandînin manen familyesine dahil olmasından ileri geliyor. Bundan böyle Çamlıdere kazasında medfun Şeyh Alî Semerkandî ile Zeyne'de medfun Babaresül arasında kesin olarak bir benzerlik bulunmamaktadır. Şeyh Ali Semerkandî'nin Çamlıdere'deki öyküsü başka, Babaresûl'ün Zeyne'deki öyküsü başkadır. Babaresül Zeyne'de evlenmiştir, çocuk sahibi olmuş, annesi yanında yatıyor, Anadolu'da doğmuştur. Hattâ Anadolu'dan şarka gitmiş, Mısır'a kadar seyahat etmiştir.

yer verir[64]. “Zeyni Şerif kasabası: Silifke Sancağı'nda 150 akçe şerif kadılıktır ve nahiyesi 38 köydür. Bin guruş hasıl olur. 200'den fazla toprak örtülü, bağlı bahçeli mamur ve şirin kasabadır. Ve bir cennet bağına benzer bir türbenin içinde Hazret-i Şeyh Ali-i Semerkandi 7 nefer muhterem evlatları ki, Resulullah'ın temiz soyundandır, bir altın alemli kubbe içinde medfunlardır. Zeyni tarikatındandır, 300'den fazla dervişi vardır. Bir gece orada konuk olup zikir halkasında tevhid-i erreye girip fukaralarıyla kucak kucağa olup mest olup zevk ü safalar ettik. Oradan sabahleyin Çelebi Efendi'den izin alıp kılavuzumuz olan suhtelere tembih edip, "Bu ağayı başkasına kıyas etmen. Hatırını sayıp bir hoş götürün" deyip vedalaştık.”

Türbede Şeyh Seyyid Alaeddin Ali Semerkandi, zatın l. Eşi Rukiye, türbedarlara ait dört mezar, müritlere ait iki mezar, oğlu Zeynelabidin’e ait bir mezar, sır katibi Şeyh Mahmut'a ait bir mezar, zatın kızına ait mezar ve zatın II. Eşi Cin Padişahı'nın kızına ait mezar vardır. Türbe, kesin olmamakla beraber Karamanoğulları Beyliği döneminde yapılmıştır. Türbenin üzeri ahşap bir çatı ile kaplıdır. Altıgen piramidal çatı ile kaplı olan kesim sadece zata ait olan kesimdir. Duvarları taştandır. Müştemilatında bir mescit vardır. Burası çeşitli yaraların tedavisi, hastalıklardan kurtulmak, dileklerde bulunmak için ziyaret edilir. Ayrıca sadece bu zatın manevi büyüklüğünden feyz almak için ziyaret edenler vardır. Bu zatın uzun süre bu yörede çobanlık yaptığı, çevresini irşat edip talebe okuttuğu, susuzluk çeken bölgeye asası ile su çıkardığı

---

[64] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt IX. Sh. 342

rivayet edilir. Zatın, Bahrü'l-Ulum isimli bir tefsir eseri vardır. Bakımını belediye yapmakta olup, yılda 10.000 kişi tarafından ziyaret edilmektedir[65].

Geniş bir bahçe içerisinde inşa edilen ahşap çatı örtülü ve ahşap direkli ana geçit kısmına, zaman zaman mezar odaları ilavesi ile meydana gelmiştir[66]. Bahçede ise mezarlar bulunmaktadır. Bir külliye olması gereken yapı gruplarından sadece türbe ayakta kalabilmiştir. Görünüşte psikolojik rahatsızlığı olan hastaların ziyaret ettikleri ve kurban kestikleri türbenin, külliyenin bir parçası olduğuna dair yazılı bir kaynak bulunamamıştır.

Ali Semerkandi ile ilgili anlatılan bir menkıbe şöyledir. Çobanlık da yapmış olan Semerkandi öğle sıcağında hayvanları susuzluktan yanmış vaziyette iken, yoldan geçen bir Türkmenin sert sözleri ile karşılaşır. Buna çok üzülen Semerkandi dua ederek elindeki sopasını kayaların ortasına vurur ve su fışkırır. Hayvanlarını sulayarak susuzluktan kurtarır. Bu yer halen mesire yeri olarak kullanılmaktadır.

Köse makalesinde Semerkandi hakkında şunları kaydeder[67]. Nişancı Mehmed Paşa, yazdığı tefsirin, âlimler arasında muteber sayıldığını kaydeder. Hoca Sâdeddin Efendi, *"seyyidlerin övüncü"* olarak nitelediği Semerkandî'yi övücü ağdalı sözlerle resmetmeye çalışır.

---

[65] Yaşar Kalafat; Adana ve Çevresinde Türbelerimiz

[66] http://www.mersinkulturturizm.gov.tr/

[67] Ensar Köse. İçel'de Bir Ulu Çınar: Şeyh Ali Semerkandî Ve Nesli

Seyyid Ali'nin babası Şirvanlı Seyyid Yahya, *Menâkıbnâme*'nin ifadesiyle *"kâmillerden ve fazilet sahiplerinin efendisi, kerâmet ve tarikat ve tâc sahibi ermiş"* bir kişidir. Seyyid Yahya bir müddet sonra Şirvan'dan Semerkand'a göç etmiş; burada *"şerîfe, ârife, sâliha ve münîfe"* bir kadın olan Tâcü'l-Mestûrât ile evlenmiştir. Ali Semerkandî on iki yaşına geldiğinde annesi vefat etmiştir. Babası Seyyid Yahya hakkında bilinenler ise azdır. Seyyid Ali, Semerkand şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Lâkin uzun ömür sürdüğü ve 150 sene kadar yaşadığından hareketle, 1300 tarihlerinde doğmuş olabileceği tahmin edilebilir. *Menâkıbnâme*'de anlatıldığına göre, Şeyh'e yaşının ne kadar olduğu sorulduğunda, *"sakalımın kılları kadar"* dediği rivayet edilir.

Daha çocukluğundan itibaren iyi bir dinî eğitim almaya başlayan Seyyid Ali'nin, yedi yaşında *Kur'ân-ı Kerîm*'i ezberlediği; bilgisini ilerleterek kısa zamanda tefsir yapma kudretine sahip olduğu rivayet edilir. Yirmi yaşında babası ile birlikte hac farizası için Mekke'ye gitmiş; hacdan sonra babasının izniyle orada kalarak, hadis, tefsir ve kıraat ilimlerinde tahsilini ilerletmiş; ayrıca Kahire, Şam ve Kudüs şehirlerini de gezerek buralarda, devrinin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır. Semerkand'ın meşhur âlimlerinden Seyyid Şerîf Cürcânî (1339-1414)'den ders aldığı anlaşılmaktadır ki, *Menâkıbname*'de Cürcânî, Seyyid Ali'nin hocası ve mürşidi olarak zikredilir. Hocaları arasında Hanefî fakihi

Alâeddin el-Buharî (ö. 1330) de vardır. Seyyid Ali, ilim tahsili için çıktığı uzun yolculuktan sonra Şirvan'a avdet etmiştir. Burada tasavvufî gelişiminde babası Seyyid Yahya'dan öğrendikleriyle ileri merhaleye ulaşmıştır. Artık seyri-sülukunu tamamlamış bir kişi olarak babasından izin alarak, irşad faaliyetinde bulunmak üzere Semerkand'a göç eder. Muhtemelen bu yolculuk sırasında İsferân'a da uğradığı ve burada Abdurrahman İsferânî'den Tarîkat-ı Hâcegâniye'yi öğrendiği rivayet edilir. Semerkandî'nin Türkistan'ın çeşitli yerlerinde ve özellikle de Herat'ta Nizâmiye Medresesi'nde müderrislik yaptığı kaydedilir[68]. Daha sonra ikinci defa Hicaz'a gittiği; uzun yıllar Mekke ve Medine şehirlerinde ikâmet ettiği; Medine'de Hz. Peygamber'in türbesinde Türbedârlık yaptığı; ayrıca Nakîbüleşraflık vazifesinde bulunduğu; bütün bu vazifeleri ifa ederken tasavvufî derecesini de yükselttiği; ayrıca fırsatını buldukça Bağdat, Mısır ve Şam gibi İslâm memleketlerine seyahatlerini de sürdürdüğü ifade edilmektedir.

Rivayet edildiğine göre Semerkandî, Medine şehrinde Türbedarlık vazifesini ifa ettiği tarihlerde, bir gün

---

[68] **Herat Nizamiye Medresesi:** Medresesi'nin ne zaman kurulduğu bilinmemekle be-raber 1085 tarihinde faal olduğu anlaşılıyor. Şafiîler ve Hanbeliler arasında çıkan olayları bastıran Nizâmülmülk daha sonra Ebû Bekir eş-Şâşî'yi Gazne'den Herat'a çağırdı ve Şâşî Herat Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak ölümüne (1092) kadar burada görev yaptı. Müderrislerinden biri de Ebû Saîd Muhyiddin en-Nişâbûrî'dir. Medrese Hüseyin Baykara (1470-1506) zamanında yeniden inşa edildi.

uyku ile uyanıklık arasında bir hâldeyken, Hz. Peygamberin emri üzerine yola çıkar. Şeyh Ali Semerkandî'nin Karaman ülkesine geldiği tarihlerde Anadolu'daki Timur tesiri henüz tam manasıyla silinmemiştir.

Şeyh Ali Semerkandî'nin Karaman'a geldiği 1420'ler, Osmanlı Devleti ile Karamanoğulları arasındaki münasebetlerin gergin olduğu yıllardır. Bölge, dinî yönden Halvetîliğin tesiri altındadır. Anlatıldığına göre Şeyh Ali Semerkandî, Lârende şehrine geldiğinde, daha önce Halvetî halifesine biat etmiş olan halk başına toplanarak, Halvetî olduklarını söylemişler ve bunlardan 40 kişi, *"Bizim tarikimizi ibtâl eyledi."* diyerek Şeyh Ali'ye karşı rahatsızlıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Halvetîliğin nüfuzu altındaki Anadolu'da her ne kadar Timur'la birlikte Nakşibendilik de yayılmaya başlamış olsa da, etki gücü daha ziyade 15. yüzyılın sonlarından itibaren artış göstermiştir.

Lârende'ye ilk gelişi sırasında Halvetî mezhebine bağlı halk tarafından iyi karşılanmayan Şeyh Ali Semerkandî'nin, daha sonra Karamanoğlu İbrahim Bey'le yakınlık kurduğu rivayet edilir. Menkıbe şöyledir: Semerkandî'nin Lârende'ye geldiği tarihlerde bir gece Ahmed Bey, Şeyh'in adamlarından iki kişi tarafından evinden alıp götürülür ve Şeyh'le tanıştırılır. Aynı gece benzer bir hâdise de Sultan İbrahim'in başına gelmiştir. Bu harikulâde hadiseden sonra Şeyh Ali Semerkandî, iki adamını göndererek Sultan İbrahim'i Lârende'ye davet

eder. Daveti kabul eden Karamanoğlu İbrahim Bey gelir ve Semerkandî'ye biat ederek zikir alır. Şeyh Ali Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* adlı tefsirini Lârende'de iken yazar. *Menâkıbnâme*'de, o Lârende'ye geldiğinde burada bulunan âlimlerin, imtihan maksadıyla bir tefsir yazmasını istedikleri; bunun üzerine Şeyh'in tefsiri müsvedde hâlinde yazıp, müritlerinden Molla Hamza-i Karamanî'nin bunları temize çektiğinden bahsedilir.

Âhir ömründe Lârende'de ikâmet edip, vaktini eser yazarak, ilim ve irşad faaliyetleriyle geçirdiği anlaşılan Şeyh Ali Semerkandî'nin, vefatı hakkında *Menâkıbnâme*'de şu ifadelere rastlanır: *"Ömr-i şerîfleri nihâyete ve sinn-i latîfleri gâye-te karîb olıcak Lârende'den kalkup, ol âsâ dikildiği yere gelüp, anda civâr-ı zü'l-celâle intikâl ve cenâb-ı zü'l-cemâle irtihâl eylediler... İnşallahu-teâlâ ol mahalde dâr-ı âhirete intikâl ideriz"*. Biyografi kitaplarında vefat tarihine dair genel olarak 1456 tarihi üzerinde ittifak sağlanmıştır. Zeyne'de, daha önce 1421 tarihinde Ahmed Paşazâde Musa Bey tarafından yaptırılan caminin yanına defnedilmiştir. Bu caminin, Semerkandî henüz Karaman'a gelmeden önce yapıldığına işaret eden ve ayrıca kitabesini de yayımlayan İ. Hakkı Konyalı, türbe ve zaviyenin sonradan inşâ edildiğini söylemiş; fakat caminin bânisi Musa Bey hakkında ise, herhangi bir vesikanın mevcut olmadığını; Ali Semerkandî türbesinde, Şeyh'in hemen sağındaki kabrin oğlu Zeynelâbidin'e, solundakinin ise müridlerinden Şeyh Mahmud'a ait olduğunun rivayet edildiğini yazmıştır.

Şeyh Ali Semerkandî'nin vefatından sonra, Zeyne kasabasındaki mekânı bir zaviye olarak faaliyet göstermeye devam eder. Bunu Kanuni dönemine ait bir *Vakıf Defteri*'nde açıkça görmek mümkündür. Söz konusu bu defterde, *"Vakf-ı Zâviye-i hazret-i Şeyh Ali Semerkandî kuddisu sırrahu ve câmi'-i şerîf ve türbe ve merkadı der karye-i Zeyne tâbi'-i kazâ-i Mut"* başlığı altında, *"Vakf-ı Câmi"* ve *"Vakf-ı Türbe-i Şeyh kuddisu sırrahu"* alt başlıklarıyla ayrı ayrı kaydedilmiştir. Ayrıca kayıtlarda, *"Şeyhin merkadi bu câmi'in kurbündedir"* ibaresi de vardır.

Şeyh Ali Semerkandî'nin evliliği, eşi ve çocuklarına dair gerek *Menâkıbnâme*'de, gerekse dönemin diğer kaynaklarında fazla bir malumat yoktur. Zeyne'deki türbe içinde yer alan mezarlardan birisinin, Şeyh'in "cin padişahının kızı" olan eşine ait olduğu yazılıysa da, bu kitabenin sonradan konulduğu açıktır. Yine türbedeki diğer iki mezardan birinin, Şeyh'in oğlu Zeynelâbidin'e, diğerinin ise "zâtın kızı"na ait olduğu kitabesinde yazılıdır. Hakkı Konyalı, Semerkandî'nin soyuna dair, Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlara atfen şunları yazmıştır: *"Aliyy-i Semerkandî'nin ölümünden sonra onun adını taşıyan bir tarikat kolu kurulmuştur. Kendisinden sonra oğlu İsa, daha sonra Mahmud ve Zeynelâbidin zâviyesinde kendisine halef olmuşlardır. Kendi ailesi 'Zeyneoğulları' adını aldılar. İçel'de bir cemaat halinde yaşar oldular.*

Zeyneoğulları, 16. yüzyılın başları itibariyle İçel sancağında tam bir hânedâna dönüşmüşlerdi. Gülnar ve Lârende'deki birkaç yer hâricinde, tasarruf ettikleri toprakların tamamı Mut ve Sinanlı kazalarında yer alıyordu. Özellikle Şeyh Ali Semerkandî türbe ve zaviyesinin bulunduğu yerin çevresindeki hemen tüm araziler bunların timar ve zeametlerine dâhildi. Ayrıca yine kayıtlarda da ifade edildiği şekliyle bu aile mensupları, İçel'in *"nâm-zâdeleri"* ve *"kadîmi sipahi-zâdeleri"* idi. Açıktır ki bu aileye, söz konusu timar ve zeametler Karamanoğulları döneminde verilmiş ve bunlar Osmanlı idaresine geçtikten sonra da devam ettirilmişti.

Mezitli Evliyaları

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden anlaşıldığına göre, Mezitli'ye ilk muhtarlık mührü, XVII. Yüzyılda verilmiştir. Bir süre sonra köy dağıldığı için muhtarlığı lağvedilmiş, daha sonra ise XIX. Yüzyılın başlarından itibaren tekrar köy statüsüne alınmıştır. Bu sırada Mezitli köyü merkezi bugünkü Kocaören Mevkiidir. 1864'den sonra ise eski Mezitli'ye göçler başlamış ve bu tarihten sonra doğuya (Silifke-Mersin asfaltı çevresine) yayılmasına rağmen 1960'lara kadar köy merkezi burası olmuştur. XX. Yüzyılın başında Mezidli'deki ahali tarafından yaptırılmış olan medresenin müderrisi Mehmed Efendi olup talebe sayısı ondur.

05 Nisan 1920 günü, 300 kişilik iki Fransız taburu, bir süvari bölüğü, ağır silahlar ile donanmış olarak Mersin'den hareket eder. Mezitli Köyü'ne kadar ilerleyen Fransızlar, köyü işgal edemeyince, ateşe verip hayvanları alarak Mersin'e dönerler.

Dört bacalı, iki direkli bir Fransız zırhlısı, önünde iki torpido ile Mezitli önlerine gelerek tepeleri ve köyü üç saat boyunca bombalar. Köyde cami, okul ve beş ev yanar. Fransızların asker çıkarma girişimi yerel kuvvetler (fedailer) tarafından önlenir. Karayolu ile gelen bir bölük Ermeni çetesi de perişan halde Mersin'e kaçar.

1960'lara dek köy merkezi *Kocaören* iken, 1960'lardan sonra Eski Mezitli önem kazanır. 1968 yılında

belediye statüsünü kazanan Mezitli Beldesi, 2008 yılında ilçe olur.

Mezitli ilçesine 16 km. mesafede bulunan *Kuzucubelen* köyünün (günümüzde mahalleye dönüştürülmüştür) Karaca İlyas Tepesinde **Yağmur Dede** ziyareti vardır.

Mut Evliyaları

İslami dönemde bölgeye ilk akınlar Emeviler ve Abbasiler zamanında yapılır[69]. Daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti bir süre buraya hakim olmuş ve bu devletin yıkılmasından sonra Mut ve Karaman merkez olmak üzere Karamanoğulları beyliği kurulmuştur.

II. Bayezid döneminde Gedik Ahmed Paşa'nın bölgeye yaptığı askeri sefer sonunda İçel'de Osmanlı hakimiyeti tesis edilir. Mut'ta kaza idaresi kurularak İçel'in diğer kazalarıyla birlikte sancak idaresi oluşturulur ve Karaman vilayetine (beylerbeyliği) bağlanır. Kıbrıs adasının fethinden sonra (1571) bir süre Kıbrıs Beylerbeyliğine, 1632'de ise Adana Beylerbeyliğine bağlanır.

Tapu Tahrir Defterlerine göre Osmanlı döneminde Mut, Sinanlı ve Sarıkavak'ın ayrı ayrı kazalar oldukları görülür. Şubat 1848'de Sinanlı kazası Mut merkez kazayla birleştirilmiş, Nisan 1887'de ise Sarıkavak nahiyesi Mut'a bağlanmıştır.

Osmanlı Hükümeti'ne sunulan 2 Aralık 1913 tarihli rapordan anlaşıldığına göre Mut, dört nahiyeden (Merkez, Dağpazarı, Sinanlı ve Sarıkavak), ayrıca Mut şehri

---

[69] http://www2.mersin.edu.tr/

merkezi de Kale, Şeyh (halk arasında Şıh olarak bilinir) ve Hamidiye mahallerinden oluşmaktadır.

Mut Kalesi Hititlerden başlayıp, Roma ve Bizans dönemlerinde de yerleşim gören ve tarihi kalıntılar bulunan bir alan üzerinde kuruludur. Dış surlar ve iç kalesi olan kaleye Osmanlı hükümdarı 1.Ahmet zamanında kare ve çokgenli burçlar eklenmiştir. Evliya Çelebi "Mut kalesini Rumlardan almak isteyen Karamanoğlu Yakup bey, tüm askerlerini şehit verdiğinden buraya, Darment-Darül-Mevt (Dar-ı Mut) derler" diye aktarır[70]. İntikam almak için Karamanlı İbrahim Bey, büyük bir kuvvetle kaleye hücum etmiş, içinde bulunan 70 bin askeri kılıçtan geçirtmiş, ölülerini de kalenin güneyindeki Maşatlık Tepesine gömdürtmüş ve kaleyi yıktırtmıştır. Kalenin içerisinden çıkan Kalepınar adındaki soğuk ve berrak su, kentin suyunu sağlar. Kale içerisinde çevreden toplanmış çok sayıda lahit (ölü sandığı-mezar), yazıt, heykel ve eski eser parçaları sergilenir. Kalenin çevresinde de çeşitli konut, dini mekan ve diğer tarihi kalıntılar bulunur. Küçük bir garnizonu anımsatan kalenin temel taşları düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Karamanoğulları ve Bizans dönemlerinde tamir gören kalenin dört burcu bulunmaktadır. Kalenin içinde bir de iç kale diye adlandırılan kule vardır. Günümüzdeki basık kemerli giriş kapısı halk tarafından 'Kıtlık Kapısı' diye anılır[71]. Kuyucu Murad Paşa'nın 1606-1611 yıllarında Silifke'de Celali İsyanını bastırdığı dönemde açılmış olduğu belirtilir.

[70] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt IX. Sh.340

[71] Uzay Yergün. Z. Gül Ünal. Mut (Mersin) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004

Evliya Çelebi kalenin kıble tarafındaki varoş halkının dağılmasını Osmanlıların zulmüne bağlar[72]. Güney kale duvarındaki kitabeli ve kemerli kapı üzerinde 1886 yılında kalenin güneydoğu burçlarının ve kapısının üstüne yaptırılan Hükümet Konağına ilişkin bir kitabe bulunmaktadır. Kale içindeki bu yapı yıktırılmış, yerine 1951 yılında yaptırılan okul binası ise günümüzde kullanılmamaktadır.

Mavga Kalesi ilçenin Kozlar yaylasına giden yolun 16. km'sindedir. Kale doğal kayalar oyulmak suretiyle inşa edilmiştir. Kuzeyindeki kitabe kalenin Selçuklular döneminde kullanıldığını göstermektedir (1230). Mavga Kalesi'nde su sarnıçları ve hayvan ahırları da görülmeye değer mekanlardır.

Alahan Manastırı (Apandos) Mut-Karaman yolunun 20. km'sindedir. Manastıra anayoldan üç km.lik bir yolla ulaşılır. Orta Toroslarda yaklaşık 1000-1200 m. yükseklikte ve Göksu Vadisi'ne bakan dik bir yamaca oturtulmuştur. 440-442 yıllarında yapılmış olduğu tahmin edilen Alahan Manastır ve Külliyesi, batı kilisesi, manastır ve doğu kilisesi, kayalara oyulmuş keşiş odacıkları ve çevredeki mezarlardan oluşmaktadır. Bu kilise binaları, Ayasofya Müzesi ile ortak mimari özellikler taşımaktadır. Kiliselerin süslenmesinde usta bir taş oymacılığı görülür. İlk kilise korint başlıklı iki dizi sütunla üç nefe ayrılmıştır.

---

[72] "Bu kalenin kıblesi tarafında büyük bir varoş var imiş. Hâlâ Osmanlı zulmünden harap, zemini toprak ve halkı kebap olup ancak 200 ocaklı bir kârgir yapı hanı kalmış, Karamanoğlu İbrahim Han yapısıdır." Evliya Çelebi. Seyahatname. Sh.341

Narteksten ana mekana geçit veren kapının atkı ve yan dikmeleri kabartmalarla süslüdür. St. Paul, St. Pierre figürlerinden başka, bir çelengi taşıyan altışar kanatlı Cebrail ve Mikail'in, simgesel yaratıkları ezişi, kükreyen aslan, kartal ve öküz sembolleri, İncil yazarlarının tasvirleri, üzüm salkımları, asma yaprakları ve balık motifleri zengin bir şekilde tasvir edilmiştir.

Dağpazarı Kilisesi Mut ilçesinin 35 km. kuzey batısındadır. Antik ismi Corapissus olan kentin antik yol üzerinde oluşu eski kente ayrı bir önem verildiğini göstermektedir. Antik kentte hayat ağacının kollarına asılmış çok sayıda hayvan ve geometrik desenlerle bezenmiş taban mozayiği göze çarpar. 15x5.50 m. ölçülerinde olan taban mozayiğinin hangi yapının taban döşemesi olduğu bilinmemektedir. Antik kentte mozayiğin yanında üç adet heroon tipi mezar oldukça yıpranmıştır[73]. Bizans dönemine ait kilisenin ise apsisi ve bazı duvarları ayakta kalabilmiştir Köyün güneyindeki vadide ise kaya mezarlarının bulunduğu nekropol sahası bulunmaktadır.

Sertavul Hanı Mut-Karaman karayolunun Toros Dağları'nı aştığı en yüksek nokta olan (1650 metre) Sertavulbeli'nin Mut tarafında yer almaktadır. Özellikle kış aylarında yolcuların çok sıkıntı çektiği bu bölgede, insanların korunabilmesi amacıyla hem Mut hem de Karaman tarafına beşer km. arayla tonoz örtülü birer han

---

[73] Heroon mezar, kahraman kültü için hazırlanmış mezar tipidir. Tanrılaştırılmış veya yarı tanrılaştırılmış ölüler için dikilen mezar.

yapılmıştır. Bu hanlar halen köylüler tarafından kullanılmaktadır.

Mut'un tam merkezinde bulunan *Taşhan*'ın iki kapısı vardır. Yapı kare planlıdır. Burası Davut Paşa Kışlası olarak da bilinir. Konyalı Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği hanın yıkıldığını ve kitabesinin önce kale duvarına sonradan da okul binasına yerleştirildiğini, günümüzdeki hanın Semerkandlı Ali'nin torunlarından Hacı Sunullah Paşa tarafından 1723 yılında yaptırıldığını ve paşanın torunlarından Ahmet Aslan Beyin mülkünde olduğunu belirtir[74]. Hanın büyük avlusunu çevreleyen kemerli galerinin gerisinde yan yana yapılmış birer ocaklı ve penceresiz 40 oda sıralanmıştır. Güney girişin yukarı merdivenlerinden iki katlı özel konukevine çıkılır.

Kent merkezinde Meydan Mahallesi'ndeki *Taşköprü* Karamanlı eseridir. Tek gözlü köprü küçük kesme taşlarla yapılmış, zaman içerisinde onarım görmüştür.

Kravga Köprüsü ilçeye 44 km. mesafede bulunan Köprübaşı köyünde, Göksu ırmağı üzerindedir[75]. Köprü Karamanlı yapısı olup, Osmanlı döneminde onarım görmüştür. İki ana gözü bulunan köprünün, üç tane de

---

[74] Uzay Yergün. Z. Gül Ünal. Mut (Mersin) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004

[75] Göksu köyü ile birleşerek Belediyelik olmuş ve bu nedenle Köprübaşı köyü Göksu belediyesinin Köprübaşı mahallesi adını almıştır.

tahliye gözü vardır. Köprü halen sağlam vaziyette olup kullanılmaktadır.

Kadı Köprüsü merkeze dört km. uzaklıkta, Ermenek yolu üzerinde Kadı köyündedir. Kemerli dört gözlü, kesme taşlarla yapılmış Osmanlı yapısı köprü, çökmeler sebebiyle korumaya alınmıştır.

Seydi Salih Zaviyesi Mut şehrindedir. Karamanoğlu Emir Musa Bey (v. 1356) Mut'ta bir mektep ve muallimhane yaptırır.

Nureddin Bey, Nur Sofu ya da Nure Sufi, Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu ve ilk beyidir (1250-1256). Nure Sufi'nin türbesi Mut yakınlarındaki Değirmenlik mezraasında bulunmaktadır. Değirmenlik Yaylası ve civarındaki pek çok yerin Nure Sofi vakfına ait olduğu kayıtlıdır. Nure Sofi için bir kaç yıl yaylada anma törenleri düzenlenmiştir[76].

Dağ Camii-Mera Camii ilçenin 2-2,5 km güneybatısında, Mutöreni mevkiinin kuzeyinde yer almaktadır. Günümüzde oldukça harap durumdadır. XIII. ve XIV. yüzyıllara tarihlenebilen cami, moloz taş dolgu, kesme taş tekniğinde inşa edilmiştir. Duvarlar yaklaşık 1-1,5 m kalınlığındadır. Çevredeki devşirme taşlarla yapılmış 10.24 x 10.24 ölçülerinde kare planlı bir yapıdır. Kare plan kasnaksız merkezi bir kubbe ile örtülüdür. Batı cephede sol tarafta giriş açıklığı, cephe ortasında ise bir

---

[76] Nure Sofi hakkında Evliyalar Şehri Karaman'da bilgi verilmştir.

pencere açıklığı vardır. Güney cephesinde, mihrabın her iki yanında birbirine bakar şekilde yerleştirilmiş birer açıklık bulunmaktadır. Giriş açıklığı ve pencere açıklıkları düz taş lento ve sövelidir. Giriş açıklığı çevresinde sade bir silme kuşağı dolaşmaktadır. Eserin kitabesi yoktur, inşa tarihini ancak tipine ve kullanılan malzemeye göre tespit etmek veya bu döneme sokmak mümkün olmakta, Selçuklular zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. Mihrap sökülmüş ve yakın köy camilerinden birine götürülmüştür. 1996 yılında Tabiat ve Kültür Varlıkları Genel Müdürlüğü tarafından anıt eser olarak tescillenmiştir.

12. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya gelen Mut kavmi şimdi 'Mut öreni' denilen yeri kışlak olarak alırlar ve ilk defa 'Mut' adı o semte verilir. Mutluların orada 50-60 yıl kadar oturdukları anlaşılmaktadır. Günümüzde 'Dağ camii' denilen Orta Asya mimarisi tipinde küçük bir cami de yaparlar. Zamanla Mutluların kale içine yerleşmeleriyle, haliyle harap olan yurtlarına "Mut öreni", yalnız kalan camilerine de "Dağ camii" adı verilir. Günümüzde de bu adlarla anılmaktadır. Dağ Camiinin XI veya XII yüzyıllarda Selçuklular Döneminde inşa edildiği düşünülmektedir[77]. Burası 1980 yılına kadar cami olarak kullanılır. Bu tarihlerden itibaren cami kullanılmadığından doğal bozulmalar ve yıkılmalara maruz kalır. Yapı Mut ilçe merkezinin iki km. güneybatısındadır. Çevresinde herhangi bir yerleşim

---

[77] Mustafa Erim. Mut Dağ Camii ve Proje Çalışmaları

bulunmamaktadır. Yapının girişi batı cephesinin kuzey köşesinde yer alan düz lentolu kasa ve kanadı olmayan kapıdan sağlanmaktadır. Batı cephesinde kapı dışında zemin bulunan pencere zemine yakın olması bakımından ikinci bir kapı gibi görülür. Batı cephesinde yer alan kapı ve pencere lentolarının üzerinde üzüm salkımı şeklinde figürler yer alır. Yapının Kuzey cephesi dağa, Doğu cephesi ise Mut ilçe merkezine bakmaktadır. Bu cepheler üzerinde herhangi bir mimari öğe yer almamaktadır. Yapının güney cephesinde iki pencere yer almaktadır. Düz lentolu pencereler birbirine yakın boyutlarda ve kasasız kanatsızdır. Yapı kare planlı olup kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişlerde tromp kullanılmıştır. Açıklıklar batı ve güney yönlerinde yer almaktadır. Güneyde bulunan mihrabın ve batıda giriş kapısı ve pencere önlerinde zeminde çeşitli kodlarda kazılar yapılmıştır. İç mekanda duvar yüzeylerinde yapılan sıvalar dökülmüş, taşlar insan ve doğa kaynaklı olarak yıkılmış, sökülmüş, kubbe yıkılmıştır. Yapıda tamamen taş malzeme kullanılmıştır. Dış yüzey taşları iç yüzeydekinden daha düzgün ve daha büyük boyutlardadır. Kubbede moloz taşlar horasan harç ile birleştirilmiştir. Anadolu'da Mut Dağ Camiinin mimari tarzına benzer pek çok yapının bulunduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmesine rağmen bunların pek azının somut biçimde yerlerinin tespit edildiği görülmüştür.

Lal Paşa Camii ilçe merkezinde, Pınarbaşı Mahallesi'nde, tek kubbeli ve son cemaat mahalli bulunan bir camidir. Muhtelif devirlerdeki onarımlarla bugün ayakta ve hizmete açıktır. Karamanoğulları mimarisi üslubunda bir eserdir. Kaynaklardan cami çevresinde bir

hamam, caminin avlusunda da toprak dam örtülü taş yapılı bir medrese bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu iki yapı da yıkılıp yok olmuştur[78]. Kara yolları tarafından yıktırılarak üzerinden yol geçirilen hamamın, yakın zamanlara kadar hizmet vermiş olduğu nakledilir. Bu hamamın gelirinin yarısının camie, yarısının medreseye vakfedilmiş olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Seyahatname'sinin IX. cildinde, "Gayet mamur ve abadan.. sıvalı ve kargir kubbeli camii vardır. Mihrabı önünde Sahib-ül-hayratı iki sivri kargir kubbeli ali... Karamanoğulları burada gömülüdür" bilgilerini vermektedir[79]. Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında 1242 tarihli "Mut'ta Lal Paşa Medresesi Vakfı" kayıtları yer almakta ve 'Mut kazasında Laal Paşa Cami-i şerifi vakfiye tarihinin 1242 olduğu belirtilmektedir. Eldeki belgelerden Lal Paşa Camii ve medresesinin Karamanoğlu Alaeddin Bey'in kölelerinden Lal Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Cami dikdörtgen bir kaide ve sekizgen kubbe kasnağı üzerine oturmaktadır. Caminin ilk yapımında minaresi olmadığı, caminin revakı yapılırken batıdaki revak kemeri üzerine zarif bir ezan kulesinin yapıldığı bilinmektedir. Ezan kulesi 1915 yılında revak ile beraber yıkılmıştır. Caminin doğu, batı, güney cephelerinde yuvarlak kemerli demir pencereler ve onların üzerinde de iki tepe penceresi daha bulunmaktadır. Kuzey cephesinde ise ortada cami kapısı, yanlarda kapıdan daha büyük ve yüksek sağlı sollu ikişer pencere bulunmaktadır. Kapı ve pencerelerin Osmanlı devrinde yapılan onarımla

---

[78] Mehlika Arel. Mut’taki Karamanoğulları Devri Eserleri
[79] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt IX. Sh. 341

bu şekle dönüştüğü sanılmaktadır. Lal Paşa Camisinin giriş kapısı kuzey cephededir. Doğu cephesindeki ufak kapı doğu köşeye daha yakındır. Bu kapıdan tahta merdivenle kadınlar mahfiline ulaşılmaktadır. Kuzeyde ayrıca dört sütunun taşıdığı yuvarlak kemerli revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır. İçte ana kubbeyi dört paye taşımaktadır. Dört kemerden başka niş oluşturan dört kemer daha vardır. Caminin mermer minberi orjinaldir ve mukarnas işçiliklidir. Mihrap nişi sonradan boyanmıştır. Lal Paşa Camii, 1752 yılında İçel Valisi Çelik Mehmet Paşa'nın divan katibi Hacı Mustafa tarafından onarılmıştır. Onarım kitabesi zamanında minbere konulmuş olmakla birlikte günümüzde kayıptır. İkinci onarımın ise 1820 yılında Mehmet ibni Emrullah tarafından yapıldığı bilinmektedir. Caminin ilk inşasında minare yapılmamıştır. Ve cami revakları yapılırken batı tarafındaki kemer üzerine zarif bir ezan kulesi yapılarak cami ibadete açılmıştır. Bu ezan kulesi, 1915 yılında revak ile beraber yıkılmıştır.1923 yılında caminin revak ve minaresinin yapımına başlanılmıştır. Buna ait 1923 tarihli kitabe revağın sağındadır. 1936 yılında minarenin yapımı tamamlanmıştır. Lal Paşa Camii 1999-2002 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılır. Bu onarımın ardından ise 2007 yılında Camii bahçesine ek olarak şadırvan yapılır.

Camiyi yapan Lal Paşa, Karamanoğlu Alaeddin Beyin kölelerinden biridir. Alaeddin Bey kölesini sevdiğinden onu okutup yetiştirir. Lal Ağada gördüğü kabiliyeti takdir eden Alaeddin Bey, onu azat edip, kölelikten çıkarır ve hür bir insan haline getirir. Özel ve

resmi devlet işlerinde gösterdiği yüksek başarıdan dolayı kendisini Niğde Kalesi dizdarı yapar. Mut’ta bulunduğu sırada kasabanın içine cami, medrese, hamam yaptırmış, bunların yaşamaları için vakıf gelirler koymuştur. Lal Paşa’nın her kölede olduğu gibi doğum tarihi ile Karamanoğullarına nasıl intisap etmiş olduğu belli olmadığı gibi mezarı ve ölüm tarihi de belli değildir.

Lal Paşa Camiinin bahçesinde halk arasında sivri türbeler de denilen iki adet kümbet bulunmaktadır. Kümbetlerin birinde üç, diğerinde ise dört mezar bulunmaktadır.

Büyük Türbe (Hocenti türbesi), XV. yüzyılda yapılmış, Karamanoğulları mimarisi tarzında bir eserdir. Lal Paşa Caminin yedi metre güneyinde, altıgen külahlı taş bir yapıdır. Yapının kapısı doğu yöndedir. Gövdede açılan üç pencereden ışık alması sağlanmıştır. İçinde batı cephesine yakın dokuz adet taş lahit (sanduka) vardır. Bu sandukalar doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. İki tanesinde tarih bulunmaktadır; bir tanesi 1326, diğeri 1359 tarihlidir.

Türbe içinde 1513 tarihli Sinan Bey kitabeli mezar taşının, Mut'un eski mezarlığından getirilerek türbeye konulduğu bilinmektedir. Lahit taşının baş tarafında sivri kemer içinde bir kitabe mevcuttur. Arapça kitabenin Türkçe metninde: "Bütün gönüllerde sevgisi olan, bilginlere ihsanda bulunan ilim ve fazilet öğreten Hocenti

Oğlu Musa Bey H. 726" sözleri yer almaktadır[80]. Türbenin altında mezar odası vardır.

Alim bir kişi olduğu anlaşılan Şeyh Hocenti'nin Kuzviran'daki[81] zaviyesinden başka Mut'a bağlı *Derinçay*'da medreseler, Göksu üzerinde bir köprü ve Alahan civarında da bir zaviye yaptırdığı bilinmektedir[82]. Üzerinde herhangi bir kitabenin olmadığı kümbetin içerisindeki mezar şahidelerinden Hocenti oğlunun ölüm tarihi olan 1365 yılı göz önüne alınarak yapı, XIV. yüzyıla tarihlenmiştir. *Hocenti Türbesi* olarak da anılan yapıda, büyük alim ve veli Abdullah Paşa oğlu Hocenti'nin 30 Temmuz 1365 tarihinde ölen oğlu Osman Bey gömülüdür. Hocenti oğlunun ismini Musa ve Osman gibi, mezar taşındaki tarihini ise 1325-1326 ve 1365 olarak okuyanlar vardır. Mersin ili Mut ilçesinde Derinçay köyüne giderken 20. km'de yolun solunda bahçeler arasında *Hocenti Medresesi* bulunmaktadır. Hocenti oğlunun yaptırdığı düşünülen medrese, XIV. yüzyıla tarihlenir. Derinçay köyünde, Göksu üzerinde *Hocenti Köprüsü*'nü Hocenti oğullarının yaptırdığı düşünülmektedir. Derinçay köyüne varmadan yolun solunda *Hocenti Camii* bulunmaktadır. Ancak Hocenti oğlu Osman Bey'in 1365 yılında öldüğü

---

80 'Mut Tarihi' yazarı Ali Neşri Atlay (1900-1984) Sakarya Savaşına ve Büyük Taarruz savaşlarına katılan kırmızı şeritli İstiklal Madalyalı bir Yedek subay, tarihçi ve eğitimcidir.

81 Günümüzde Belören ismiyle anılan Belviran Konya'nın Bozkır ilçesine bağlı olup Kuzviran köyü (günümüzde Kuzören) bu ilçenin köyleri arasında yer almaktadır.

82 Hamit Şafakçı. Şeyh Hocenti Zaviyesi

göz önüne alındığında yapının XIV. yüzyıl ortalarında yapıldığı söylenebilir.

XVIII. - XIX. yüzyıl mimari çağı özelliği taşıyan **Derinçay Köyü Türbesi**, Mut-Derinçay köyü yolunun yaklaşık 10. km'sinde yer almaktadır. Moloz taş yığma tekniğinde inşa edilen türbe kare planlı, kubbe örtülüdür. Yapının doğu, batı ve güney yönündeki duvarları büyük ölçüde yıkıldığından girişin yeri tespit edilememiştir. Yaklaşık 1.10 -1.20 cm. kalınlığındaki duvarda yatay ahşap hatıl izleri görülmektedir. İçte sıvalı olan yapının sıvaları büyük ölçüde dökülmüştür. Kubbenin ise tepesi yıkılmıştır. 1994 yılında Tabiat ve Kültür Varlıkları Genel Müdürlüğü tarafından anıt eser ilan edilmiştir.

Mehmet Eröz (1930-1986) eserinde köye Derinçay isminin verilmesini şöyle yazar[83]. "*İçel'in Mut ilçesinden bir örnek vermek isterim. İlçenin batı kısmında Göksu kıyısında bir köy vardır. Köyün adı yedi asırdır Hocenti, 'Hocantı' olarak kayıtlıdır. Kurul, Hocenti ismini bir Ermeni veya Rum ismi sanmış olacak ki, köyün adını 'Derinçay' olarak değiştirmiş. Şimdi, Türkiye'nin dört bucağında işlenegelmiş binlerce yanlışlıktan bir tekini tarih gerçeğine dayanarak açıklayalım. Hocenti ismi Karamanoğulları'nın İçil topraklarındaki akraba beylerinden biri olan 'Hocenti Bey'den gelir; kendisi aynı köyde Göksu ırmağı üzerinde bir köprü, bu köprü*

[83] Mehmet Eröz. Doğu Anadolu'nun Türklüğü. Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul. 2015

yakınında bir türbe, Mut-Karaman yolu üzerinde Alahan'da bir zaviye kurmuştur. Kendisi kadar önemli bir kişi olan oğlu Osman Bey adına Mut ilçesindeki Lala Paşa Camii yanında, altı köşeli örneği az görülen sitilde bir türbe inşa ettirilmiş ve kendi bu türbe içine defnedilmiştir. ...İşte böylesine önemli, adına türbe ve zaviye kurulan bir zatın ismi, tarih gerçeğine önem vermeyen bir kurulun elinde Ermenice sanılarak silinmiş ve Derinçay yapılmıştır. Umarız ki, bu uyarımız bundan sonra daha dikkatli olunmasına yardım eder."

Adını tarihin derinliklerinden, dolayısı ile Orta Asya'daki Seyhun Nehri kıyısından getiren bu köy, ne yazık ki bir akıldanenin hışmına uğramış, tarihi adını hiçbir özelliği olmayan "Derinçay"a bırakıp unutulmağa terk edilmiştir. Hocantı diye anılan bu köy, "Buranın böyle olduğuna bakma Hocantıya karanlık çöktü" diye darb-ı mesellere bile konu olmuştur[84].

Vakfiyedeki bilgilere göre, Şeyh Hocenti ile Şeyh Şekerim kardeştir. Babaları Abdullah Paşadır. Şeyh Hocenti ve kardeşi Horasan'dan gelip Kuzviran ve civarına yerleşirler. Şeyh Hocenti, Belviran kazası Kuzviran köyünde bir mescit ve zaviye inşa eder. 1400 yılında görevler Şeyh Hocenti üzerinde değildir. Dolayısıyla bu tarihten önce vefat ettiği söylenebilir. Şeyh Hocenti, Alibeyhüyüğü Kuzören Yaylası'nda bulunan mezarlıkta, çevresindeki dervişleri ile birlikte üzeri açık

[84] Doğan Atlay. "Hocantı" Derinçay Köyü

türbesinde, kardeşi Şeyh Şekerim Dede de Alibeyhüyüğü Belediye binası arkasında bulunan bahçede medfundur[85].

Karacaoğlan'ın 1997'de anıt haline getirilerek ziyarete açılan kabri, ilçe merkezine 60 kilometre uzaklıkta Karacaoğlan köyündeki tepede bulunan mezarlıktadır. İnanışlara göre halk ozanı Karacaoğlan, Mut'a geldiğinde bu tepede konaklamış, burada su içmiş ve namaz kılmıştır. Güney Anadolu'da yaşayan Türkmen aşiretinden olduğu kabul edilir. Pek çok yer gezmiş, aşkı ve tabiat sevgisini, yaşadığı hayatı, çağının konuşma dili ile öz Türkçe olarak işlemiş ve anlatmış bir halk şairidir. XVII. Yüzyılda yaşamış büyük halk ozanı Karacaoğlan'la ilgili efsaneler kuşaktan kuşağa anlatılır. "*Karacaoğlan, sevdiği Karakız'ı babasından istemiş, verilmeyince çok üzülmüş, sazı ile gurbet ellere düşmüş, çok yer dolaşmış, türküler söylemiş. Karakız da aşkını içine gömüp evlenmiş. Karacaoğlan ihtiyarlayınca Karakız'ın obasına dönmüş ve Dere köyü yakınında bir tepeye yerleşmiş. Günün birinde ölen Karacaoğlan'ı, ilçe halkı aynı yere gömerek burayı türbe yapmışlar. Karakız, Karacaoğlan'ın ölüm haberini alınca babasının obasından ayrılarak Karacaoğlan'ın mezarının başına koşmuş ve ağlaya ağlaya üzüntüsünden burada ölmüş. Bu acıklı olay karşısında duygulanan köylüler, sağ iken beraber olamayan iki sevgilinin öldükten sonra beraber olacağına inandıkları için Karakız'ın mezarını Karacaoğlan'ın yattığı yerin karşısındaki tepeye yapmışlar.*"

[85] Hamit Şafakçı. Şeyh Hocenti Zaviyesi

Karacaoğlan (1606-1679)'ın yaşadığı yer ile ilgili değişik rivayetler olmasına karşılık, Osmaniye ili Düziçi ilçesi Farsak köyünde doğduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Karacaoğlan'ın şiirleri aşk ve tabiat üzerine kuruludur. Ayrılık, gurbet, sıla özlemi ve ölüm en çok değindiği konulardır. Karacaoğlan, Türk Aşık Edebiyatına yeni bir söyleyiş biçimi getirmiş, kendisinden sonra gelen birçok ozanı derinden etkilemiştir. Şiirlerini ilk kez Nüzhet Ergun (1901-1946) derleyip yayınlamış, birçok şiiri bestelenmiştir.

Karacaoğlan'ın mezarı Yozgat-Sorgun, Karaman-Başdere, Mersin-Mut, Kahramanmaraş-Gazel Yaylası, Osmaniye-Düziçi-Düldül Dağı, Erzurum-Oltu-Zemzem Dağı, Osmaniye-Bahçe-Hodu Yaylası, Mersin-Tarsus gibi değişik bölgelerde bulunmaktadır.

Anlatılır ki, Mut ilçesinin Çukur (Karacaoğlan) köyünde mezarının olduğuna inanılan Karacaoğlan ve Karacakız'ın mezarlarında, cuma geceleri ışık görülmektedir. Başka bir efsaneye göre de, Karacaoğlan, Mersin ilinin Tarsus ilçesindeki Ashab-ı Kehf Mağarası'na girdikten sonra kaybolmuştur. Bir başka rivayete göre ise o, Kahramanmaraş ilinin Elbistan ilçesinde sazını bir çam ağacına asmış ve bir daha görülmemiştir.

"Ala gözlüm ben bu ilden gidersem
Zülfü perişanım kal melil melil
Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla gözyaşını sil melil melil"

Mut ilçesinde 2016’da 54'üncüsü gerçekleştirilen Karacaoğlan Kültür ve Sanat Festivali Haziran’ın ilk haftasına denk düşmektedir.

Silifke Evliyaları

Şehrin Osmanlı öncesinde, Mezopotamya sınırındaki aynı adı taşıyan yerleşmelerden ayırmak için ‘dağlık Silifke’ veya ‘Göksu üzerindeki Seleukia’ olarak nitelendirilirken Osmanlı döneminde Senk (taşlık) Silifke şeklinde zikredildiği dikkati çeker[86]. Roma devrinde gelişip büyük binalar ve abidelerle süslenir, Tarsus ile rekabete girişebilecek düzeye çıkar. Silifke’nin bu gelişiminde güneyde geniş verimli ovaya (Göksu deltası) sahip bulunması, ulaşıma elverişli Göksu nehrinin şehrin bitişiğinden geçmesi ve özellikle Kıbrıs’tan gelip Anadolu’nun içlerine nakledilen mallar için bir transit merkezi olması rol oynar. Bizans idaresinde Silifke doğuda Tarsus ile birlikte Bizans-Arap mücadelesine sahne olur. Araplar, 838 yılında Silifke yakınlarında Lamas nehrine kadar gelirlerse de Silifke’yi alamazlar. Silifke ve çevresine 1180 yılından sonra yerleşme amacıyla yoğun biçimde göçebe Türkmenler gelir. Bunlar 1187’de Sis’e (Kozan) kadar ilerler. Bazı tarihi kaynaklarda yer alan, II. Kılıçarslan’ın Silifke ve sahillerini fethettiğine dair bilgiler bu Türkmen hareketinden dolayıdır. Selçuklu hücumlarına karşı koymaktan aciz kalan II. Leon, kendilerine yardım etmeleri için Larende ile Silifke’yi Saint Jean şövalyelerine terk eder (1210). Böylece Silifke ve çevresi

---

86 Silifke. Şenol Çelik. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 37

uzun müddet Kıbrıs ile yakın ilgisi olan Saint Jean şövalyelerinin elinde kalır.

Bir süre sonra Karamanlılar'ın ceddi ve Karaman Bey'in babası Nure Sufi (Nur Sufi), Ereğli Kalesi'ni fethederek İçel'deki Silifke Kalesi'ne saldırır. Karamanlılar tarafından fethedilen bu bölgenin sınırları sahilde Silifke ve Gürgüs kıyılarına kadar uzanır. Karamanlılar bu dönemde Silifke'ye birçok defa saldırır. Tarihçi Şikari, Karamanoğlu Mehmed Bey'in kardeşlerinden Kasım'a Ermenek'in, Halil'e Mut ve Silifke'nin idaresini verdiğini aktarıp Silifke'yi Karaman toprağı diye gösterse de Silifke muhtemelen daha geç tarihte, 1359'dan önce Kıbrıs Kralı IV. Hugues de Lusignan zamanında Karaman idaresine geçmiştir. Silifke, Osmanlı-Karaman mücadelesinde Karamanoğulları'nın sığınağı haline geldiği gibi Karamanoğlu İbrahim Bey'in vefatına (1464) yakın kardeşler mücadelesine de sahne olur. Daha sonra Osmanlıların desteklediği Pir Ahmed Silifke'ye hakim olur.

1468 ilkbaharında Karaman seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet, Konya ile Gevele Kalesi'ni alıp bu bölgeyi Karaman Beylerbeyiliği olarak teşkilatlandırıp idaresini Şehzade Mustafa'ya verdiğinde, Silifke ve Karataş bunun dışında kalır. Şehzade Cem'in 1482'de Rodos'a gitmesinden sonra II. Bayezid'e sığınan Karamanoğlu Kasım Bey'e Silifke merkez olmak üzere Mut yakınlarındaki Hucendi Beli'nden Akdeniz'e kadar olan topraklar ikta edilir. Bir yıl sonra Kasım Bey'in ölümüyle Silifke ve çevresi kesin biçimde Osmanlı idaresine girmiş olur.

Osmanlı idaresi altında Silifke ve çevre yerleşim merkezleri İçel adıyla sancak olarak teşkilatlandırılıp Karaman vilayetine bağlanır. 1671'de İçel sancağını gezen Evliya Çelebi de sancak beyinin Silifke'de oturduğunu belirtir. Sancak beyleri, Ermenek etrafının engebeli olup devlet işlerini görmede güvenlik ve ulaşım zorluğu yaşamaları sebebiyle, Silifke'nin Kıbrıs ve vilayet merkezi olan Adana'ya yakınlığı dolayısıyla güneydeki Silifke'de oturmayı tercih eder.

Silifke, antik döneme ait yapı kalıntıları ve arkeolojik buluntulara göre yaklaşık bugünkü şehrin bulunduğu yerde ortaya çıkmıştır. Daha sonra kaleden Göksu nehrine kadar olan kesimde yerleşim alanları kurulur. Mukaddem Dede ve Tevekküllü Sultan türbeleri etrafında oluşan Mukaddem ve Saray mahalleleri şehrin en eski yerleşim alanlarındandır. Evliya Çelebi, yalçın bir kaya üzerinde yirmi üç kuleden oluşan müstahkem kalesinin bulunduğuna, içinde bir cami ile birlikte altmış toprak damlı evin yer aldığına, kalenin doğu ve güney yamaçlarında üç cami ve bunların yanı sıra çok sayıda toprak damlı evin varlığına işaret eder[87]. Silifke'nin bağlık ve bahçelik olduğunu belirten Evliya Çelebi, mahkemesinin köprü başında ve buna yakın paşa sarayının su kenarında bulunduğunu, köprü başında bir bacdar odasının yer aldığını kaydeder.

Çelebi şehrin ziyaret yerlerini de şöyle aktarır. "Göklü Mahallesi'nde Derviş Dede bu şehir ile Zeyni Şerif arasında Kara Henk Sultan… Onların kardeşleri bu şehir

[87] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt 9. Sh. 344

içinde kalenin kuzeyinde kubbesiz bir mahalde medfunlardır. İsimleri Şeyh Şücaeddin'dir. Türkmen kabileleri arasında kardeşleri Şeyh Musa ve kendileri Şeyh Şücaeddin muteber ziyaretlerdir. Bütün halk onlara inanırlar, himmetleri hazır ola. Bu şehrin viraneliğinde nice ziyaretler ettik, ama meşhurları bunlardır.”

XVI. Yüzyıla ait tahrir kayıtları, kale içindeki yerleşimler dikkate alınmazsa Silifke’nin tek mahalleden oluşan, birer cami, han, zaviye ve bunların etrafında dükkanlardan (elli civarında) meydana gelen küçük bir kasaba hüviyetinde olduğuna işaret eder. Bu özelliğin, en azından nitelik yönüyle XIX. Yüzyıl sonuna kadar çok fazla değişmeden devam ettiği anlaşılmaktadır. Silifke Kalesi’ndeki askeri garnizon dışında sivil nüfus ve yerleşme XVI. Yüzyıl boyunca zayıf kalmıştır. Şehirde herhangi bir gayrimüslim topluluk yaşamamaktadır. Nüfusta XVI. Yüzyıl boyunca durgun seyreden artış daha sonraki dönemlerde de sürer. Ancak XIX. Yüzyılın sonlarında Silifke fiziki bakımdan tam bir kasabaya dönüşür. Adana Vilayeti Salnamesinden (1887-88) buranın beş mahalle ve 400 haneden meydana gelen bir kasaba olduğu anlaşılır. Silifke Kalesi’nde dizdar, müstahfız ve kaza idaresinde görevli yönetici konumundaki kişilerin dışında halktan yaşayanlar da vardır. Öte yandan 1584’te kış ve yaz kalede meskun olarak belirtilenlerin altmış dört nefer olduğu defterde kayıtlıdır.

Silifke kazasının kır kesiminde nüfusun önemli bir kısmı köylerde toplanmıştır. Silifke’de köylerdeki nüfusun

yanı sıra mevsimlere bağlı olarak yaz ve kış hareket halinde bulunan, konargöçer teşekküller de vardır.

Silifke Kalesi ilçe merkezinde şehre hakim bir tepede kaya üzerine inşa edilmiştir. XVI. Yüzyılda Silifke şehrinde kale içinde ve dışında birer cami bulunmakta olup bunlar günümüze kadar gelmiştir. Evliya Çelebi, kaledeki caminin Sultan Bayezid tarafından yaptırıldığını belirtirken kale varoşundaki cami için, "Çarşı içinde kar-ı kadim Sultan Alaeddin Camii tarzı kadim bir alçak minareli camidir", diye tarif ederek Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad dönemi eseri olduğuna işaret etmektedir. Birçok onarım gören ve yöre halkınca Çarşı Camii diye anılan cami bugün çarşı içinde ve dükkanlarla sarılmış durumdadır. Vakıfları arasında şehir hamamı, Arnavut Hamza Hanı kira geliri de vardır. Özbek makalesinde, plan olarak Anadolu Selçuklu döneminde bilinen ve Karamanoğulları tarafından tanınan bir şemanın (Konya İplikçi Camii) Alaeddin Ali Bey zamanında kesin olarak Karamanoğlu topraklarına katılmış olan Silifke'deki bir uygulaması olduğu düşüncesindedir[88]. Diğer bir camisi Göksu nehrinin güney yakasında bulunan Reşadiye Camii'dir. Sultan Mehmed Reşad zamanında Nüzhet Paşa tarafından 1912 yılında yaptırılmıştır[89]. Fatih

---

[88] Yıldıray Özbek. Silifke Alaeddin Camii ve Tarihlendirilmesi Üzerine Notlar

[89] Mehmet Nüzhet Paşa Adapazarı'nda Kandıra Kaymakamlığı'ndan İzmit Mutasarrıflığı'na, Mardin, İçel, Karasi (Balıkesir), Bolu, İzmit ve Mersin Mutasarrıflıklarına (bugünkü anlamda valiliğine) getirilmiş, oralarda da birbirinden faydalı hizmetlere imza atmış bulunmaktadır. 1888'de Göğceli

dönemi tarihçilerinden Aşıkpaşaoğlu, Saruca Paşa'nın Silifke'de bir Cuma Mescidi, Cezeri Kasım Paşa'nın da cami ve imaret yaptırdığını yazar. E. H. Ayverdi'nin de tarihi kayıtlara dayanarak varlığını belirttiği bu eserler bugün mevcut değildirler.

Tevekküllü Zaviyesi Kıbrıs adasının fethinden (1571) altmış yıl önceye kadar Silifke'ye gelip giden olmadığından fonksiyonunu kaybedip medrese olarak kullanılırken Kıbrıs fethini müteakip şehirden gelip geçenlerin çoğalması üzerine tekrar zaviye şeklinde kullanılmaya başlanır. Bugün zaviye bulunmayıp aynı adı taşıyan türbe Saray Mahallesi sınırları içinde Göksu nehri kenarında ve köprübaşındadır.

Şehirdeki antik dönem eserleri arasında Göksu nehrinin üzerindeki Taşköprü, şehrin doğusunda ve bugün sadece temel duvarları görülebilen "Stadium", şehir merkezinde bulunan Jupiter Tapınağı, Meryemlik adı verilen yerdeki Aya Thekla Bazilikası, 14,40 m. uzunluğunda ve 11,40 m. genişliğindeki Tekir Ambarı Sarnıcı, Say Mahallesinde bulunan nekropol, Silifke Kalesi'nin doğusundaki tiyatro ve Cami-i Kebir Mahallesindeki mozaikler önemli bir yere sahiptir.

Silifke, Cumhuriyet'in başlarında İçel ilinin merkezidir (1927'de 4081 nüfus). 20 Mayıs 1933 tarihinde

---

ilçesi kaldırılarak yeni vilâyet olan Adana'ya bağlı Mersin Sancağı kurulur. İlk mutasarrıflığa Neşet Paşa getirilir. 1889'da Kazım Paşa, 1902'de 9000 nüfuslu sancağa Cemal Bey, 1910'da Nüzhet Paşa mutasarrıf olur.

çıkan 2197 sayılı kanunla İçel iliyle komşusu Mersin ili birleştirilip merkezi Mersin olan yeni İçel ili kurulunca Silifke bu yeni ile ilçe merkezi şeklinde bağlanır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki İnkılâp karşıtı bir hareket Silifke'de de görülür. Hoca Askeri'nin provokatif hareketi etkili olur[90]. Silifke'nin o dönem muhafazakâr olduğu, Hoca Askeri'nin bu muhafazakârlığı kullandığı anlaşılmaktadır.

Tevekkel Sultan Türbesi Camii Kebir Mahallesi Tevekkül Sultan Pasajındadır. Mahalleye ismini vermiştir. Halk arasında Selçuklu sultanlarından birisinin annesinin burada gömülü olduğu söylenmektedir. Tek katlı kubbeli bir taş binadır. Çarşamba ve Perşembe günleri "dilek ziyaretleri" yapılmaktadır. Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun almış olduğu 15.01.1977 tarih ve A-274 sayılı kararla koruma altına alınmıştır. Bakım ve onarımı Vakıflara aittir. Her yıl çok sayıda kişi tarafından ziyaret edilmektedir. "Tevekkül Sultan" ya da "Sultan Baba" olarak bilinen türbe, Camikebir Mahallesi'nde, Tasköprü'nün güney ucundan 50 metre kuzeyde bir kubbenin altındadır. Kubbenin altı açık ama topraktan itibaren 1 metre yüksekliğinde duvarla çevrilidir. Türbenin kenarında namaz kılınacak bir yer vardır. Tevekkül Sultan'a ait olduğu düşünülen mezarın baş tarafında betondan yapılmış yeşil renkli bir sarık bulunmaktadır. Bu sarığa kırmızı bir tülbent bağlanmıştır. Türbenin dört köşesinde mum yakılan ocaklar bulunmaktadır. Bu

[90] Süha Nural. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Silifke. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniveritesi. Niğde. 2007

türbenin Selçuklu sultanlarından birinin kızı veya annesi olduğuna inanılır. Kubbenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Buraya çarşamba günleri gidilir. Burası, her türlü dilek için ziyaret edilebileceği gibi daha çok hasta ve zayıf çocukların iyileşmesi için gidilen bir yerdir. Bu çocuklar, mezarın üstüne oturtulur ve Sultan Baba yüzü suyu hürmetine Allah'tan yardım istenir. Türbenin bakımını ve onarımını Silifke Belediyesi yapmaktadır

Mukaddem Dede Türbesi Mukaddem Mahallesindedir. Tek katlı bir binadır. İyi dilekler ve dua etmek için ziyaret edilir. Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun almış olduğu 15.01.1977 tarih ve A-274 sayılı kararla koruma altına alınmıştır. Bakımı Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılmaktadır. Çok sayıda ziyaretçisi olmaktadır. Silifke'nin Mukaddem Mahallesi'ne çıkan yamaç yolun, sağa sapan köşesinde "Mukaddem Dede" adlı türbe bulunmaktadır. Türbe, kapalı bir binanın içindedir. Önünde yeşil parmaklıklarla çevrili bir bahçe yer almaktadır. Bu bahçenin sağ tarafında abdest alınan ve şifa niyetine suyu içilen bir çeşme vardır. Türbeye iki basamaklı bir merdivenle inilir. Mukaddem dedenin hemen yakınında başka bir mezar kalıntısı daha bulunmaktadır. Yanında bir zeytin ağacı vardır ve ağacın bir kökü yeryüzüne çıkmış durumda, altından çocuk geçirilebilecek şekildedir. Bu zeytin ağacında çeşitli renklerde bez parçaları asılı bulunmaktadır. Buraya kısmetin açılması, eğitim hayatında başarılı olunması, sinirsel rahatsızların tedavisi, baş ya da kalp ağrısının iyileşmesi vb. herhangi bir dileğin kabul olması için gidilmektedir. Ziyaret için belirli ay, gün ya da saat

bulunmamakla beraber üç çarşamba gitmek gerektiği yaygın bir inanıştır. Türbede Allah rızası için iki rekât namaz kılınır. Daha sonra bilinen dualar okunarak türbe çevresinde üç defa dönülür. Sonra yakındaki zeytin ağacına gidilerek buraya bez bağlanır. Ağaç kökünün yüzeye çıkarak tekrar toprağa gömülmesiyle oluşan oyuktan geçilir. Türbenin bakımı mahalleli tarafından yapılmaktadır.

Yalman Türbesi *Altınkum* köyündedir. İçinde kimin yattığı bilinmeyen bu türbe betonarmedir. Bir adet banyosu ve 10 kişilik mescidi vardır. Buraya "dermansız dertler" için gelinir, şifa bulmak için banyosunda yıkanıp mescidinde namaz kılınır. Anlatılır ki, 1860 yıllarında bu yatıra gelen iki zat burada zikirle vakit geçirirlermiş. Bu esnada çevredeki sığır ve diğer hayvanlar başucuna gelip toplu halde ses çıkarır ağlaşırlarmış. Bu iki kişinin teklifi üzerine yatırın bulunduğu yere türbe yapılmış ve halk burayı ziyarete başlamıştır. Halkın bakımı ile ilgilendiği yatır daha ziyade Çarşamba günleri ziyaret edilmektedir. Silifke'nin Arkum beldesinde Altınkum Mahallesinde bulunan "**Yalman Dede**"ye gidilmişse burada çocuğa ve annesine banyo yaptırılır.

Yalman Dede, çok eskiden Arabistan taraflarından geldiği (Arap veya Türk olduğu bilinmiyor) burada yaşadığı söylenen ermiş bir kişidir. Türbesi, Silifke'nin Arkum beldesinde eski ismi Tozara yeni ismi Altınkum Mahallesinde (burası daha önce köymüş) bulunmaktadır. Köy mezarlığının içindedir. Mezar üzerine türbe yapılmıştır. Yeşil renkli bu türbe iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm türbenin sağında bulunan ve

abdest almak ve yıkanmak için kullanılan banyodur. İkinci bölüm ise mezarın bulunduğu tek girişli ve tek pencereli bölümdür. Bu bölümde namaz kılmak ve Kuran okumak için ayrılmış bir yer vardır. Ayrıca gelenlerin okuması için mezarın hece taşının üzerine birkaç Yasin kitabı bırakılmıştır. Türbenin zemini kilim ve seccadelerle örtülüdür. Yalman Dede'ye çocuğu olmayanlar, zayıf, hasta, konuşamayan, yürüyemeyen, kırk karışan, huysuz, yaramaz çocuk sahipleri, bedensel bir engeli bulunanlar, kısmetini açmak isteyenler, sinir hastaları ve sıkıntılarından kurtulmak isteyenler ve kendisine büyü yapıldığını düşünenler gider. Burada bulunan banyoda abdest aldıktan ya da yıkandıktan sonra türbe içinde iki rekât namaz kılınır. Ziyaret üç çarşamba tekrarlanır ve her seferinde hasta olan kişi Silifke deyimiyle suya çimdirilir.

Hürü Kızları Silifke Kalesinin karşısındaki mezarlığın bulunduğu dağın tepesindedir. Yaşadığı dönemde inancı uğruna mücadele vermiş, işkence görmüş, aşağılanmış sonra da ermiş kişiliği ile sahip çıkılmış bir evliya bacı olarak tanınmaktadır. Anlatılır ki, diğer bilge kişilerle bu tepede toplantılar yaparmış. Onlarla Tanrı'ya bu Tepeden yakarırmış. Sonra da Hakk'a yürüyünce bu tepeye konduğu rivayet edilir. Halen bu tepede yıkıntılar bulunmaktadır. Bir süre önceye kadar yalnız Silifke'de bulunan Abdallar buraya gelmekte iken, son yıllarda 5 Mayıs Hıdrellez günü binlerce insan ziyaret etmeye başlamıştır. Bu amaçla Belediye dağın tepesine kadar yol yapmış bulunmaktadır. Bu gün insanlar buraya gelmekte, çaputlar bağlayıp, dileklerini simgeleyerek dua edip horoz kesmekte, çörek çekmekte, ziyaretin bitiminde

tepenin eteklerinde yemeklerini birlikte gittikleri komşularıyla beraber yemektedirler.

Evliya çelebi seyahatnamesinde Silifke de Hürü Kızları ziyaret yerinden söz eder.

Yörenin en yüksek ve çevreye hakim dağında (1279 metre) Kırtıl Dağı bulunmaktadır. Dağ ismini başında bulunan **Kırtıl Dede**'den alır. Eteğindeki İmamuşağı köyü Korucuk Mahallesine köy oluşumu sırasında Kırtıl köyü adını vermişlerdir.

İlkbahar, yaz aylarında Kırtıl'a çok sayıda ziyaretçi gelir. Yörüklerden davarı kırılan, hasta olanlar buraya gelirler. Dua ederler. Kurbanlarını kesip ardıçlara asarlar. Tepenin yanında eski bir su sarnıcı vardır. Buraya gelenler bu sarnıçtan yararlanır. Buranın bakımını dağın eteğinde Kırtıl Tahtacıları (Bahçeobalılar) yaparlar, sürekli sahip çıkarlar. Sultan Nevruz'da topluca çıkıp, çektikleri çörekleri yerler, nefes söyler, semah dönerler.

Keçisi kırılan Yörük, koca bulamayan kız, kız bulamayan delikanlı, çocuğu olmayan kadınların uğrak yeridir.

" Kırtıl Kırtıl
Bir Koca ver de kurtul."
Veya

" Kırtıl Kırtıl,
Bir kız ver de kurtul."
" Kırtıl Dede, Kırtıl Dede
Sürümü kırandan kurtar Dede."
" Çocuğuma, yuvama dirlik düzenlik ver."

Kırtıl köyünde bir hikaye anlatılır. 1940 yıllarında Avcı Mehmet adında bir avcı Kırtıl arasına ava çıkmış (iki dağ vardır. Biri sivri Kırtıl, diğeri yatırın olduğu tepe. Sivri Kırtıl'da da eski kalıntılar vardır). Dönmüş, dolaşmış av yok. Kırtıl Dede'nin alt yanında, sarnıç civarında Ardıç ağacına sarılmış iki dev yılan görmüş. O kadar büyükmüş ki koca ardıç gözükmüyor. Avcı ürpermiş biraz. Ama çok cesurmuş. Çiftesini doğrultmuş al benek kafasına nişan almış. Bir el, iki el patlamayla birlikte bir ses yankılanmış. O anda sanki bir zelzele olmuş. Yer yerinden oynamış. Civarda odun kesen, tarla sürenler; bu sesi duymuşlar. Kırtıl üstünden bir yalım uçmuş. Top, top olmuş ardıcın dalları ile birlikte yere yığılmış yılanlar. Avcı korkudan kendinden geçmiş. Kendine geldiğinde ejderhanın cansız yığınını görmüş. Yarı bitkin, korku içinde eve gelmekte iken akrabaları karşılamışlar, büyük hanımının öldüğünü bildirmişler. Birini mezara koymadan diğer hanımı ölmüş. Bir süre sonra üzerine bir uyuşukluk gelmiş, felç olmuş. Yöre halkı, "Kırtıl Dede'nin bekçisi olan ejderhaları öldürdüğü için Dede'nin hışmına uğradığı", şeklinde yorum yapmışlar. Avcı Mehmet uzun yıllar daha yaşamış, sahilden eşeğinin üstünde Kırtıl arasından Geçirim Yaylasına gidip gelmiş. Her gördüğüne bu olayı ağlayarak, üzüntü içinde anlatmış. O günden sonra bir daha bu ejderha görülmemiş.

Silifke'den Gülnar'a giderken Balandız yaylasını geçtikten sonra Gökbelen yaylasına varmadan Çaltı denilen yaylanın güneyinde bulunan resmi adı Çeliktepe olan halk arasında Kırtıl Tepesi denilen yüksek bir tepenin üzerindedir. Tepenin basında orman kulesi ve bazı telefon

vericileri vardır. Tepeye asfalttan ayrılan 4 km.lik bir toprak yolla çıkılır. Kırtıl Dede tepeye adını verdiği gibi tepenin güneyinde bulunan Kırtıl Köyüne de adını vermiştir. Kırtıl Dede mezarı küçük taş topluluklarından yapılmış bir duvarın içindedir. Mezar, yakın bir zaman önce betonla yapılmıştır. Duvarın kuzey tarafında Dedenin mezarına girmek için bir delik vardır. Mezarı ziyarete gelenlerin bazıları bu delikten geçtiklerinde günahlarının azalacağına inanırlar.

Daha çok Kırtıl köylülerinin ziyaret ettiği Kırtıl Dedeye köylüler daha çok Sultan Nevruzda ve Hıdrellezde çıkar ve dilek dileyip mum yakarlar. Tepe çevresinde bulunan Sünni köyler de tepeye çıktıklarında mutlaka Kırtıl Dedeye dua okurlar. Bir kaç yıldır tepe çevresindeki köylerde yaşayan halk, İmamuşaklı köylülerinin önderliğinde yaz aylarında burada piknik şeklinde, çeşitli sanatçı konserleriyle, halk oyunlarıyla ve değişik gösterilerle Kırtıl Şenlikleri düzenlemektedir. Kırtıl Dede mezarının bakımı gelen ziyaretçiler tarafından yapılmaktadır.

Kırtıl dağında yıllarca orman yangın kulesinde Ormancılar nöbet beklemişler, askeri takım bulunmuş, 1974’de Kıbrıs Harekatı ile Haberleşme bu tepeye kurulan tesislerle sağlanmış, sonra bu tesisler Orman İşletmesine devredilmiş. Yıllarca haritalara ve kayıtlara Kırtıl olarak geçmesine rağmen 1980’ den sonra Çeliktepe, Zeyne’ye Sütlüce, Balandız köyüne de Gümüşlü ismi verilmiş.

Ali Baba Türbesi Silifke’den Mut’a giden karayolunun üzerinde bulunan Keben köyünün sınırları

içindedir. Keben köyünün Değirmendere Mahallesi'nden Gündüzler Köyüne giden yol takip edilir. Sabak Köyünün Musayd Mahallesi'ni geçtikten sonra Kas mevkiindeki ormanlık alandan sola sapılır. Türbe, Değirmenderesi'nden 8 km Kas mevkiinden 3 km uzaklıktadır. Adını verdiği Ali Baba Tepesi'nin üzerindedir. Ali Baba Türbesinin etrafı ormanlarla kaplıdır, çok eski bir mezarlık içindedir. Çevrede bulunan tarım arazilerine yayla için çıkan kişilerden ölenlerin yeni mezarları da burada bulunmaktadır. Üzerinde ne zaman yapıldığı bilinmeyen bir beton bina ile örtülüdür. Bina iki bölümden oluşmaktadır. Bir tarafında mezar vardır, diğer tarafı ise namaz kılmak için kullanılır. Namaz kılınan yer ile mezar arasındaki duvarda bir delik bulunmaktadır. Dileyenler bu delikten geçerek de mezara ulaşabilir. Duvarda tespihler asılıdır ve bir masanın üzerinde ziyaretçilerin kullanması için bırakılan battaniye ve yorganlar bulunmaktadır. Türbenin zemini kilim ve seccadelerle kaplıdır. Ali Baba'ya her türlü dilek ve yağmur duası için çıkılır. Dileği yerine gelenler için türbe yakınında kurban kesebilecekleri ve pişirebilecekleri yerler vardır. Ali Baba Tepesinin başında yazın devamlı bulut olduğu ve Ali babayı sıcaktan koruduğu söylenir.

Garip Dede türbesi Silifke'nin Say Mahallesi'nde küçük bir beton binanın içindedir. "**Garip Dede**"yi ziyaret edenşer burada çocukları olsun diye dilekte bulunurlar[91]. Önünde küçük bir bahçe bulunan türbe yeşil renktedir.

[91] Aslı Ağcalar. Silifke Halk Kültrü Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2009

Bahçenin sağında iki metre yüksekliğinde iki parçadan oluşan taştan bir ocak bulunmaktadır. Bu ocağın üst kısmı mum yakmak, alt kısmı ise yemek pişirmek için kullanılmaktadır. Türbenin içinde duvarlarda Hacı Bektaş-ı Veli'nin sözleri ve resimlerinin yanı sıra bir heybe içinde tespihler asılıdır. Özellikle Say Mahalleliler her türlü dilek dilemek için burayı ziyaret edip mum yakarlar. Silifke yöresinde çok bilinen bir yer değildir.

Topuz Dede Türbesi Silifke'nin Atakent Beldesi Kapızlı Mahallesi'nin Mezarlığında, küçük bir beton binanın içindedir. Bu türbe 20 yıl kadar önce bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Türbenin duvarında soğan ve yanmış soğan kabukları bulunmaktadır. Bu durum buranın genellikle nazarla ilgili olarak ziyaret edildiğini düşündürmektedir. Ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Halk tarafından ermiş kabul edilip bazı dilek ve hastalıklar için ziyaret edilir. Silifke çevresinde türbeye yoğun bir ilgi gösterilmemektedir. Yanından geçerken Topuz Dede'nin ruhuna Fatiha okunup geçilir.

Sadık Dede Türbesi, Silifke'nin Toros Mahallesi sınırları içindedir. Ahmet Necati Hancıoğlu İlköğretim Okulu'nun güneyinde kalır. Bulunduğu yer bir yamacın yüzüdür. Etrafı çitle çevrilidir ve yakınında bina vb. bulunmamaktadır. Türbenin tepesinde betondan bir şadırvan vardır. Etrafında belediye tarafından dikilmiş süs bitkileri ve söğüt ağaçları yer alır. Bu ağaçlara bol miktarda bez bağlanmıştır. Türbede iki büyük iki küçük olmak üzere dört mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan birinin Sadık Dede'ye birinin eşine ve diğer ikisinin de

çocuklarına ait olduğu düşünülmektedir. Sadık Dede’ye ait olan mezarın üzerindeki açıklıkta mum yakıldığı da görülmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyenlerle mal, para, iş, ev vb. dilekleri olanlar için ziyaret yeri olarak kullanılır. Buraya da üç çarşamba gidildiği görülmektedir. Türbe etrafında üç kere dönülür. Namaz kılmak için hazır bir yeri yoktur ancak türbenin önünde iki rekât namaz kılınır. Sonra da türbeyi çevreleyen tel örgüye bir bez bağlanır. Dileği kabul olan kişiler daha sonra buraya tekrar gelerek lokum, şeker vb. şeyler dağıtır, adağı varsa burada kurban keser. Çocuk sahibi olanlar ise çocuklarına Sadık adını verirler. Türbenin bakımı Silifke Belediyesi tarafından yapılmaktadır.

İlçeye 22 km. mesafede bulunan *Cılbayır* köyünde **Sadık Dede** ziyareti vardır.

“**Ellez Dede**” Silifke’ye 15 km. uzaklıktaki Bükdeğirmeni köyünün Şıhlar Mahallesi’ndedir. Ellez Dede’ye atfen buraya Şıhlar Mahallesi denilmiştir. Mezarı, Şıhlar Mahallesi’nden Seyranlık köyüne giden köy yolunun 500 metre doğusunda, köy mezarlığı içindedir. Büyük bir fundalık ve çalılık arasında olan mezarın başında bir hece taşı bulunmaktadır. Mezar, toprak seviyesinde ve eskidir. Ellez Dede’ye onun duasını almak ve Allah’ın rızasını kazanmak için ziyarete gidenler olur. Çeşitli hastalık ve dilekler için de Ellez Dede’ye gidenler vardır. Mezarın yanında bilinen duaları okumak, mezar toprağını yalamak ya da suya karıştırıp içmek, hece taşını öpmek isteğe bağlı olarak gerçekleştirilen pratiklerdir.

“**Kubat Dede**” Atakent (Susanoğlu) beldesinin Kapızlı ve Sazbaşı Mahalleleri arasından kuzeye doğru giden kanyon içinde bulunmaktadır. Buradan geçen Silifke-Mersin karayolunun yaklaşık 6 km kuzeyindedir. Kubat Dede’nin mezarı vadinin içinden giden toprak yolla vadi arasında toprak seviyesinde ve açıktadır. Yanında birkaç ağaç ve maki vardır. Kubat Dede’nin yanındaki bu ağaçlara bez bağlayanlar olduğu görülmüştür. Yakınında bir su vardır. Türbesi bulunmayan ve oldukça bakımsız olan Kubat Dede mezarı, bilinmeyen bir tarihte betonla çevrilmiştir. Kubat Dede’ye ait olduğu düşünülen fesin Silifke’nin Kavak köyünde olduğu rivayet edilir. Ama araştırmalara göre köyde bunu bilen kimse yoktur. Kubat Dede mezarı her türlü dilek için ziyaret edilebileceği gibi daha çok çocuk sahibi olamayan kadınlarla sara hastaları tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret genellikle üç çarşamba üst üste gerçekleştirilir. Bilinen dualar okunduktan sonra dilek sahibinin elbiselerinden bir parça, mezar yanındaki ağacın dallarına bağlanır. Çocukların ya da ihtiyaç sahiplerinin alması için bu ağacın dibine bir miktar arılık bırakılır. Burayı ziyaret ettikten sonra çocuk sahibi olanlar çocuklarına Kubat adını verirler.

Alptekin tezinde, eski Türk inançlarının günümüzde Silifke yöresinde özellikle de kırsal kesimlerinde yaşadığının görülmüş olduğunu kaydeder[92]. Kabak ise, makalesinde Çarşamba gününün önemini ortaya koyup eski Türk inanışlarıyla olan bağını

---

[92] Mehmet Alptekin. Silifke’de Eski Türk İnançlarının İzleri. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. Niğde. 2017

göstermeye çalışır[93]. Ayrıca, yörede herkes tarafından bilinen on ·dört tane yatır ve ziyaret yeri olduğunu, bunların dışında köylerde sadece o köylülerin bildiği birçok evliya, ermiş mezarı bulunduğunu tespit eder. Bunlardan Uzuncaburç kasabası merkezinin biraz dışında bir vadide bulunan bir mezara halk "Dedenin Mezarı" demektedir. "Bu zatın nereden geldiğini, isminin ne olduğunu bilen yoktur. Sadece mübarek 'bir zat olduğu ve başında dua edip kurban kesenlerin şifa bulduğu söylenmekte, başucundaki dilek ağacına çaput, bez, ip bağlanmaktadır. Kasaba sakinleri hasta olan birisine tedavi amacıyla bu mezarın toprağından üç çarşamba götürüp tuzla karıştırarak hastaya yalatmakta veya hastanın banyo suyuna bu toprağı ilave edip hastaya banyo yaptırmaktadırlar. Bir kazadan beladan kurtulanlar, çocuğu olmayanlar duaları gerçekleşsin diye üç Çarşamba gidip ermişin mezarının başında dua etmekte ve beyaz bir horoz kesip etini yoksul bir aileye vermektedirler. Ayrıca mesela “oğlum memur olursa, kızım okul kazanırsa kurban keseceğim” gibi adakta bulunan kişiler bu duaları gerçekleştiği zaman gidip Dede'nin mezarının başında beyaz bir horoz kesmekteler ve etini yoksul bir aileye vermekteler."

[93] Turgay Kabak. Silifke Halk İnanış ve Uygulamalarında Çarşamba Gününün Yeri ve Önemi

Tarsus Evliyaları

Tarsus yöresi Eskiçağlardan itibaren bir yerleşme alanıdır[94]. Aynı zamanda, dinler tarihindeki önemini Tarsus Hıristiyanlık öncesi sır dinleri, ağırlıklı olarak ilk dönem Hıristiyan dini tarihindeki yeri ve İslam dini mensuplarınca kutsallık atfedilen Ashab-ı Kehf kültü ile ortaya koymaktadır[95]. Strabon (mö.65-ms.23) Argoslular veya Asurbanipal (687-627/Sardanapal), Evliya Çelebi Nuh'un torunu Tarsus ve Şemseddin Sami Fenikeliler tarafından şehrin kurulduğunu yazar[96]. Tarsus, Bizans döneminde havari Saint Pavlus (5-67)'un buralı olmasından dolayı dini bir merkez özelliği kazanır[97]. Saint Pavlus başlangıçta İsa Mesih taraftarlarına karşı tehditkar biri iken, 34 yılında Şam yolunda geçirdiği vizyon sonrasında kendisinin, İsa Mesih tarafından "Gentilelere

---

[94] Tarsus. Ali Sinan Bilgili. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 40

[95] Münir Yıldırım. Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım

[96] Strabon eserinde, Sardanapal'in Assur dilinde yazılmış, *"Anakyndarakses oğlu Sardanapallos Ankhiale'yi ve Tarsos'u bir günde kurdu. Ye,* iç, neşelen! *Çünkü diğer ş*eyler *bunun kadar değmez"* *ş*eklinde mezar kitabesinden söz eder. Geniş tasvirini yaptığı şehir hakkında şunları kaydeder. "Tarsos'ta halk kendini büyük bir şevkle sadece felsefeye değil aynı zamanda genellikle bütün öğrenim dallarına bağlamıştır. Kent bu konuda Atina'yı ve Aleksandreia'yı veya filozofların dersleri ve okullarıyla anılan herhangi bir yeri geçmiştir." Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası. Diğer taraftan, Sardanapal'in bu rahatına düşkünlüğü, çok sonraları Avrupa'nın özellikle Romantik dönem sanat ve edebiyatında yer edinmiştir.

[97] Charles Texier. Çeviren. Ali Suat. Küçük Asya. Enformasyon ve Dokümasyon Hizmetleri Vakfı. Ankara. 2002

elçi” olarak görevlendirildiğine kani olur[98]. Vizyonu sonrası yaptığı üç büyük misyon yolculuğu, bu yolculuklarındaki misyon faaliyetleri ve sahip olduğu teolojisiyle Pavlus, Yahudiliğin bir mezhebi olarak görülen hareketi bir dünya dini haline getirmiştir. Bugün Hristiyanlıkta mevcut olan çarmıh ve yeniden dirilme inancı, vaftiz, imanla aklanma, orijinal günah ve bir kurban aracılığıyla kurtuluş, ümit, iman ve sevgi değerleri, lütuf doktrini, evlilik, Mesih’in bedeni olarak kilise, Kutsal Ruh ve Ruh’un armağanları, Mesih’in ikinci gelişi ve son yargı gibi önemli teolojik hususları Hıristiyanlık Pavlus’a borçludur. Ayrıca, yapılan yorumlar bazen çarpıtılsa ya da abartılsa da Protestan reformasyonu genel olarak Pavlus’un düşüncesine dayanmaktadır.

I. Justinianos’un imar ettirdiği Tarsus, Halife Ömer (579-644) devrinde 637 yılında İslam topraklarına katılır. Belazüri (?-892), Tarsus’un Ebu Ubeyde b. Cerrah veya onun kumandanlarından Meysere b. Mesruk tarafından fethedildiğini kaydeder. Ardından Bizans’ın geri aldığı şehir, İslam fetihleri karşısında Suriye’yi tahliye etmek zorunda kalan Bizans İmparatoru Herakleios’un Müslüman Arapların Anadolu’ya yaptığı akınları önlemek ve arada tampon bir bölge oluşturmak amacıyla Antakya, Misis ve Tarsus arasındaki kaleleri yıktırıp halkını iç kısımlara çekmesi neticesinde boş kalır. Suriye Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan (602-680), 646 yılında düzenlediği Anadolu seferinde Antakya-Tarsus

[98] Pavlus Hakkında On Soru On Cevap. Ronald D. Witherup. Çev. Süleyman Turan

arasındaki şehirlere Suriye ve el-Cezire'den askeri birlikler yerleştirir. Tarsus Müslümanlarla Bizanslılar arasında birkaç defa el değiştirir. Emeviler döneminde Abbas b. Velid b. Abdülmelik buraya yeniden hakim olur (712). 788 yılında Halife Hârûnürreşid'in emriyle Tarsus kalesinin ve camiinin inşası tamamlanarak buraya beş bin kişilik bir askeri birlik yerleştirilir[99]. Bu tarihten itibaren Tarsus, Müslümanların tam anlamıyla hâkimiyet sağladıkları ve yerleşmeye başladıkları bir şehir haline gelmiştir.

Tarsus, İslam-Bizans mücadelesinde askeri ve stratejik bir öneme sahiptir ve Bizans'a yönelik seferlerde askeri bir üs olarak kullanılır. Nitekim Tarsus'un kapılarından biri Babü'l cihad adıyla anılmaktadır. Müslümanlarla Bizans arasında gerçekleşen esir değişimi ve fidyeleşme birçok defa Tarsus'un batısındaki Lamas nehri kenarında yapılır.

Tarsus bir süre bölgeye hakim olan Tolunoğulları, İhşidiler ve Hamdaniler'in egemenliği altına girer. Bizans'a karşı mücadeleleriyle tanınan Halep Hamdani Hükümdarı Seyfüddevle zamanında Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas'ın, kardeşi Leon ve Domestikos Ioannes Çimiskes ile birlikte düzenlediği Çukurova seferinin ardından Tarsus Bizans'ın eline geçer (965). Şehrin kapıları yaldızlanarak diğer zafer ganimetleriyle beraber İstanbul'a gönderilir. Camiler yıktırılır. Hristiyanlığı kabul etmeyen veya cizye ödemeyenler şehri

---

[99] Saim Yılmaz. Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi

terk etmeye zorlanır. Anadolu Selçuklularının kurucusu I. Süleyman Şah 1082'de Tarsus'u fethederse de şehir 1097'de Haçlılar tarafından alınır. Daha sonra Tarsus Haçlılar, Bizans ve bölgede hüküm süren Ermeniler arasında el değiştirir. Memluk Sultanı I. Baybars 1266'dan itibaren bölgeye yönelik akınlar başlatır. Bu mücadeleler İlhanlılara, Ermenilere ve Haçlılara karşı yapılmaktadır[100]. Şehir, 1360 yılında Memluklerin Halep valisi Seyfeddin Begtemür el-Harizmi tarafından fethedilir. Şehir Müslümanlarla düşmanları arasında sınır oluşturur. Çukurova'nın fethinde önemli rol oynayan Üçokların Yüregir, Kınık, Bayındır, Salur, İgdir; Bozoklar'ın Dodurga, Kargın (Karkın) boylarına mensup aşiretler bölgeye yerleşir. Bu aşiretlerin birleşmesiyle Tarsus (Varsak/Farsak) Türkmen birliği oluşur.

XV. yüzyılda Karamanoğulları ve Memluklere bağlı Ramazanoğullarının hakimiyetinde kalan Tarsus 1485'te Karaman Beylerbeyi Karagöz Paşa tarafından Osmanlı idaresine alınır. 1486'da Memlük Emiri Özbek şehri zapt ederse de ertesi yıl Varsak seferinde Atik Ali Paşa'nın eline geçer. Gelirleri Haremeyn'e vakfedildiğinden 1491 antlaşmasıyla Memluklere verilir. Yavuz Sultan Selim'in bu devlete son vermesiyle şehir kesin olarak Osmanlı idaresine girer (1517). Kanuni Sultan Süleyman döneminde bölgede çıkan Beğce/Yekçe Bey (1526) ve Veli Halife (1527) isyanlarını Ramazanoğlu Piri Bey bastırır. Tarsus 1603'te Celali, 1833-1840 yılları arasında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, 17 Aralık 1918'de

[100] Fatih Yahya Ayaz. Memluklerin Tarsus'u Fethi

Fransız işgaline ve Ermeni çetelerinin zulmüne uğrar. Fransızlar, Ankara Antlaşması'yla 27 Aralık 1921'de şehri boşaltırlar.

Sürekli eski yerleşimin üzerine yeniden inşa edilen kent, günümüzde asıl tabanından 7-8 metre yukarıda kalmıştır[101]. Başlangıçta bir kale-şehir olan Tarsus daha sonra kaleden dışarıya doğru gelişir. Evliya Çelebi yuvarlak şekilli kalenin çevresinin 5000 adım, çift surlu, hendekli, içinde üç mahalle ve üç kapısı (batıda Babülbahr/İskele = Kleopatra, doğuda Adana ve kuzeyde Bağ/Dağ kapıları) bulunduğunu, kuzeyinde çevresi 500 adımlık iç kalenin yer aldığını söyler[102]. Kale 1833'te Mısırlı İbrahim Paşa tarafından tahrip edilir. 1832-1841 yılları arasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın bölgeyi işgal etmesiyle Tarsus yaklaşık dokuz yıl Osmanlı hakimiyetinden çıkar. Şehirde yapılaşma dini mekanları merkez almış, doğuda Cami-i Atik, batıda Camiunnur istikametine doğru gelişme göstermiştir. Sardanapal'in mezarının içinde bulunduğu ileri sürülen eski kale harabesinin (Donuktaş adıyla bilinen eski Roma sarayı) XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tarsus'ta yaşayan Ermeniler tarafından mezarlık olarak kullanılıp bir de kiliselerinin bulunması konusunda bazı anlaşmazlıklar çıktığı, merkezi hükümetin bu duruma antik bir mekan

---

[101] Tarsus'ta yapılan en büyük kazı çalışması Gözlükule'de Miss Hetty Goldman tarafından (1935–38) yılları arasında yapılmıştır. Sistematik ve modern bir tarzda yapılan bu kazılar sonucunda, tarihten önceki devirlerden Selçuklulara kadar her biri üzerinde çeşitli kültür tabakaları ortaya çıkmıştır.

[102] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt IX Sh. 353

olmasından dolayı kesinlikle izin vermediği bilinmektedir[103]. 1896 yılında bu konu Tarsus yerel idaresini meşgul eden en önemli siyasi ve toplumsal anlaşmazlıkların başında gelmektedir.

Karçınzade 1886 yılında uğramış olduğu Tarsus hakkında şunları kaydeder[104]. "Nehrin üzerine kurulan ahşap dolaplar sayesinde, şehrin dört tarafına yayılmış limon, portakal, turunç bahçeleri sulanmaktadır. Kavaklar şehrin etrafını bir sur gibi çevirmiştir. Sokakları dar ve büküntülü ise de her köşede akarsu, geniş meydanlar ve çiçek bahçeleri bulunmaktadır."

XIX. Yüzyıl sonunda, Cami-i Atik, Cami-i Cedid, Camiu'n-Nur, Debbağhane, Ermeni, Kızıl Murad, Küçük Minare, Sofular ve Tekke mahallelerinde ise Müslümanlarla gayrimüslimler birlikte yaşamaktadır[105]. Aynı şekilde Kargılı, Darı Pınarı, Hamam Kurbu, Küçük Kara Çerçili, Tizinik, Birce, Tekfur, İskiliç ve Hıristiyan köylerinde hem Müslüman, hem de gayrimüslimlerin oturduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Tarsus'taki gayrimüslim unsurlar içerisinde en kalabalık olanı Ermenilerdir. Tarsus'ta bulunan bir diğer gayrimüslim unsur da nüfus olarak Rumlardan sonra Lübnan'dan gelen Mârûnîlerdir. Müslim-gayrimüslim münasebetleri daha

---

[103] Songül Ulutaş. Tarsus Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı (1856-1914). Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2012
[104] Hasan Mert. 19. Yüzyılın Sonlarında Karçınzade Süleyman Şükrü'nün Gözüyle Çukurova
[105] Abdullah Poş. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

ziyade sosyokültürel, hukukî ve ekonomik alanlarda gelişmiştir. Abdullah, Arslan, Ayvaz, Fazıl, Hatun, İlyas, Meryem, Murat, Nasıf, Sultan, Şahin, Şakir ve Şükrü adının hem Müslümanlar, hem de gayrimüslimler tarafından kullanıldığı görülmüştür.

Tarsus Amerikan Koleji 1888 yılında kurulmuştur[106]. Okulun kuruluş amacı, "Türkiye için liderler, dünya için liderlik" sloganından da anlaşılabileceği gibi eğitilmiş lider adayları yetiştirmektir. Dünyada ve Türkiye'de TAC mezunu birçok önemli isim mevcuttur. Milli Eğitim Bakanlığı'nca onaylanan ismi Özel Tarsus Amerikan Lisesi olmasına rağmen, Tarsus Amerikan Koleji olarak bilinir.

Okul Türkiye'de kurulmuş ilk Hristiyan misyoner okullarından biridir. Başlangıçta adı Hristiyan din büyüklerinden Aziz Paul'ün adına St. Paul's Institute olan okul sonraları günümüzdeki adını almıştır. Okul, 1928 yılında lise unvanını almış ve Milli Eğitim Bakanlığı müfredatı harici dini eğitimi bırakmıştır.

Tarsus Amerikan Koleji Amerikan sistemine uygun bir şekilde yabancı eğitimcilerle yönetilir, fakat Türk eğitimci ve idarecilerinin çoğunlukta olduğu bir kurumdur. Buna rağmen günümüzdeki haliyle pek çok kez misyonerlikle suçlanmıştır. Yurtdışı eğitimi almak isteyen öğrencilere doğru rehberlik eğitimini sunmaktan ve

106 Meral Halifeoğlu. Tarsus Amerikan Koleji’nin Kuruluşu, Gelişimi Ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi. Rırat Üniversitesi. Elazığ. 2007

öğrencilerini sadece Amerika değil, Kanada, İngiltere ve Almanya gibi çeşitli ülkelerle tanıştırır. TAC'nin akademik başarısı eski zamanlara göre azalmış olmasına rağmen son dönemlerde bu durum olumlu yönde gelişen bir eğilim göstermekte ve Tarsus Amerikan Koleji hem sporda hem de eğitimde eski günlerine ulaşmak için ilerleme göstermektedir.

1909'da Tarsus'ta bulunan Helen Davenport, kitabında şehir hakkında şunları kaydeder[107]. "Tarsus çarşıları kozmopolit. Oralarda dirsekleri birbirlerine sürtünen bir düzine ırka rastlayabilirsin. Çoğunluğu teşkil edenler Türkler, Arap Fellahlar, Ermeniler ve Rumlardır. Adeta dört dilli bir Babil. Ayrıca Rusça, Farsça, Hindu ve İtalyanca da duyulur."

XX. Yüzyıl başlarında Tarsus'taki Fransızlara ait müesseseler de şunlardır. Capucins cemiyetine ait bir okul, manastır ve kilise, Sainte-Famille Rahibeler cemiyetine ait yatılı bir okul, parasız gündüz okulu ve bir çocuk bakım evi, dispanser, manastır ve mabet, Franciscains Rahipleri cemiyetine ait bir manastır, bir hayrathâne, erkek ve kız okulları bulunmaktadır.

Tarsus Ermenilerinin çoğunluğunun şehir merkezinde, diğer cemaatler ve Müslümanlarla birlikte karışık olarak yaşamakta olduğu görülür. Şehirde Ermenilere ait üç adet kilise bulunmaktadır. *1901 salnamesine göre Tarsus'ta sekiz kilise bulunm*akta idi.

---

107 Helen Davenport. Tarsus'un Kırmızı Kilimleri. Pencere Yayınları. İstanbul. 2009. Sh. 59

Bunlardan *Meryem Ana Kilisesi* Ermeniler için hem ibadet hem de eğitim-öğretim yeri konumundaydı[108]. XI. yüzyılda Tarsus'ta Ermeni prensliğini kuran Rupen tarafından yaptırılmıştı. 1860'ta tamir gören kilise 1930'larda yıkılmıştır.

Tarsus'ta Rumlara ait iki tane kilise bulunmaktaydı. Bunlar İskiliç Karyesinde "Ayos Yorkiyos" ve başka bir Hıristiyan köyündeki "Ayos Nikoliyos" kiliseleridir. Bundan başka Kozoluk köyünde Protestanlara ait bir kilise olduğu da bilinmektedir. 1890 yılında Tarsus'ta bir Marunî okulu görülür. İnşa tarihi tam olarak bilinemese de Marunilere ait kilise günümüzde üst katı ev ve alt katı da evin deposu olarak kullanılan bir yapı olarak Cami-i Cedit Mahallesindedir.

Eskiçağlardan Bizans dönemine kadar bir limana sahip olması (denizden gelinebilen nehir limanı) ve ana yol üzerinde bulunması sebebiyle Tarsus bir ticaret ve kültür merkezidir. Özellikle Venedik ve Ceneviz kolonilerinin Tarsus'ta da kurulması kent ve limanın ticaretinin gelişmesinde etken faktörlerden biri olmuştur. Muhtemelen IX-X. yüzyıllarda denizle şehir arasında suyolu oluşturan lagünlerin (Rhegma gölü) toprakla dolmasıyla kara kenti haline gelmiş, XIV. yüzyıldan itibaren ana yoldan uzaklaşmış, Osmanlı devrinde ikinci

---

[108] Çiğdem Düzgün. Şeriyye Sicillerine Göre Tarsus'ta Gayrımüslimler. Yüksek Lians Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas. 2007

derecede kervan yolu üzerinde kalmıştır[109]. Fakat Anadolu-Suriye ana yolu sancak sınırları içerisindeki Külek (Gülek) Boğazı'ndan geçtiği için güvenlik bakımından ve idari açıdan önemini sürdürmüştür. 1886'da açılan Mersin-Adana demiryolu ve son

---

[109] Mağmumi hatıratında bu konu hakkında şunları kaydeder. "Tarsus eski yıkıntılar üstüne kurulmuş olup hangi noktası kazılsa 3-5 metre derinlikte bina döküntülerine rast geliniyor ve sayısız parke taşları çıkarılıyor. Hatta bu ilk katmandan sonra yine toprak katına rast gelinerek o da kazılırsa yeniden bina kalıntılarına rastlanıyor. Kısaca su çıkıp kazma işine engel oluyor da yine yıkıntıların arkası kesilmiyormuş. Bundan anlaşılıyor ki, kent birkaç kez yıkılıp toprakla örtülmüş sonra yeniden imar edilmiş. Bazı şakacılar Tarsus'a "Ters dönmüş" derler!.. Kasabanın ortasında bir kale kalıntısı varken yıktırılıp (taşları) yeni yapılarda kullanılmıştır. Askeri depo yöresindeki bir sur kapısı görülüyor ki, eskiden üstünde bir kadın sureti (friz) bulunduğundan halk arasında "Kancık Kapı" diye ünlenmiştir. Yine deponun üst başında "Gözlü Kule" adıyla eski bina kalıntısından ibaret bir tepe vardır ki, sünger gibi delik deşik ve yapay mahzenlerden tamamlanmaktadır. Bunun alt tarafında rıhtım kalıntıları görülmesi oracıkta beş altı metre kazıldıkta deniz hayvanları kabuklarının çıkması eski yüzyıllarda Tarsus'un deniz kenarı ve orasının liman olduğunu sonra geçen yüzyıllarda dolarak denizin üç saat geriye çekildiğini anlatıyor. Bu sanıyı güçlendiren bir konu var ki toprak altında sekiz metrede büyük köprüler bulunmasıdır. Demek Berdan nehri eskiden şimdiki düzeyine oranla sekiz metre daha derinde ve o köprünün altından geçermiş. O zaman arazi bu kadar alçak olunca denizin şimdiye oranla daha beride bulunması doğaldır." Şerafettin Mağmumi. Bir Osmanlı Doktorunun Anıları. Sh. 182-183

dönemlerde yapılan otoyollar şehre canlılık kazandırmıştır. Osmanlı döneminde dokumacılık, dericilik, boyacılık, alet imalatı, gıda maddeleri vb. sektörlerin faaliyet gösterdiği birçok çarşı, han ve kervansarayın bulunduğu şehirde günümüzde gıda, inşaat, metal, tekstil, cam, makine sanayii gelişmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle de 1877'den itibaren Tarsus nüfusu önemli ölçüde artar[110]. Bu artışın en önemli sebebi bu dönemde Tarsus'a gelen göçlerdir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Tarsus ve havalisine toplu olarak Kırım ve Kafkasya'dan ve Girit'ten gelen muhacirler yerleştirilmişlerdir. Bu dönemde Tarsus'ta bir mahalle teşkil edecek kadar Afganlıların da bulunduğu bilinmektedir[111]. Muhacirler geldikleri yerlerin kültürünü Tarsus'a taşımışlar ve bu durum bir kültürel kaynaşmaya neden olmuştur.

1901'deki bir yazışmada Girit göçmenlerinin, "…Tarsus'a getirileli iki seneyi geçtiği, henüz iskânlarının sağlanmadığı, çoluk çocuk kalabalık bir şekilde medrese köşelerinde, rutubetli ve sağlıksız mekânlarda yaşamaya çalıştıkları, bu nedenle hastalıklardan kurtulamadıkları…" belirtilmektedir. Muhacirlerin şehirde iskân edildiği yer bir süre sonra Hamidiye adı ile mahalle hâline getirilir. Daha sonra mahalle halkının isteği doğrultusunda ve

---

110 Abdullah Poş. XIX. Yüzyılda Tarsus'un Nüfusu

111 Sacit Uğuz. I. Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2011

muhtarın müracaatı ile yapılan yazışmalar neticesinde 15 Mayıs 1911 günü çıkan irade ile mahallenin adı Reşadiye olarak değiştirilmiştir. 1924 yılı muhacirleri ise, kendileri için geçici ikametgâh olarak hazırlanan Ermeni Kilisesi'ne götürülmüşlerdir. Kısa süre sonra Ermeni ve Rumlardan kalan ve emvâl-i metrûke denilen hâneler, kendileri için kalıcı ikâmetgâh olarak tahsis edilir ve muhacirler buralara yerleştirilir.

İçersinde dört kilisenin bulunduğu Ermeni Mahallesi'nin adı Tarsus'un kurtuluşu sırasında şehit olan Molla Kerim'in ismine izafeten Mart 1925 Şehit Kerim Mahallesi olarak değiştirilmiştir[112].

Sofular Mahallesi Tarsus'un XVI. yüzyıl tahrirlerinde de adı geçen en eski mahallelerinden birisidir. Burası, Tarsus'un Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonraki dönemlerde, Halvetî tarikatı mensuplarının ikamet ettiği yerdi. Mahalle'nin Sofular (Sûfiler) ismini de buradan aldığına dair kayıtlar mevcuttur. Mahallede,

---

[112] Tarsuslu Mohatlı Molla Kerim (Fettah Efe) ,(1891-1920) İstiklal Savaşı Şehidi, Çeliktaş Müfrezesi Komutanı Tarsuslu Molla Kerim, Tarsus'un Muhat (Sıraköy-Çevreli) köyünde doğdu. Babası aynı köyden Abdurrahman Kahya Efendi'dir. Fransız işgali esnasında Tarsus Köprüsünü savunan Molla Kerim ve Kuvayı milliye çetesi köprübaşında çevrildiler. Molla Kerim elleri bağlı iken açılan yaylım ateşi sonrası şehit düştü. Molla Kerim' in cesedi Berdan Nehri' ne atılmış, bu sebeple bir mezarı bulunmamaktadır.

şehrin önemli eğitim kurumlarından olan Niyazi Efendi Medresesi ile bir de ibtidaî mektep bulunmaktadır.

Günümüzde Kemal Paşa adıyla Tarsus'un bir mahallesi haline getirilmiş olan İskiliç köyünde bulunan Rum Ortodoks kilisesi de Kemal Paşa Câmii adıyla ibadethâne olarak Müslümanlara hizmet etmeye devam etmektedir.

Ulutaş çalışmasında, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Tarsus'ta pamuk üretimindeki artışla birlikte, yabancı sermayenin bölgede yerleşmesiyle ve 1838 ticaret sözleşmesiyle başlayan kapitalist iktisadi ilişkilerin, kent ekonomisini tam anlamıyla ele geçirdiği ve böylece kapitalist modernleşme olgusunun, ekonomik alanla birlikte toplumsal alanda da yayılma fırsatı bulmuş olduğu düşüncesindedir[113]. Kapitalist dünyaya kapılarını açan Tarsus ekonomisi, 1856'ya gelindiğinde gayrimüslim ve yabancı tüccar sayısındaki artışla yabancı sermayenin eline geçmiş durumdaydı. 1860'lardan itibaren ise Mersin, iskelesi aracılığıyla yabancı sermayeyi kendi merkezine çekerek hem ekonomik alt yapısını oluşturacak, hem de hinterlandını geliştirecektir[114].

Tarsus'ta 1877 yılında sadece piyadelerden oluşan bir zaptiye bölüğü bulunmaktadır. Yetersizliği sebebiyle

---

[113] Songül Ulutaş. Tarsus Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı (1856-1914). Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2012

[114] Songül Ulutaş. Şer'iye Sicillerine Göre Tarsus'ta Ekonomik Yapı (1839–1856). Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2006

1879’da 10 süvari askeriyle takviye edilir. Ne zaman teşkil edildiği bilinmeyen Tarsus polis teşkilâtında, 1902 yılında 1 üçüncü sınıf komiser ve 5 de polis memuru bulunmaktadır. Ayrıca gece ve kır bekçileri görev yapmaktadır. Adana Vilâyeti’ne bağlı diğer kazalara nazaran Tarsus’ta suç oranlarının daha düşük olduğu incelenen belgelerden anlaşılmaktadır[115]. Tarsus hapishanesi üç koğuştan ibaret olup 50 kişilik bir kapasiteye sahiptir.

Tarsus, Osmanlı şehirleri içerisinde belediye örgütlenmesini ilk oluşturan yerlerden birisidir. 1286 yılı Halep Vilâyet Salnâmesinde, Tarsus’ta mevcut bir belediye teşkilâtının olduğu görülmektedir. 1890 yılında Tarsus’ta yangınla mücadele amacıyla ilk defa bir itfaiye teşkilâtının belediye bünyesinde kurulduğu anlaşılmaktadır.

1895’te Tarsus’ta bulunan Mağmumi Tarsus hakkında şunları kaydeder[116]. “Tarsus’un hükümet konağı cidden kasabayı süsleyen yeni ve güzel binalardandır. Kaymakam beyin çalışmalarının ilk meyvası olan bu büyük bina kentin ortasında ve bir meydanın gerisinde kurulmuş iki katlı ve kesme kayadan yapılmış büyük bir daire olup mermer direkli kapıdan içeri girince zemini taş döşeli divanhane ve iki yakasında sıravari odalar görülür.

---

115 Sacit Uğuz. I. Meşrûtiyet’ten Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2011

116 Şerafettin Mağmumi. Bir Osmanlı Doktorunun Anıları. Sh. 180

Çifte merdivenle yukarı çıkılınca yine iki sıra memur odaları, bir kabul salonu ve bir mescit vardır. Bu dairenin sağında aynı biçimde yapılmış yeni ve şık bir belediye dairesi. Solda erkek ve kadınlar için gayet sağlıklı biçimde yapılmış hapishaneler, karşısında zabıta ve polis dairesi görülür. Eklentileriyle birlikte bu kadar binanın ahalinin verdiği paralarla ve yalnız 800 lira (yaklaşık 10 milyar) harcanarak gerçekleştirilmiş olmasına şaşılır. Yine o gayretli insanın himmetinin ürünü olmak üzere bir Gureba Hastanesi var ki, duvarlarla çevrilmiş geniş bir bahçenin ortasında tamamıyle taştan yapılmış iki katlı görkemli bir binadır. Elli yatağı vardır. Ayrıca muayene ve hekim odalarıyla eczane ve mutfağı bulunuyor. Bu binayı kolera le bulaştırmak istemediğimden bahçenin bir köşesine altı çadır kurup idare ettim."

Hacı Ahmed Bedevi Efendi'nin on yılı aşkın süredir yürüttüğü belediye reisliği görevini 1902 yılında Müftüzâde Sadık (Eliyeşil) Efendi devralmıştır[117]. XIX.

---

[117] Sadık Efendi Tarsus eski müftülerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin oğludur. Eliyeşil Efendi olarak da bilinen Ahmed Hilmi Efendi, dönemin en büyük din âlimlerindendir. Şöhreti İstanbul'a kadar yayılan Hilmi Efendi, Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın daveti ile İstanbul'a giderek saraya yerleşmiştir. İstanbul'da vefat ettikten sonra da Eyüp Sultan'a defnedilmiştir. Ahmed Hilmi Efendi'nin çocukları Tarsus'ta Müftüzâdeler olarak tanınmışlar ve bir dönem Tarsus'un siyasetine ve ekonomisine yön veren en önemli iki aileden birisi olmuşlardır. Tarsus'ta bu dönemde meşhur olan diğer aile ise Tarsus'un önceki belediye reislerinden Mısrîzâde Mustafa Efendi'nin de mensubu olduğu Mısrîzâdelerdir.

yüzyılın ikinci yarısından itibaren kanallar yerine çeşmeler kullanılmaya başlanmış, 1900 yılında ise şehrin muhtelif yerlerine 15 çeşme yaptırılarak hizmete açılmıştır. 1901 yılında da Buğday Pazarı'na Sultan II. Abdülhamid adına yaptırılan çeşme hizmete açılmıştır. Bu çeşmelerin suyu Eski Saray denilen yerde ve şelaleden Demirkapı'ya inen yol üzerinde bulunan su dolaplarından tevzi edilmiştir. Belediyenin bu hizmetleri neticesinde Anadolu'da ilk defa Tarsus'ta her eve madenî borularla içme suyu bağlanarak, halkın su sorunu halledilmiştir. Bunun için gerekli olan tulumba ve diğer edevat da belediye tarafından Avrupa'dan getirilmiş ve masrafları da belediyenin kasasından ödenmiştir. Türkiye'de ilk hidroelektrik santral 1902'de Tarsus'ta kurulmuştur. 1910 yılında ise Eski Saray denilen yerde bulunan su dolabının yanına Avrupa'dan getirilen bir tribün ve bir elektrik makinesi yerleştirilerek burada da elektrik üretilmeye başlanmıştır. İlk olarak Hasan mevkiinde denemeleri yapıldıktan sonra, burada üretilen elektrikle Tarsus şehrinin sokakları aydınlatılmıştır. Bunun için gerekli olan ampuller de yine Avrupa'dan getirtilmiştir[118]. Ne var ki, yüzyılın başlarında belediyecilik ve ma'muriyet adına her bakımdan örnek olabilecek bir şehir konumunda olan Tarsus'un,

[118] Bu hizmetler bazen de eleştiriye uğrar. "Eğer belediye dairesi bu parayı şehrin ihtiyaçlarını gidermede, o murdar, pis çamurdan geçilemez bir halde olan bazı sokakların temizlenmesinde ve imarında kullansaydı daha iyi bir iş görmüş olurdu. Doğrusunu söylemek gerekirse o karmakarışık, bakışları kirleten manzaralar arasında elektrik fanusları, süslenmesini de bilmeyen, altmışlık bir kocakarının yüzünü boyalarla boyamasına benziyor…" Ahmed Şerif, Anadolu'da Tanin.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bu özelliğini yitirmiş olduğu, Adana ve Mersin'in gölgesinde kalmaya başladığı görülecektir[119]. 1 Aralık 1923 tarihinde Tarsus çarşısında çıkan büyük yangında 35 dükkân, 3 kahve, Teceli Hanı ve Saray Hanı'nın bir kısmı, 2 fırın, 1 otel tamamen yanmıştır. Toplam zararın ise 300 bin liradan ziyade olduğu tahmin edilmiştir. Hacıtalipzâde Abdullah Bey'in başkanlığı döneminde, 27 Temmuz 1925 tarihinde Belediye Meclisi, aldığı bir kararla, çarşı ve pazar mahallerinde, alış verişlerde ve satış için yapılan reklamlarda Türkçeden başka bir lisan kullanılması yasaklanır.

Tarsus'un başka Anadolu şehirlerinde rastlanmayan bir özelliği de 1896 yılında rasat yapmaya başlayan bir meteoroloji istasyonunun bulunmasıdır.

XIX. yüzyılda Tarsus dinsel açıdan kutsallık atfedilen bir uygarlık merkezi olması yanında aynı zamanda 20.000'in üzerinde nüfusuyla önemli ticaret yollarının güzergahında bulunan, bölgenin yönetim merkezi fonksiyonunu yerine getiren bir kenttir. Lüks tüketim malları bulunduran dükkanlar, eğlence yerleri ve tiyatro gibi mekanlar yeni yaşam biçimini yansıtmaktadır. Hastane, eğitim yapıları, telgrafhane ve askeri kışla gibi yeni kamu binaları yapılmış, yeni oluşan elit sınıfla birlikte gösterişli mahalleler oluşmuştur. Tarsus Kazası, 1867 yılında Adana-Tarsus telgraf hattının hizmete

---

[119] Sacit Uğuz. I. Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2011

açılmasından sonra bu hizmetle tanışmıştır. 1889 tarihinden sonra da kurumda Fransızca bilen muhabere memurları da istihdam edilmeye başlanmıştır. Vapur ve tramvay gibi ulaşım yolları işletilmeye başlarken, atlı arabalar kent sokaklarının daha geniş olmasını gerektirmiştir. Demiryolları ise kentin yüzünün değişmesine yol açan bir başka önemli ulaşım faktörü haline gelmiştir.

Tarsus'ta yaşayan gayrımüslim Osmanlı vatandaşları, nüfus olarak Müslümanlardan daha az; ama ekonomik anlamda daha güçlüdürler[120]. Tarsus ve çevresinde kurulan sanayiler (pamuk ve dokuma fabrikaları), ticaret, sarraflık, bankerlik gibi çeşitli iş alanlarında gayrımüslimlerin etkinlikleri fazladır. Tarsus'ta yaşayan gayrımüslimler, kentin yönetim yapısında da etkin bir biçimde rol almışlardır. Kent merkezinde kendi okulları, kiliseleri ile sosyal yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Tarsus'un ekonomik yapısındaki bu yoğun ticari faaliyetler ve yabancı devlet vatandaşlarının bölgede sayılarının artması üzerine 19. yüzyılın ortalarından itibaren batılı devletler, kentte konsolosluklar açmaya başlamıştır. Bu yapı 20. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Ancak I. Dünya savaşı, bağımsızlık savaşı ve sonrasında yaşanan nüfus mübadelesi gibi bir takım olaylardan dolayı bölgedeki gayrımüslim nüfus azalmıştır.

---

[120] İbrahim Halil Aytar. 19.Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Yaşayan Gayrımüslimlerin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2006

1909 Adana olayları Tarsus'a da sıçramış, hem Müslümanlardan hem de Ermenilerden ölenler olmuş, mahalleler yakılmış, yıkılmış ve yağmalanmıştır. Tarsus'un işgal yıllarında ise Fransızlarla işbirliği yapan Ermeniler, işgalden sonra Fransızlarla birlikte şehri terk etmek zorunda kalmışlardır.

Gayrımüslim nüfusun azalması, Tarsus kentinin ekonomik yapısındaki canlılığın kaybolmasına ve ekonomik yapının tamamen Müslümanların (Türklerin) denetimi altına girmesine neden olmuştur.

Tarsus'un önde gelen ailelerinden Müftüzadeler ve Mısrizadelerin önderlik ettiği bir cemiyet ve bu cemiyetin çalışma prensiplerini içeren *"İttifakname-i Hayriyye*" adında bir sözleşme mevcuttur. Çalışmalarına 1878'de başlanılan bu örgütlenmenin varlığının merkez tarafından öğrenilmesi ise 15 yıl sonrasına isabet etmektedir. Örgütlenmenin büyük bir kısmını bölgenin ileri gelenleri oluşturmaktadır. Yerel yöneticilerin hükümetin politik tutumuna ve mevcut kanuni düzene karşı kendi aralarında bir birlik oluşturarak örgütlenme çabaları dönemin şartları göz önüne alındığında oldukça ilgi çekicidir.

Diğer taraftan kaynaklarda XIX. Yüzyılın ikinci yarısından XX. Yüzyılın başlarına kadar daha çok yabancı sermayenin ekonomik faaliyetlere hakim olduğu ve liberal eğilimlerin daha ağır bastığı dikkat çeker.

Özellikle 1895 yılında görülen kolera salgınında ve 1901 yılında Girit muhâcirlerinin iskânları sırasında

yaşanan karışıklıklarda Tarsus zaptiyesinin yetersizliği ön plana çıkar. Tarsus redif taburunun 1906 yılında askerî depo ve cephanelik olarak kullandığı mekân, Tarsus Amerikan Koleji'nin hemen batısında yer alıyordu. Bu bina günümüzde metrûk ve harap vaziyettedir. Kubbeli bir yapıya sahip olduğu için insanlar arasında türbe olduğu kanaati hâkimdir. Adana alayının asker ihtiyacını karşılamak amacıyla tesis edilen Tarsus Mektebi 1909 yılının sonlarına doğru açılır. Tarsus polisine ait mevcut en eski kayıtlar ise 1894 yılına aittir. Ayrıca Tarsus'un köylerinde ve kırsal kesimde asayişin temini maksadıyla 1914 yılında köy ve kır bekçilerinin görev yaptığı görülmektedir.

Kizzuwatna ve Que'nin başkenti, Pers, Roma ve Bizans dönemlerinde eyalet, Müslüman Araplar zamanında Sugūr ve Avasım bölgesinin Suriye ucunun merkezi olan Tarsus, Memlük idari teşkilatında XIV. yüzyılda Şam, XV. yüzyılda Halep'e bağlı niyabelerdendir. Osmanlılar 1517'de Tarsus'u sancak haline getirerek Arap vilayetine bağlamış, 1522'de Şam, 1526'da Çukurabad, ardından Halep'e dahil edilmiştir. Belgelerde Zilhicce 956'da (Aralık 1549) Karaman'a, Rebiülahir 966'da (Ocak 1559) Dulkadır'a (Maraş) bağlı gösterilen Tarsus 7 Rebiülevvel 979'da (30 Temmuz 1571) Sis (Kozan), Alaiye ve İçel sancaklarıyla birlikte Kıbrıs'a bağlanmış, 1632'de Adana'ya, 1653'te buranın lağvedilmesiyle tekrar Kıbrıs'a nakledilmiştir. Evliya Çelebi'nin (1671) Adana'ya, Koçi Bey (ö.1650)'in Kıbrıs'a bağlı gösterdiği Tarsus 1735'te Adana vilayetine alınmıştır.

XVI. yüzyılda yaklaşık 5100 km² alanı kaplayan Tarsus sancağı güneydoğuda Seyhan nehri, kuzeyde Toroslar, batıda Alataçayı, güneyde Akdeniz kıyı şeridiyle sınırlıdır ve XVI. yüzyılda merkez, Kusun, Ulaş ve Kuştemür kazalarından oluşmaktadır. Bu yüzyılda ortalama 80.000 kişilik bir nüfus potansiyeline sahiptir. XVII. yüzyılda Gökçeli ve Elvanlı, XIX. yüzyıl başlarında Namrun, Yelkesi, Külek, 1852'de Mersin'e bağlanmıştır. 1864'te Gökçeli, Elvanlı, Kalınlı birleştirilerek Tarsus'a bağlı Mersin kazası kurulmuş, 1888'de müstakil sancak yapılan Mersin'e dahil edilmiştir. 1880-1902 salnamelerinde kazaya Namrun, Külek, Ulaş, Tekeli, Kusun ve Kuştemür bağlı gösterilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde sancağın kırsal kesiminde 12.440 hane vardır. 1890'da sancağın nüfusu 50.000 dolayındadır. Tarsus, Cumhuriyet döneminde kaza statüsünde Mersin merkezli İçel vilayetine dahil edilir (1933).

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivinde Tarsus'la ilgili şahsiyet kayıtları ise şöyledir[121]. Enbiya Hz. Danyal Aleyhisselam Türbe-i Şerifesinde Merhum Sultan (Kansu?) Gavri Evkafı Şerifi, Camii Nur Vakfı, Camii Nur adıyla meşhur, Ramazanzade İbrahim Bey Camii vakfı, Camii Atik Vakfı, Sofular Mescidi Vakfı, Sofular Mahallesi Şeyh Ömer Medresesi Vakfı, Reha Mescidi Vakfı, Danyal Nebi Türbesi yanında mescid Vakfı, Şit Nebi Aleyhisselam Efendi Hazretlerinin Türbesi Vakfı, Lokman Aleyhisselam Türbesi vakfı,

---

121 Sadi Bayram. Peygamberler Şehri Tarsus Ve Tarsus'da Bir Özbek Vakfı

Timürcüler Çarşısı Mahallesinde bulunan Hacı İsa Mescidi Vakfı, Melek Tahir Camii Vakfı, Mustafazade Vakfı, Mustafaoğlu Mescidi Vakfı, Hacep Vakfından Sungur Mescidi Vakfı, Karagönder Mahallesi Mescid Vakfı, Tarsus, Bilal-i Habeşi Vakfı, Tarsus, Abdülkayyum Vakfı, Koyuncu Medresesi Vakfı, Karamüdzade Hacı Ayşe Kadın Vakfı, Mestanzade Mehmed Kızı Kamile Hatun Vakfı, Kurra Vakfı, Yılancı Yakup Vakfı, Mudurlu Camii Vakfı, Afgan Mescidi Vakfı, Afganlı Hacı Miri bini Kühi bini Ahmed Vakfı, Cebrail veled-i Antonios Vakfı, Niyazi Efendi Mescid ve Medresesi ve onları tamir eden Ayşe Hanım Vakfı, Tarsus Müftüsü Ali Efendi Kütüphanesi Vakfı, Elif binti Seyyid Osman ibni Ali Vakfı, Mehmed Arif Bey ibn-i Mehmed Şakir Bey Vakfı, Pir Mehmed Paşa ibni Cemaleddin-i Aksarayi Vakfı, Hacı Pervana Vakfı, Tarsus-Alifakı, Alifakı oğlu Mehmed Camii, Tarsus-Ulaş, Menteş mevkiinde cami vakfı, Tarsus-Ulaş Sarıibrahim, Sarı Ahmet Camii Vakfı, Tarsus-Ulaş, Sarıkavak Camii Vakfı, Tarsus-Ulaş Hıbırgediği Yaylası Camii Vakfı, Tarsus-Ulaş-Musalı Camii Vakfı, Tarsus-Ulaş-Örtülü Camii Vakfı, Tarsus-Ulaş Evciler, Cami Vakfı, Tarsus-Ulaş-Nemrun Yaylağı, Durzade Hacı Ali Ağa Camii Vakfı, Tarsus-Kusun-Gerçe-Araplarkaplan Çiftliği-Kızönü, Çitcibaşı Kara Mehmed oğlu Camii Vakfı, Tarsus-Kusun-Kaplancıkışlağı, Musalla Vakfı, Tarsus-Kusun-Tırmak Camii Vakfı, Tarsus-Kusun-Gülek-Yaylaçukuru, Seyyid Mehmed Nuri Ağa Camii vakfı, Tarsus-Kusun-Gülek-Pınarbaşı-Tekfurkozu, Sadr-ı esbak Derviş Paşa Hazinedarı, Divan-ı Hümayun'da Hoca, Ömer Lütfi Camii vakfı, Tarsus-Kusun-Çevreli (Muhat), Camii vakfı, Tarsus-Karakütük, Seyyid Mehmed Kethüda

Camii vakfı, Tarsus-Özbek (Kürtmusa) cami vakfı, Tarsus-Yunusoğlu Cami vakfı, Tarsus-Hoştimür-Kargılı Saliha Hatun Camii Vakfı, Tarsus-Çiçekli (Firengülüs), Feyzullah oğlu Ebubekir Vakfı, Tarsus-Çağbaşı (Teznik) Cami vakfı, Tarsus-Kale Cami Vakfı, Tarsus-Boğazkebir Mescid Vakfı, Tarsus-Ebülhadi Mescid Vakfı, Tarsus-Fuson-Kazık Cami Vakfı, Tarsus-Evci Cami Vakfı, Tarsus-Tepeçaylak Köyü Camii Vakfı, Tarsus-Küçük Köy Camii Vakfı.

Yılmaz makalesinde Tarsus'taki 105 vakıfla ilgili olarak ulaştığı 43 adet vakfiyeden söz eder[122]. Bu vakıflar dini, sosyal ve eğitim hayatı ile ilgilidir.

Tanrıverdi çalışmasında, Tarsus'ta günümüze ulaşan 39 adet yapının yanı sıra günümüze ulaşamayan 111 adet mescit, 36 medrese, iki kütüphane, 15 han, yedi kervansaray, dört hamam ve beş zaviyenin varlığından söz eder[123].

Tarsus'ta günümüze ulaşmayan zaviyeler şunlardır. Doğu Türkistan'dan gelen seyyah ve dervişler için kurulmuş olan Ulaş-İncepınarı mezrasındaki Beyce Şeyh Zaviyesi, Yalınayak, Yılancı Yakup, Umur Şeyh ve Şeyhler Zaviyesi, Uşak Aşıklu Zaviyesidir.

Günümüze ulaşamayan yapılar arasında Dutlu Han, Hindi Han, Abacı Han, Tarsus sakinlerince halen hatırlanmaktadır. Bunların dışında Düven Han, Müftü

---

122 Yasin Yılmaz. Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları

123 Hülya Güley Tanrıverdi. Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2006

Han, Gümrük Han, Şadırvanlı Han, Saray Han, Vakıf Han, Yel oğlu Han, Kuyulu Han, Göçerler Han, Tisoğlu Han, Gozmanın Han ise kaynaklarda ismi geçen yapılardır. Kent içinde bulunan hanlardan Gön Hanı'nın ise günümüze yalnızca taç kapısı ulaşabilmiştir[124]. Şehit Kerim Mahallesi 3404. Sokak'ta bulunan hanın 4.52 m. ölçülerindeki taç kapı açıklığı dahi eserin büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir. Yahşi Bey Kervansarayı, Yaylahacı Kervansarayı, Koca Hüseyin Bey Kervansarayı, Kubat Paşa Hanı, Halil Bey Hanı, Molla Hacıoğlu Hanı, Piri Mehmet Paşa Kervansarayı da kaynaklarda ismi geçen yapılardır.

Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin yaptırdığı Hz. Danyal Türbesi ve türbeye istinaden 1857'de inşa edilen Makam-ı Şerif Camii, Bilal-i Habeşi anısına Memlükler'in yaptırdığı türbe, Memlük Sultanı Seyfeddin Çakmak'ın inşa ettirdiği tahmin edilen Çakmakıyye (Debbağhane) Medresesi, Ulaşzade Rüstem'in 1520'li yıllarda şehirde kurduğu medrese ve Hemamik köyündeki cami, Ramazanlı Kubad Paşa'nın 1550'li yıllarda yaptırdığı medrese, Veziriazam Piri Mehmed Paşa'nın Külek'teki cami, zaviye ve kervansaraydan oluşan külliyesi, Ashab-ı Kehf mağarası ve Sultan Abdülaziz'in 1873'te inşa ettirdiği cami, Kırkkaşık Bedesteni, Kleopatra Kapısı, Roma Hamamı, Donuktaş, Gözlükule, Saint Pavlus Kuyusu yörenin önemli tarihi eserleridir.

---

[124] Hanın büyük kısmı 1956' da yıkılır. Ancak yıkılmadan önce bu handa koza pazarlandığı nakledilir.

Bu tarihi yapılardan önde geleni Camiunnur'dur (Ulucami). İlk temeli 787'de atılmış, 833'de Halife Me'mun buraya defnedilmiştir. Şit peygamber ve Lokman Hekim'in mezarlarının da burada bulunduğuna inanılır. Hristiyan işgalcilerin tahrip ettiği cami 1360'ta onarılarak yeniden ibadete açılır[125]. 1579'da Ramazanlı III. İbrahim (1569-1589)'in esaslı bir bakım yaptırdığı camiye çeşitli gelirler vakfedilir. Evliya Çelebi camiden sitayişle söz eder[126]. "Bunlardan mükellef, süslü ve aydınlık, sanatlı ve gönül açan yapı İbrahim Halife'nin Cami-i Nur'u Tanrı hakkı için nur desen nurdur, hatta nur üstüne nurdur."

Caminin sol (doğu) tarafına bitişik olan türbe-makam binası, dikdörtgen biçimli olup iki sütunlu üç kemere oturan düz ahşap tavanla örtülüdür. Binanın önündeki geniş saçaklığın koruduğu esas giriş kapısından veya caminin ibadet mekanına sonradan eklenen bir kapıdan içeriye girilir. Girişteki sütunların alt kısımlarında belli belirsiz şu yazılar okunur[127].

---

[125] Ramazanoğlu makalesinde şunları kaydeder. "Tarsus'un ilk fethinde, Tarsus'ta bir cami yapıldığı, bu yapının 788 yılının eylül ayında tamamlandığı bilinir. O cami bölgenin Bizanslılara geçmesinden sonra kiliseye ("Aziz Peter ve Sofya" kilisesi olabilir) çevrilmiştir. İkinci kez fethinde ise yeniden camiye dönüştürüldüğü anlaşılır. Minare de bu zamanda yapılmış olmalıdır. Bu durumda, İbrahim Bey'in camiyi yaptırmasından önce burada bir cami ya da mescit bulunduğu, İbrahim Bey zamanında bunun yıkıldığı ve yalnız minarenin kaldığı anlaşılır." -Tarsus'un kalbinde Tarihi Tarsus Camileri. Gözde Ramazanoğlu-

[126] Evliya Çelebi. Seyahatname. Cilt IX. Sh 354

[127] Kemal Duru. Tarsus Kitabeleri

Bunu yazana Allah rahmet etsin
Yarın olur mal mülk harap,
İlimsiz gerekmez bana hayat
Ela göz siyah kaşlar olur turab
İlimle nasip eyle cennet
Sahibi Molla Hatip İbn Ali
(Hicri 1 125-Miladi 1723)

Güney duvarının ortasında niş biçiminde sade bir mihrabiye vardır. Mekanda, biri mihrabın solunda, ikisi sağında olan üç kabir bulunur. Soldaki Hz. Şit Aleyhisselama, mihrabın sağındaki Lokman Hekim'e ait makam kabirleridir. En sağdakinde Abbasi halifesi Harun Reşid'in oğlu, yine Abbasi Halifesi olan Me'mun'un kabrini gösteren kitabe vardır[128].

Bugün boş olan duvarlarına, 1895-96 yıllarında, tefler asılıydı. Türbe o dönemde çeşitli tarikatların tekkesi olarak kullanılıyordu. 1899'da kabirlerin yakınında bir Kadiri Dergahı bulunduğu bilinir. Nitekim bahçede Kadiri şeyhi Muhammed Hasani'nin kabri bulunmaktadır.

---

128 Tarihçilerin âlim, filozof, zeki, ilme değer veren bir hükümdar olarak nitelendirdikleri Me'mûn'un saltanat devri yıpratıcı olaylara rağmen İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden biri olmuştur. Onun zamanı İslâm tarihinde felsefe ve kelâm düşüncesinin gelişmesinde bir dönüm noktası teşkil eder. Me'mûn'un asıl amacı çeşitli fırkalara bölünmüş müslümanların orta bir yolda birleşmesini sağlamaktı. Me'mûn döneminin tercüme faaliyetlerinde de seçkin bir yeri vardır. Bu dönemde felsefe, hendese, mûsiki ve tıp alanlarında yazılmış eserleri getirmeleri için İstanbul'a heyetler gönderilmiş, getirilen bu eserler Arapça'ya çevrilmiştir.

1897'de "Camiinnur civarında bulunan Şit ve Lokman peygamberlerle Abbasi Halifesi Me'mun'un makamat-ı aliyyesinin bir kafes içine alınmasına" karar verilmiş, makamların şebeke içine alınması için 10.000 kuruş evkaf bütçesine eklenmiştir.

Saat kulesinin olduğu yer daha önce minaredir. 1890'lı yıllarda Feyzullah Ağa isimli bir şahıs Avrupa'dan bir saat getirir ve minarenin üst kısmı yıkılarak oraya monte edilir. Bu saat günümüze kadar çalışır vaziyettedir. Ulu Cami'nin revaklı avlusunun kuzeydoğu köşesinde yer alır. Saat Kulesi, 1892 yılında Kaymakam Ziya Bey'in özendirmesiyle, Tarsus eşraflarından Fevzi Ağanın verdiği 200 lira ile o dönem moda olan Saat Kulesi yaptırma geleneğine uyularak ve paranın 100 lirasıyla da Avrupa'dan bir çalar saat getirtilerek inşa edilmiştir. Frenklus karyesinden Feyzullah Ağa, minareyi saat kulesine dönüştürüp içine de Avrupa'dan saat getirmesi sebebiyle 1895 'te Mecidiye Nişanı ile taltif edilir[129].

Ramazanoğulları Beyliğinden Piri Paşa'nın oğlu İbrahim Bey tarafından 1579'da yaptırılmış olan *Kırkkaşık Bedesteni,* ilk dönemlerde imarethane (Aşevi) ve medrese olarak kullanılmışsa da, Cumhuriyetin ilanından sonra kapalı çarşı olarak işlev görür. Geçmişte Beyaz Çarşı olarak da bilinen Kırkkaşık Bedesteni, dikdörtgen plana sahiptir. Bedesten adını, yapının dış cephesinde bulunan kaşık süslemelerinden almaktadır. Kesme taştan inşa edilen binaya batı ve doğu yönündeki iki kapıdan

---

[129] Gözde Ramazanoğlu. Tarsusun kalbinde Tarihi Tarsus Camilerine Bakış

girilebilmektedir. İçerisinde 21 oda bulunan yapı yedi kubbeden oluşmaktadır. Ayrıca, içerden iki merdivenle çıkılan iki kule oda ve batı yönünde dış cephedeki iki oda ile birlikte oda sayısı 25'tir.

Mülkiyeti, Vakıflar Bölge Müdürlüğüne ait olan Kırkkaşık Bedesteni, Tarsus Belediyesi tarafından kiralanarak 2004 yılında restore ettirilir. Kırkkaşık Bedesteni, 2005 yılında Tarihi Kentler Birliği "Proje Yarışma Ödülü" almıştır. Tarsus Belediyesi, 2006 yılında, turizm alanında gelişme çabası içinde olan kentin hem tanıtımında hem de sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda katkı sağlaması hedefi doğrultusunda bedestenin dükkanlarını işletmecilere kiraya verir. Bedesten 7 Mart 2007'de yapılan açılış töreni ile yeniden faaliyete geçmiştir.

Bedesten içerisinde yer alan dükkan ve bürolarda, başta yöresel el sanatlarına ait seramik, ahşap, bakır, gümüş, deri, dokuma turistik hediyelik ürünler olmak üzere, yöresel damak tatlarının sunulduğu yiyecek ve içecekler ile kent tarihinin, toplumsal ve kültürel yaşamının anlatıldığı çeşitli yayınlar sergilenmekte ve satılmaktadır.

Türbede makamı bulunan ve İsrailiyat kaynaklarından hareketle hakkında bilgi edinilen **Şit**, Hz. Adem'in Habil'in ölümünden sonra doğan oğludur[130]. Hıristiyan geleneğinde Şit kutsallık ve iyilik karakteriyle özdeşleşmiştir. İnsanlık tarihindeki her iyi kişinin Şit'in,

---

[130] Şit. Şinasi Gündüz. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 39

her kötü kişinin de Kabil’in zürriyetinden geldiği söylenir. İslam literatüründe ise İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre Şit’e Hibetullah adı verilmiş, Cebrail onun Habil karşılığında Tanrı’nın bir bağışı sayıldığını belirtmiştir. İslami kaynaklarda Şit’in peygamber olduğu, babası Adem’e indirilen suhufu topladığı, Allah’ın ona da sayfalar indirdiği rivayet edilir. Taberi (838-923), Adem öldükten sonra Allah’ın Şit’e elli yaprak inzal ettiğini yazar. Kendisine indirilen suhufta hikmet, kimya, simya, riyazi ilimler ve bazı sanatlardan bahsedildiği nakledilir. Adem’in çocukları arasında en güzeli, en faziletlisi, en sevileni ve kendisine en çok benzeyenidir. Bu benzerliğin bir istisnası sakaldır. İslami kaynaklarda Adem’in sakalsız olduğu ve erkekler için sakal geleneğinin Adem’in çocuklarıyla başladığı kaydedilir. Babası Adem ona birçok şeyi öğretmiş, gelecekteki tufan hakkında bilgi vermiş ve onu kendisine varis kılmıştır. Şit döneminde insanlığın yeryüzüne dağıldığı ve Şit’in 1000 şehir kurduğu rivayet edilir. Şit, Mekke ve Kabe ile de ilişkilendirilir. Onun Mekke’de yaşadığı, Kabe’yi çamur ve taş kullanarak inşa ettiği, 912 yaşında vefat ettiğinde Kabe yakınındaki Ebukubeys’te defnedildiği anlatılır. Ancak Şit’e nisbet edilen türbe Suriye’deki Maarretünnu‘man’dadır. Onunla ilgili nakledilenler arasında Kabil taraftarlarıyla mücadele etmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Şit’in Hazura ile evlendiği ve ondan Yaniş adlı bir oğlu ile Na‘mete adlı bir kızının doğduğu nakledilir. Şit’in soyu bu oğlu vasıtasıyla devam etmiştir. Hz. Adem’in çocukları arasında Habil’in zürriyeti olmadığı, Kabil’in zürriyeti de Nuh tufanında ortadan kalktığı için insanlığın Adem’den sonraki ikinci atasının

Şit kabul edildiği bildirilir. Müslüman alimler Hz. Peygamber’in soy kütüğü içerisinde Şit’e de yer verirler.

Türbede makamı bulunan **Lokman** ise, Kur’an’da kendisine hikmet verildiği bildirilen peygamberliği tartışmalı bir din büyüğüdür[131]. Kur’an’da Lokman’la ilgili bilgiler, aynı adı taşıyan surede onun iki defa ismen zikredilmesinden ve oğluna verdiği bazı öğütlerin naklinden ibarettir. Buna karşılık Cahiliye şiirinde ve kısas-ı enbiya başta olmak üzere bazı İslami kaynaklarda Lokman’a dair çeşitli rivayetler yer almakta ve bu rivayetlerdeki bilgilerin aynı adı taşıyan veya benzer niteliklere sahip farklı kişilere ait olduğu ve bunların birbirine karıştırıldığı ifade edilmektedir. Gerçekte biri Kur’an’da zikredilen ve kendisine hikmet verilmesi sebebiyle Lokmanü’l-hakim (Lokman Hekim) diye maruf olan, diğeri ise Arap şiirinde Lokman b. Ad olarak geçen iki kişinin mevcudiyeti yanında zaman içinde muhtelif kişilere ait çeşitli özellikler de bu isim etrafında toplanmıştır.

İslam’dan önce Araplar arasında uzun ömrü, bilgeliği ve darbımeselleriyle temayüz eden Lokman, Cahiliye dönemi şiirlerinde Hz. Hud’un kavmine adını veren Ad’a nisbetle Lokman b. Ad olarak geçmekte, ancak İslami kaynaklarda bu zatın Kur’an’da zikredilen Lokman olmadığı belirtilmektedir. Hz. Lokman’ın Kur’an’da örnek bir şahsiyet olarak takdim edilmesi onun Arap toplumunca bilindiğini göstermektedir. Rivayete göre Ad

---

131 Lokman. Ömer Faruk Harman. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 27

kavmi günahkarlıkları ve peygamberlerini dinlememeleri yüzünden kuraklıkla cezalandırılınca bu felaketten sadece Hud ve ona inananlarla yağmur duası için Mekke'ye giden, aralarında Lokman'ın da bulunduğu bir heyet kurtulmuştur. İkinci Ad kavminin çekirdeğini oluşturan bu topluluk, yeni bir kuraklıktan korktuğu için başlarına geçen Lokman'la birlikte Sebe bölgesine göç etmiş, Me'rib Seddi de Lokman tarafından inşa edilmiştir[132].

Rivayetlere göre Lokman Allah'tan uzun ömür dilemiş, tercih kendisine bırakılınca Araplarda uzun ömrün simgesi olan kartaldan hareketle yedi kartal ömrü kadar yaşamayı istemiştir. Bu sebeple kendisine "Lokmanü'n-nüsur" (kartallar kadar uzun yaşayan Lokman) denildiği gibi "el-Muammer" (uzun ömürlü) lakabıyla da anılmıştır. Vefat ettiğinde Ahkaf'ta Hud peygamberin kabrinin yakınına defnedildiği söylenir. Yakūt (1179-1229), onun mezarının Taberiye gölünün doğu tarafında veya Remle'de, bir rivayete göre de Yemen'de olduğunu nakletmektedir.

Lokman b. Ad hikmetli sözler söylemesiyle meşhur olduğundan Lokmanü'l-hakim diye de maruftur.

---

[132] Kur'ân-ı Kerîm'de Sebe halkının cezalandırıldığı bildirilen büyük sel baskını sırasında yıkılan set, baraj. Bu baraj ve sulama tesisleri sayesinde bölge Yemen'in en iyi sulanan ve en verimli kesimi olarak şöhret bulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm de oradan "beldetün tayyibetün" diye bahsetmektedir (Sebe' 34/15). San'a Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, sulama neticesi meydana gelen alüvyonun bazı yerlerde 30 metreye ulaştığını göstermektedir ki bu da bölgede 2700 yıllık bir sulama tarihini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in Yemen'den gelen bir heyeti karşılarken onlara, "İman Yemenli'dir, hikmet Yemenli'dir" şeklindeki iltifatıyla Lokman'ın Yemen'deki Ad kavmine mensubiyetine atıfta bulunduğu öne sürülmüştür. Lokman'a pek çok darbımesel atfedilmektedir. Cahiliye Arapları Lokman'la ilgili birçok kıssa biliyor ve kendisini hakim diye niteliyordu. Bu özelliği Kur'an'da da vurgulanmaktadır.

Eski Arap kıssalarında Lokman, Ad kavmine mensup bir kişi olarak takdim edildiği gibi İslami kaynaklarda İsrailoğullarından biri olarak da gösterilmektedir. Buna göre Lokman, Hz. Eyyub'un kız kardeşinin veya teyzesinin oğludur. Hz. Davud zamanına yetişip ondan ilim öğrenmiş, Davud peygamber oluncaya kadar fetva vermiş, sonra da onun yardımcısı olmuştur. Yunan filozofu Empedokles'in Lokman'dan hikmet okuduğu rivayet edilmektedir. Lokman'ın İsrailoğullarının kadılarından biri olduğu, Hz. Davud veya Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında yaşadığı da öne sürülmektedir. Diğer taraftan Beni İsrail'den birine ait Habeşli veya Nübyeli siyahi bir köle olduğu gibi başka rivayetler de vardır.

Rivayete göre Lokman'dan nübüvvetle hikmetten birini seçmesi istenince hikmeti tercih etmiş, hilafet Davud'a verilmiş, Lokman da ona vezir olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in Mekke'de nazil olan 31. suresi Lokman adını taşımaktadır. Fakat bu surede Lokman'ın kimliğine dair bilgi bulunmadığı gibi Ad kavminden ve onlara gönderilen Hud peygamberden bahseden diğer

surelerde de onun adından söz edilmemektedir. Lokman suresinde Lokman'a hikmet verildiği bildirilmekte ve oğluna hitaben iman, ibadet, ahlak ve görgü kurallarına dair öğütleri aktarılmaktadır. Lokman'a verilen hikmetin ilim, üstün kavrama yeteneği, isabetli söz ve davranış, ilim-amel uygunluğu, din konusunda derin bilgi olduğu belirtilmektedir. Hikmetlerinden bir kısmı hadislerde de nakledilir. Lokman diğer özellikleri yanında hekimliğin atası olarak da tanınmış, onun bütün bitkilerin özünü bildiği söylenmiş ve kendisinden dertlere şifa olacak reçeteler ve formüller nakledilmiştir. Lokman'a nisbet edilen meseller çeşitli adlarla bir araya getirilmiştir.

1360'ta Seyfeddin Begtemür'ün kiliseden (Ayasofya) camiye çevirttiği Cami-i Atik (diğer isimleriyle Eskicami, Begtemür Camii, Kilise Camii) şehrin önemli eserlerindendir. Kiliseyi camiye 1415'te Ramazanlı Ahmed'in çevirttiği de söylenmektedir. Çarşıbaşı'ndaki yapının 1102 yılında St. Paul Katedrali olarak inşa edildiği nakledilir. Roma stilinde kalın ve yüksek duvarları, iç kısmı geniş, dışa bakan tarafı dar, derin pencereleri ve kalın sütunları ile dikkat çekicidir. Bazı kaynaklarda Ortaçağın başlarına ait bir Ayasofya Kilisesinden söz edilir ve Papa'nın elçisi Mainz Piskoposu Konrad Von Wittelsbach'ın 6 Ocak 1198'de burada, Ruppenler'den l. Leon'u Ermeni Kralı olarak tanıdığı ve taç giydirmiş olduğu anlatılır. 1704'de Tarsus'a gelen P. Lucas (1664-1737) da burada bir Grek ve bir Ermeni kilisesinden söz ederek Ermeni kilisesinin Paulus'un kendisi tarafından inşa edildiğini belirtir. 1851 yılında

Tarsus'a gelen V. Langlois (1809-1883) da bu kiliseyi ziyaret etmiştir.

Kilisenin bahçesine batı yönde bulunan ve cephesi oldukça süslü bir kapıdan girilir. Yapı bu bahçe içerisinde yaklaşık 460 m2.lik bir alanı kapsamaktadır. Kesme taşlarla inşa edilen yapının dış uzun cephelerinde kör kemerler bulunmaktadır. Batıdaki ana kapıdan girilen salonun genişliği 19.30 m., uzunluğu 17.50 m. dir. Girişin sağında ve solunda birer yarım plaster sütun ve bu sütunların hizasında salonu üç sahna (nef) ayıran, ikişerli iki sıra halinde dört serbest sütun yer alır. Kuzey ve güney duvarlarda da yine yarım sütunlar bulunmaktadır. Aslında bu sütunlar gri renkli granit olup, antik çağ yapılarına ait olmaları muhtemeldir. Orta salonun genişliği 12.60 m. olup, üzeri tonozludur. Tavanın merkezine rastlayan bölümde, ortada Hz. İsa olmak üzere doğuda Yohannes ve Mattaios, batıda Marcos ve Lucas'ın freskleri bulunmaktadır. Yapının kuzey-batı köşesinde ise bir çan kulesi yer almaktadır. Yapı ve çevresi oldukça büyük bir restorasyon görmüş, çevre düzenlemesi yapılmıştır.

1521 tarihli Arapça bir vakfiyede Piri Paşa tarafından yaptırılan eserlerden bahsedilmektedir. Paşa Tarsus Sancağında bulunan Külek Kalesi yakınında gelip geçen ahalinin istirahat, ibadet ve iaşelerini temin edebilmek maksadıyla cami, zaviye ve kervansaraydan oluşan bir külliye meydana getirmiştir. Tarsus nehri üzerindeki dört un değirmeni, yine aynı nehir üzerindeki bir değirmen, Tarsus'ta 55 dükkan ve Hasan Bey arığı ismindeki çeltik arığı bu külliyeye vakfedilen eserler arasındadır. Kapukin Cemaati Külek Boğazında Piri

Mehmet Paşa tarafından yaptırılan zaviye, cami ve kervansaraya hizmet ettikleri için vergiden muaf tutulmuşlardır[133].

Tarsus'ta Kubat Paşa, Mahmut Bey bin Turgut, Büyük ve Küçük Hamam isimlerini taşıyan dört hamam bulunmaktadır. Bu hamamlardan günümüze ulaşanlar ise Şahmeran Hamamı ve Yeni Hamam adıyla bilinen hamamlardır.

1519'da "Tahtalu Mescit Mahallesi" adında bir mahalleye, 1572'de "Tahtalu" mescit olarak adlandırılan bir mescide ilişkin kayıtlar vardır[134]. Bu durumda 1519'dan önce inşa edilmiş bir *Tahtalı Mescit* bulunmaktadır. Bu mescidin vakfiyesi 1543-1572 yılları arasındaki bir tarihte kurulmuştur. Çelebi, Tahtalı Mescid'in kale içinde olduğundan bahseder ve Suhte Mahmut Paşa tarafından yaptırıldığını kaydeder.

---

[133] Bu cemaat, ismini, Gülek Boğazında kurulan ve Türkmenlerin oturduğu Kapukin (Kapukyan) köyünden almıştır. Bu köy halkı derbente hizmet ettikleri için bir takım vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bunlar Pazni Çukuru ve Tekfur Gözi mezralarında arpa ve buğday üretimi ile bahçecilik yapmışlardır. Bu cemaatin yaylak ve kışlak merkezi olarak da Tekfur-Gözi ve Pazni Çukuru mezraları gösterilmiştir. Pazni Çukuru ise bugün Gülek kasabasının yerleşim merkezi olan yer olabilir. Çünkü Gülek Kasabası 20. yüzyılın ortalarına kadar, haritalarda ve bu dönemle ilgili eserlerde Panzın Çukuru olarak kaydedilmiştir. - Recai Onur Çolak. Geçmişten Günümüze Gülek-

[134] Gözde Ramazanoğlu. Tarsusun kalbinde Tarihi Tarsus Camilerine Bakış

Minaresinin önceleri ahşap olması nedeniyle, Tahtalı Camii adıyla da bilinen *Avniye Camii*, Mahmut Şami-Sümen tarafından bağışlanan arsa üzerinde 1898 yılında inşa edilmiştir. Camiye gelir temini için civarına ev ve dükkanlar da inşa edilmiştir. Yapının yanında bir medrese inşa edildiği ve burada yakın tarihe kadar ders verildiği nakledilir.1938 yılında betondan minare yapılmıştır. Halen ibadete açıktır. Cami, 2011 yılında üzerine düşen bir hurma ağacının yarattığı hasar üzerine, tehlike arz eden kısımları tamamen yıktırılır.

Arşiv belgelerinde Yeni Cami olarak adlandırılan yapı, Hal Camii veya Yeni Hal Camii olarak da anılır[135]. Günümüzde *Miralay Ahmet Bey Camii* olarak bilinir. Kızılmurat Mahallesindedir. İnşa tarihi bilinmeyen yapı, ilk kez Kürt Ahmet Ağa tarafından yaptırılmış, 1811 yılında Tarsus Mütesellimi Ahmet Ağa (Miralay veya Alaybeyi diye de anılır) tarafından tamir ettirilmiştir. Vakfiyesi de 1811 tarihlidir. Düz tavanlı, kiremit kaplamalı kırma çatılı bir yapıdır. Geniş bir bahçenin içerisindedir. Yapının güneydoğu köşesindeki minaresinin eskiden çokgen gövdeli olduğu anlaşılmaktadır.

Sıddıka lakabıyla tanınan Ayşe Hanım, 1871 'de kütüphane ve medreseden oluşan küçük bir külliye inşa ettirir. 1873 'te merhum eşinin ruhunu şad etmek için bir de cami yaptırır[136]. Kitabesindeki ifadelerden, caminin

---

[135] Gözde Ramazanoğlu. Tarsusun kalbinde Tarihi Tarsus Camilerine Bakış
[136] Kemal Duru. Tarsus Kitabeleri

Salih Paşa Camii veya Ayşe Sıddıka Hanım Camii ismiyle anılmasını arzu ettiği anlaşılmaktadır. Kütüphane ve medrese günümüze ulaşamamış, kitabeleri Tarsus Müzesine kaldırılmıştır. Namrun Mahallesindeki kütüphanenin 400 kitabı vardır[137].

Salih Paşa'nın, artık yaşlanmış ve sağlık sorunları bulunan bir vali olarak Hac emirliği görevini yürütebilecek durumda olmadığı görülerek azledildiği ve Adana'ya gelişinin ertesi günü hastalanarak yatağa düştüğü ve birkaç gün zarfında vefat ettiği belirtilmektedir[138]. 1940'larda Gelibolu'daki yol yapım çalışmaları sırasında Yazıcızade Mezarlığındaki mezarlar ve mezar taşlarının çoğu yok olmuştur. Bu talihsiz durum sebebiyle ismi zikredilmesine rağmen Salih Paşa'nın mezar taşını bulmak ve okumak mümkün olmaz. *Sicill-i Osmani*'de yer alan bilgiye göre eşi Ayşe Hoşeda Kadın Hicri 1275'te (1858/1859) vefat etmiş ve Eyüp Mezarlığı'na defnedilmiştir[139].

Niyazi Efendi Mescidi Ayşe Hanımın yaptırdığı hayırlardan birisidir. Kitabeden de anlaşılacağı üzere Hicri 1290, Miladi 1873 tarihinde Ayşe Sıddıka Hanım

---

[137] Hülya Güley Tanrıverdi. Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2006

[138] Kemal Doğan. Bir Mühtedî Sadrazam: İzmirli Salih Paşa (---1828) Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul. 2015

[139] Ayşe Hanımın vefat tarihi, yaptırmış olduğu eserlerdeki kitabe tarihleriyle örtüşmemektedir. Ayrıca, Duru makalesinde, Salih Paşa'nın mezartaşının Adana Bölge Müzesinde olduğunu kaydeder.

yaptırmış olduğu medresenin yanına da bu mescidi yaptırmıştır. Kendisinin ve eşinin isminin verilmemesi ise ecdadın büyük bir inceliğini göstermektedir. Ayşe Sıddıka Hanım tarafından Müderris Niyazi Efendinin ismi verilmiştir. Müderris Niyazi Efendi ise yarım asır ilme hizmet eden Gümüşhanevi halifelerinden Hacı Hamza Efendinin eşi Rabia Hanım'ın babasıdır. Bir rivayete göre, Ayşe Sıddıka Hanım'ın müderrisin isminin verilmesinde "Her ne kadar eşimin hayrına ben yaptırmış olsam da, buraya hizmet edecek olan daha önemlidir. O yüzden bekleyelim. Kim bu medresede görev yaparsa onun ismini verelim", buyurmuştur. *Niyazi Efendi Camii* Reşadiye Mahallesindedir. Cami enine gelişen dikdörtgen planlı, düz tavanlı, sade bir yapıdır. Girişin sağ tarafında "köşk minare" veya "minber minare" olarak adlandırılan türdeki minaresi dikkati çeker. Halk arasında Saray Sineması civarında olduğu için yakın tarihte adından Saray Mescidi diye de bahsedilmiştir.

Mustafa Ağa Mescidi veya *Müftü Mescidi* olarak adlandırılan yapı, Makam Camii'nin güneyinde bulunur. Düz tavanlı, kiremit kaplamalı kırma çatılıdır. Son cemaat mahallinin önünde küçük bir avlusu vardır. Yapı XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başına tarihlenir. Caminin yol tarafındaki (batı) cephesi, yüksek kabartmalı baklavalı desenlerle kaplanmıştır. Alışılagelenin dışındaki bu aşırı süsleme dikkati çeker.

XVI. asra ait 209 numaralı Ruus defterde de Rüstem Bey Medresesi'nden bahsedilmektedir[140]. Evliya Çelebi *Seyahatname'*de XVll. asırda Tarsus'ta altı medrese olduğunu söyler. Ancak medreselerin adını vermez. Şemseddin Sami ise XIX. asırda Tarsus'ta adını vermediği 19 medreseden bahsetmektedir. XIX. asırda 1308 ve 1312 tarihli *Salname-i Vilayet-i Adana'da* 36 medreseden bahsedilmektedir. İstanbul müftülüğünde bulunan Taşra Medreseleri ve Müderrisleri defterlerinde ise Tarsus'ta 1913'te 24 medrese hakkında bilgi bulunmaktadır. Bunlardan Çarşı Medresesinde tedrisatın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Develi Medresesi Süleyman Efendi'nin vakfıdır. O tarihte medresenin sekiz talebesi bulunmaktadır. Erzade Medresesinde ve Eyyübzade Medresesinde tedrisat yapılmamaktadır. Kabakçızade Medresesinin vakıfı, Kabakçızade'dir. Medresede tedrisat yapılmamaktadır. Kargılı Medresesi Kargılı köyündedir[141]. Vakıfı Ömer Efendi'dir. Yedi talebe mevcuttur. Koyuncu Medresesinin vakıfı, Emin Paşa ve Sevindik Paşalar olup medresenin beş talebesi bulunmaktadır. Kubat Paşa Medresesinin Vakıfı Kubat Paşa'dır. Müftü Mahallesindeki Kurra Efendi Medresesinde muhacirler meskundur. Küçük Minare Medresesi (Melik Tahir ismiyle de anılan ve 1873'te inşa edildiği kaydedilen aynı isimli mescidin avlusunda Tarsus'ta 18 yıl Kadılık Yapan Kasım bin Selam'ın mezarı

140 Cahit Baltacı. Türk-İslam Kültür Ve Medeniyetinde Tarsus-Tarsus Medreseleri

141 Kargılı ilçeye 20 km. mesafede olup mahalleye dönüştürülmüştür.

bulunmaktadır), Kütüphane Medresesinde tedrisat, sabık müftü Hacı Ahmet Efendi tarafından fahriyen yapılmaktaydı. Mehmet Efendi Medresesinin vakıfı, Tarsuslu Mehmed Efendi'dir. Talebe sayısı altıdır. Miralay Hacı Ahmet Bey Medresesi vakıfı, Miralay Hacı Ahmet Bey'dir. Medresenin dört talebesi bulunmaktadır. Niyazi Efendi Medresesinin vakıfı, Hacı Aişe hanımdır. Talebe sayısı 15'dir. Gülek Medresesi diye de anılan Panzin Çukuru Medresesi Panzin Çukuru köyünde idi[142]. Medresenin üç talebesi bulunmaktadır.

Rüstem Bey Medresesinin banisi Varsak Türkmen beylerinden Ulaşzade Rüstem Bey'dir. Cami ve medresenin Arapça vakfiyesi 1526 tarihini taşıdığına göre XVI. asrın ilk yarısında yaşamış bir kimsedir. Medrese de bu veya buna yakın bir tarihte tesis edilmiş olmalıdır. Medrese XVI. asrın ilk yarısından XX. asrın başına, yani

---

[142] Günümüzdeki ismi Gülek beldesi olan Panzinçukuru köyü bir ara Yaylaçukuru ismiyle de anılır. İlçe merkezine 55 km. mesafededir. 1832 yılında Gülek ve çevresi Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından ele geçirilir. Adana'nın önde gelen bazı aileleri de İbrahim Paşa'ya destek verirler. İbrahim Paşa, Gülek Boğazını korumak için Tekir'de tabyalar yaptırır. Gülek Boğazını toplarla patlatarak genişletir. 1838'den sonra İbrahim Paşa ordusuyla birlikte bölgeden çekilmeye başlar. Bölgeye Osmanlılar yeniden hakim olurlar. 1848-1849 yıllarında aşiretleri merkezi otoritenin kontrolü altına almak için bir takım iskan çalışmaları yapılır. Bu çerçevede Tecirli aşiretine mensup 50 tane aile Ankara ve çevresinden alınarak Gülek'e yerleştirilir. 1870 salnamesinde Tarsus'a bağlı bir nahiye olarak görülen Gülek, bu durumunu 20. yüzyılın başlarına kadar korur.

1913 tarihine kadar dört asır hizmete devam etmiştir. 1913'te medresenin vakıfı Süleyman Bey olarak tespit edilmektedir. Anlaşılıyor ki, Süleyman Bey, Ulaşzade Rüstem Bey'in ahfadındandır. Bu tarihte muhacirlerin iskan edildiği medresenin müderrisi de XVI. asırdaki müderris Zeynelabidin gibi Baberat-ı ali Kamil Efendi idi ve vazifesi 1600 kuruştu. Sadırlı Medresesi'nin müderrisi meşihattan tayin edilen müderris Abdullah Efendi olup iki talebesi vardı. Tarsus'ta müderris iken 8 Nisan 1918'de burada vefat eden Hafız Abdullah Hamdi Efendi, bu zat olmalıdır.

Sebil Medresesi, Sebil köyünde idi[143]. 19 Şaban 1914'de tedrisat yapılmamaktaydı. Şeyh Ömer Medresesinin müderrisliğini Ömer Efendi fahriyen yürütmekte, medresede dört öğrenci bulunmaktaydı. Tekfur Gözü (Kuzu-Kozu) Medresesi Gülek nahiyesine bağlı Tekfur Gözü köyünde idi[144]. Medresenin vakıfı olarak Ali Efendi gözükmekteydi. Müderrisi Abdullah Efendi olup fahriyen ders okutmaktaydı. Medresenin üç talebesi vardı. Tepe Eğri Medresesinde 19 Şaban 1914'de tedrisat yapılmamaktaydı. Tınaz Medresesi Tınaz köyünde idi ve tedrisat mevcut değildi. Ulaş Medresesi Ulaş köyünde olup müderrisi Mustafa Efendi idi ve fahriyen ders okutmaktaydı. Dört talebesi mevcuttu. Okçu Zade Medresesinde 19 Şaban 1914'te ders yapılmamaktaydı. XVI. asırda Tarsus'un Debbağhane Mahallesinde Çakmakiye Medresesi isimli bir medrese bulunmaktaydı.

[143] Günümüzde Sebil Çamlıyayla ilçesine bağlı bir belediyedir.
[144] 1915'teki kayda göre, nüfusunun azalması sebebiyle ya ortadan kalkmış ya da bir köye dahil olmuştur.

Medresenin banisi ve inşa tarihi hakkında bilgi yoktur. Ancak medresenin gelir kaynakları tapu defterine göre 1519'da 1 değirmen, 1 bostan zemini, 1 evlik yer zemini idi. Medreseye müderris tayinlerinin padişah beratıyla gerçekleştiği, müderrislerin aynı zamanda vakfın mütevelliliğini de yaptıkları görülmektedir. Medresede 1519'da İbrahim Efendi, 1523'te Alaeddin Efendi ve 1526'da Tacuddin Efendi müderrislik yaptılar. Tacuddin Efendi bu tarihte ayrıca Tarsus kadılığını da yapmaktaydı. XVI. asırdaki bir diğer medrese Mahmud Bey Medresesi'dir. Medresenin banisinin biyografisi ve tesis tarihi bilinmemektedir. Medresenin geliri Mahmud Bey'in mülkü iken medreseye vakfettiği iki değirmendir. Tarsus'ta Hicri 1321'de Yeni Cami Medresesi diye bir medrese bulunmaktaydı. Hicri 1282'de Tarsus'un Yunusoğlu köyünde doğan Kurtzade Mahmud Efendi'nin oğlu müderris Mesud Efendi burada talebelik yapmıştır.

Tarsus ve civarında 106 vakıf kayıtlı olup, bunlardan 65 adedinin vakfiyesi olmayıp, bu vakfın eserlerine yapılan tayinlerle ilgili şahsiyet kayıtları mevcuttur. Tarsus'da dört medrese, iki zaviye, dört nukut vakfı, Şit, Lokman, Danyal Aleyhisselam ile Abbasi Halifelerinden Me'mun Halifenin türbelerinin 1899 yıllarında bilindiği ve makamlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Tarsus'taki isimleri geçen medreseler şunlardır. Tarsus Müftüsü Mehmed bin Ahmed Tarsusi Efendi Medresesi, Müftü Mahallesinde Hacı Süleyman Efendi Medresesi, Sofular Mahallesinde Şeyh Ömer Medresesi, Koyuncu Medresesi, Niyazi Efendi Mescid ve Medresesi, Kubad Paşa Medresesi.

Kubad Paşa Medresesi 1970 yılından 1998 yılına kadar Tarsus Müzesi olarak kullanılmıştır[145]. Yapı Ramazanoğullarından Piri Paşa'nın kardeşi Kubad Paşa tarafından 1553 tarihinde medrese olarak inşa edilmiştir. Medrese dikdörtgen planlı olup, ortada avlunun etrafında 16 oda sıralanmıştır. Orijinalinde iki katlı, tek eyvanlı, açık avlulu medreseler grubundandır. 1970 yılında yapılan onarımlarda orijinal şeklini büyük ölçüde kaybetmiştir. Tamamen kesme taştan yapılan medresenin girişi batıdan görkemli, süslemeli, Selçuklu stilinde orijinal bir kapıdan sağlanmaktadır. Medrese odalarının tavanları tonozlu olup, odalarda birer ocak bulunmaktadır. Medrese caminin restorasyonu sebebiyle bir dönem cami olarak kullanılır[146]. Bu amaçla, avlunun üzeri geçici bir örtü ile kapatılır. Eser, Tarsus Belediyesi tarafından restore edilir.

Yapının banisi Ramazanoğlu Kubad Bey Karaman, İçil, Aclun ve Trabzon'da sancak beyliği yaptıktan sonra Basra beylerbeyi olur, ardından Halep ve Van'da beylerbeylikte bulunur ve 1558 yılında vefat eder. Ali Mustafa Efendi (1541-1600), Piri Reis'in öldürülmesinde onun İstanbul'a ulaştırdığı gerçek dışı sözlerin önemli rolü olduğunu yazar. Kubad Bey ehl-i nimet ve keremkar olmakla beraber kan dökücülüğe

---

[145] http://www.kulturportali.gov.tr/

[146] Işıl Polat Pekmezci. Çukurova Bölgesindeki (Kilikya) Bazı Tarihi Yapılarda Kullanılan Harçların Karakterizasyonu Ve Onarım Harçları İçin Öneriler. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul. 2012

meyilli idi. Kendisinden sonra da oğulları Süleyman Paşa ve Ahmed Paşa çeşitli yerlerde sancakbeyliği yaparlar.

İsim yapmış Tarsuslu müderrisler arasında Tarsusi Kadı Necmeddin Efendi (v.1357), Alaeddin Ali (1440), Mustafa Tarsusi (1615), Abdüllatif Efendi (1622), Tarsusi Mehmed Efendi (1656), Tarsusi Mehmed (Müftü) Efendi (1732), Osman Efendi, Yusuf Efendi (1742), Tarsusizade Mustafa Efendi (1788), Ahmet Hilmi Efendi (1875), İsmail Hakkı Efendi (1881), Kamil Osman Efendi (1896), Hafız Abdullah Hamdi Efendi (1920), Mehmet Hilmi Efendi, Mesud Said Efendi, Mustafa Efendi, Mustafa Naim Efendi, Süleyman Sıtki Efendi, Sadık Eliyeşil sayılabilir[147]

Tarsus Makam Camii ve **Hz. Danyal** Türbesi, Şehit Kerim Mahallesi'nde, aynı adla anılan meydanın güneybatısında yer almaktadır[148]. Cami 1857'de bir hayırsever tarafından onarılmış olup 1867 yılında Arnavut Salih Ağa tarafından yapıya bir minare eklenmiştir. 1857 yılından beri cami içerisinde Danyal Peygamberin temsili mezarı bulunmaktaydı. Önceleri ahşaptan olan bu mezar 1960'lı yıllarda arka cemaat bölümünün yapılmasıyla bu mezar mermere dönüştürülmüştür[149]. Hz. Danyal'a ait olduğu düşünülen türbe Makam-ı Şerif Camii'nin doğu kısmında yer almaktadır. Türbenin Sultan Kansu

---

[147] Adem Tutar. Tarsuslu Müderrisler

[148] Hülya Güley Tanrıverdi. Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2006

[149] Abdülbari Yıldız. Tarsus Makam-ı Danyal Camii Kurtarma Kazısı

Gavri'nin vakf ettiği değirmen gelirinden başka, Osmanlı Döneminde İlk Tarsus Sancak Beyi Yahşi Bey, satın aldığı ve ismiyle anılan bir kervansarayı, altı adet dükkanı, bir turunç bahçesini ve bir hamam icaresini bu türbeye vakfetmiştir. Bu hamam 1523 tarihli defterde yer alan kayda göre Hasan Bey tarafından yıktırılmıştır.

Makam Camiinin temizliği cami görevlisi, bakım ve onarımı ise Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılır. Makam Camisi'nde hayırsever bir vatandaşın yaptırdığı abdest alma bölümünün çalışmaları sırasında ulaşılan ve "Bereket Peygamberi" olarak nitelendirilen Danyal Peygamber'in kabrine türbe oluşturulması için çalışmalar başlatılır.

Makam Camisi'nde 2006 yılında başlatılan kazı çalışmalarında Danyal Peygamber'in kabri ile MS. 700'lü yılların ortalarına ait ve türbenin Hz. Ömer döneminde yapıldığını gösteren sikkeler ve sütun başları ile sürahiler bulunur. Kazı çalışmalarında Horasan mozaiğine ve Danyal Peygamber'in kabrinin muhafaza edildiği kütleye rastlanır. Kazı çalışmalarının başladığı dönemde cami ibadete kapatılır.

Kazı çalışmasının tamamlanmasının ardından Tarsus Müze Müdürlüğü, Tarsus Belediyesi ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü arasında imzalanan protokol gereği türbenin restorasyon işinin tüm masraflarını belediye üstlenir. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Restorasyon Bölümüne restorasyon projesi hazırlatılır ve

bu proje Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulunca onaylatılır.

Danyal, Kitab-ı Mukaddes'e göre, Beni İsrail peygamberlerinden olan kutsal kitap yazarlarından biridir[150]. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde Danyal'in ne ismi ne de kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi yer alır. Danyal diğer İslami kaynaklarda mürsel olmayan nebi ve bir bilge kişi (hakim) olarak takdim edilir ve hayatıyla ilgili Kitab-ı Mukaddes'ten kaynaklanan bazı rivayetler nakledilir. Bu rivayetlere göre Danyal, peygamberler zürriyetindendir ve Buhtunnasr'ın (II. Nabukadnezar) Kudüs'ü işgalinden sonra Babil'e götürdüğü esirler arasındadır[151].

[150] Dânyâl. Ömer Faruk Harman. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 8

[151] Harman İslam Ansiklopedisine hazırlamış olduğu maddede Buhtunnasr hakkında şu bilgilere yer verir. Milâttan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni yakıp yıkan Bâbil kralı. Buhtunnasr savaşlar dışında ülkesinin imarına da büyük önem vermiş, Bâbil şehri onun saltanatında parlak bir dönem yaşamıştır. Bâbil surları ile muhteşem krallık sarayını inşa ettiren Buhtunnasr, Bâbil'deki Marduk Tapınağı ile Ur şehrindeki Sin Tapınağı'nı, ilâh Şamaş'a ait tapınaklarla Uruk'taki İştar Tapınağı'nı tamir ettirmiş, sulama kanalları inşa ettirmiştir. Eski dünyanın harikalarından olan Bâbil'in asma bahçelerini de o yaptırmıştır. İslâm kaynaklarında Buhtunnasr'a geniş yer verilmiş, savaşları nakledilmiş, ancak başkalarıyla karıştırıldığı için 300 yıldan fazla yaşadığı, Sanherib'in saltanatında (704-681) orduda kumandan olarak görev yaptığı, Sanherib'den sonra kral olduğu, Pers kralları Lohrasb, Gustasb ve Bahman'a hizmet ettiği, burnundan giren bir sineğin beynini yemesi sebebiyle öldüğü gibi rivayetler de yer almıştır.

Buhtunnasr'ın gördüğü rüyayı tabir etmesi üzerine Danyal ve arkadaşlarına iyi davranılmış, Buhtunnasr işlerinde ona danışmaya başlamış, bunu çekemeyen Mecusiler, Buhtunnasr'ın ilahına tapınmıyor, onun sofrasından yemiyor diye onu krala şikayet etmişler, bunun üzerine Danyal yırtıcı hayvanların bulunduğu bir çukura atılmışsa da hiçbir zarar görmemiştir. Melek tarafından aynı çukura atılan Buhtunnasr ise hayvana dönüşmüş, yedi yıl bu vaziyette kalmış, daha sonra eski şekline döndürülerek krallığına devam etmiş ve Danyal ile arkadaşlarına tekrar değer vermek zorunda kalmıştır. İslami kaynaklara göre de Buhtunnasr'dan sonra onun oğlunun krallığında meçhul bir el tarafından sarayın duvarına yazılan esrarengiz yazıyı okuyup yorumlayan Danyal daha sonra Babil diyarındaki Sus şehrinde yaşamış ve orada ölmüştür[152].

[152] Elam'ın başkenti olarak kabul edilen Sus kentinde yapılan kazılarda bu kentin üst üste beş kültür katmanından oluştuğu, ilk katmanın M.Ö.4000 yıllarında Elam uygarlığına, daha sonraki katmanlarda da görülen kültürlerin, Sumer, Guti, Babil, Kassi, ve Asur gibi bölgede hâkimiyet gösteren diğer Aryan ve Sami topluluklarına işaret ettiği tespit edilmiştir. Şehir Zagros dağlarının eteğinde, Kerha'nın kenarında kuruldu ve ancak Arap devrinde terk edildi. Sumerler, Akkadlar, Babilliler ve Asurlular ile bazen iyi geçinen, bazen savaşan bir krallığın başkenti oldu. M.ö. 640'a doğru Asurbanipal tarafından yıkılan Sus'a, daha sonra Akamanışlar yerleşti. Şehrin tuğladan yapılmış binaları, bir hisarı ve Dara'nın yaptırdığı bir sarayı (Taht-ı Cemşid) vardı. Antiokhos IV tarafından yağmalanan Sus'u Şahpur II tekrar inşa ettirdi. Eskiçağ yıkıntılarının yakınında «Danyal'ın türbesi» denen bir İslâm anıtı yükselir.

Bazı İslami kaynaklarda, Danyal’in cesedinin Hz. Ömer zamanında Ebu Musa el-Eş‘ari tarafından fethedilen Sus şehrinde kralın hazine dairesindeki bir odada bulunduğu ve cenaze namazı kılınarak defnedildiği şeklinde mevsuk olmayan rivayetler nakledilmiştir.

Anlatılır ki, Tarsus’ta uzun süre kıtlık hüküm sürer.[153]. Dolayısıyla Tarsus kralı Babil kralından Danyal (as)’ı Tarsus’a yağmur duası yapması için ister. O da gönderir. Böylece Danyal Tarsus'ta kalmış ve Tarsus’ta vefat ederek defn olunmuştur. Danyal Peygamber ölünce Tarsus'ta şimdiki Makam Camisi'nin bulunduğu yere gömülür. Hz. Ömer devrinde Tarsus fethedildiği zaman Danyal Peygamber'in mezarı açtırılır, burada büyük bir lahit içerisinde altın iplikle dokunmuş kumaşa sarılı gayet uzun boylu bir ceset bulunur. Başından geçen maceraların sembolü olarak iki aslan tarafından yalanan genç bir çocuk figürünün bulunduğu bir yüzüğe rastlanır. Bunun üzerine Hz. Ömer, Danyal Peygamber'in cesedinin, Yahudiler tarafından çalınmasını önlemek için daha derine defnettirir ve üzerinden de Berdan Nehri'nden gelen ufak bir çay suyunu geçirtir. Nitekim caminin son tamiratı sırasında çok derinlerde caminin arka ve alt kısmında suyun giriş yerinde gayet kalın ve muntazam mazgal demirleri çıkmıştır. Daniel Peygamberin cesedi, bu mazgallardan geçen suyun çok aşağısında bulunmaktadır.

---

[153] Abdurrezzak öz. Tarsus'ta Makamı Olan Bir Peygamber: Daniyal Aleyhisselam

Türkistanlı Abdullah el-Mencüki'nin kurduğu zaviye meşhurdur. Vakfiyesi 11 Receb 781'de (23 Ekim 1379) tanzim edilen zaviye Türkistan'dan gelecek olanlara hizmet maksadıyla kurulmuştur.

Mencek Baba, XIV. yüzyılda Türk- İslam ahlakını yaymak için gelen alperenlerdendir. Ramazanoğullarının bu havalide egemen olmalarından önce bölgeye gelen Üçok koluna mensup Varsak Türkmenlerindendir. Mencek Baba kurduğu tekkesiyle ilim, irfan yayarken yolcu, fakir ve kimsesizlere de kol kanat germiştir. Nakşibendi Tarikatı Şeyhlerindendir. Türbesinin kapısındaki tamir kitabesinden anlaşıldığına göre Hacı Mustafa Efendi adında bir oğlu vardır. Vakfiye senedinden yola çıkılarak bulunan tarihe göre 1379 yılında Tarsus'da vefat etmiştir. Kayıtlara göre Mencek Baba Türbesinin yanında bir de zaviyesi vardır. Mencek Baba Zaviyesi yüzyıllar boyunca Orta Asya'dan (Türkmenistan, Semerkand, Duşenbe, Buhara, Hive, Belh vb.) Anadolu'ya göçen dervişlerin iskan edilmelerini, ticaret erbabı, gazi ve seyyahların barınmalarını temin etmiştir.

Mencek Baba vakfiyesinin incelenmesinden, eski İpekyolunun Tarsus Limanındaki ayağı olan zaviyenin Büyük Türkistan'ın ticaret odası gibi çalıştığı, ihracaat kapısı olduğu, gelen kervanların zorluk çekmeden, hemşehrilerinin yardımlarıyle mallarını daha kolay sattıkları ve zorluk çekmedikleri anlaşılmaktadır[154].

---

[154] Sadi Bayram. Peygamberler Şehri Tarsus Ve Tarsus'da Bir Özbek Vakfı

Türkistandan göç edip gelenler ilkin zaviyeye komşu olmak maksadıyla zaviyenin yakın çevresine yerleşmiş ve zaman içerisinde bir mahalle teşekkül etmiştir. Günümüzdeki Mencek Baba Türbesinin bulunduğu Tekke Mahallesi ismini buradan almaktadır. Mencek Baba zaviyesi vakıf olarak hükmi şahsiyetini 1909 yılına kadar sürdürmüştür. Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra vakıflar idaresince mülkiyeti özel kişilere satılmış, zamanla zaviye binası ortadan kaybolmuştur. Türbesinin bulunduğu yerin ortaya çıkması ise 1996 yılında Tarsus Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Türbesi Ulucami'nin yakınlarında Türkistan Cad. No 35′de olup Sayman Caddesi ile Türkistan Caddesinin kesiştiği noktadadır.

Türbe Nakşibendi Şeyhlerinden Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Halk tarafından Mencek Baba diye adlandırılan türbeye ait kitabe, güneydeki giriş kapısının üzerinde yer alır.

Osmanlı Devleti arşiv belgelerinde Mencek Zaviyesi (Küçük Tekke) olarak kayıtlara giren yapının, vakfiyesinden anlaşıldığına göre İmam Kuseyrizade Şeyh Abdullah Mencek tarafından inşa edilmiştir[155]. Yine aynı zat tarafından H.781 (M.1379)'da vakfiyesi de tanzim edilmiştir. Vakfiyesinden Orta Asya'dan ve Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya gelen ve gelecek Türklerin uğramaları ve konaklamaları için kurulmuş olduğu ifade

---

155 Halim Baki Kunter. Tarsustaki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri

edilmektedir[156]. İçeride bir sanduka yer almaktadır. Güney tarafında bir mihrabı bulunan yapının kubbesinde dekoratif anlamda renkli süslemeler görülmektedir.

Hz. Ömer zamanında feth edilen yerleri ziyaret eden Bilal-i Habeşi Tarsus'a gelmiş ve burada "Kırk Kaşık" denilen yere yakın, şimdiki makamının bulunduğu yerdeki misafirhanede 18 (bir rivayete göre 21) gün kalmıştır[157]. Daha sonra bu misafirhane mescide çevrilmiş ve yanına kuyu yapılmıştır. Halk arasında bu kuyunun şifalı olduğu söylenmektedir. Bilal-i Habeşi'nin bu mukaddes yeri ziyaretten dolayı o dönemdeki misafirhanenin mescide dönüştürülmesi ve buraya temsili kabir yapılması makam olduğunun göstergesidir. Makamı

---

[156] H. Baki Kunter (1899-1971) vakfiye ve vesikaları, Tarsus'ta vakıfın evladından Emekli Öğretmen Hidayet Beyce'den alır. Konuyla ilgili makalesinde şu hatırasını nakleder. "Rahmetli Hidayet Beyce bizi o zamanki Tarsus Vakıflar Memuru Fethi ile birlikte Kızılmurad Mahallesindeki eski Zaviye-Türbeye de götürmüş, satıldığı için şahıs elinde bulunan binayı, sahiplerinden izin alarak, gezdirmişti. Tarsus'taki araştırmalarımız esnasında adı geçen yerin ellerinde bulunduranlara uğursuzluk getirdiğini birçok kimseden işitmiştik. Yeni sahipleri tarafından ikametgah olarak kullanılan eski Zaviye binasını gezdiğimiz gün evin içinde ve avlusunda gayrıtabii bir hal ve kalabalık görülmekte idi. Sebebini sorduğumuzda evin sahibi bulunan Çiğdem Ailesinin Amerikan Kolejinden yeni mezun olmuş genç kızlarının Adana'da bir evlenme töreninden avdette trafik kazasında öldüğünü; öğrenerek hem bu acı kayba, hem de kendilerini böyle bir durumda rahatsız etmiş olduğumuza son derece üzülmüştük."

[157] Ramazan Engin. Tarsus'ta Dini Hayat. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara. 2004

ve mescidi bulunan yerde ezan okuyup namaz kıldırdığı için VII. Yüzyılda makamı, XVI. yüzyılda da mescidi inşa edilmiştir. Mescid kare planlı olup, üstü büyük bir kubbeyle örtülüdür. Üç bölümlü, üç kubbeli son cemaat mahalli mevcuttur. İçeride Bilal-i Habeşi'ye ait makam kısmı vardır. Osmanlı arşiv belgelerinde, 1519 tarihinde Bilal-i Habeşi makamı adına bir vakfın kurulduğu anlaşılmaktadır.

Melik Tahir veya *Küçük Minare Camii* olarak adlandırılan yapı Şehit Mustafa Mahallesindedir[158]. Eskiden bulunduğu mahallenin adı, camiden ötürü Küçük Minare Mahallesi olarak anılırdı. Binanın ilk kez ne zaman yapıldığı bilinmiyor. Ancak 1892 tarihli Adana Salnamesi'nde, bu caminin eski eser niteliği taşıdığından bahsedildiğine göre, XVIII. yüzyıldan önce yapılmış olması gerekir. 1848 yılında tamir edildiği bilinmektedir. Kitabesine göre cami ilk kez Melik Tahir tarafından, mağfiret umularak yaptırılmıştır. Fakat daha sonra (1960'lı yıllarda) Hacı Ragıp ve eşi binayı yıkıp yeniden inşa ederler. Validelerinin hayrına üstüne bir de yazlık kısım eklemişlerdir. Sonraki yıllarda yapılan ilavelerle iyice genişletilen cami, özgün niteliklerini tamamen kaybederek, geleneklerin bütünüyle dışında bir görünüme bürünür. Küçük Minare Camii avlusunda Tarsus’ta 18 yıl Kadılık Yapan **Kasım bin Selam**'ın makamı, A. Kadir Geylani'nin Torunu **Abdülmecit Efendi** (v. 1865)’nin

---

[158] Gözde Ramazanoğlu. Tarsusun kalbinde Tarihi Tarsus Camilerine Bakış

kabri, ve Tolunoğulları Devleti hükümdarı **Ahmet b. Tolun**'un makamı bulunmaktadır.

Kasım bin Selam veya künyesi itibarıyle Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam b. Miskin el-Herevi (771-838) Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, hadis ve kıraat alimidir[159]. Her biri farklı metot ve görüşleri benimseyen kırktan fazla alimin derslerine devam eder. Uzun bir tahsil hayatından sonra çeşitli ilimlere dair eserler kaleme alır. Sabit b. Nasr Tarsus valisi olunca Ebu Ubeyd'i beraberinde götürerek Tarsus kadılığına tayin eder. Ebu Ubeyd, on sekiz yıl devam eden bu görevinden telif çalışmalarına engel olduğu için ayrılır ve 828 yılında Yahya b. Main'le birlikte Mısır'a gider. Daha sonra tekrar Bağdat'a dönerek garibü'l-hadis konusunda dersler vermeye başlar. Çok ilgi gören bu derslerin sonunda Garibü'l-hadis adlı eseri meydana gelir. 834 yılında hacca giden ve rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğü için geri dönmekten vazgeçip Mekke'de oturmaya karar veren Ebu Ubeyd 224 yılı Muharrem ayında (Aralık 838) burada vefat eder ve Ca'fer b. Ebu Talib'in evine defnedilir.

Küçük Minare Camii'ndeki diğer ziyaretgahın sahibi Mısır ve Suriye'de hüküm süren Tolunoğulları hanedanı (868-905)'nın kurucusu Ahmed b. Tolun'un Buhara asıllı bir Türk olan babası Tolun, Halife Me'mun döneminin önemli kumandanlarındandır[160]. Babasının

---

[159] Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm. Zülfikar Tüccar. TDV İslam Ansiklopedisi. cilt: 10

[160] Tolunoğulları. Nadir Özkuyumcu. TDV İslam Ansiklpedisi. Cilt: 41

vefatından (854) iki yıl sonra Bizans'a karşı düzenlenen seferlerin merkezi olan Tarsus'a giden Ahmed b. Tolun, muhtemelen Müstain-Billah (832-866)'ın halifeliğinin ilk yılında (862) Samerra'ya döner ve onun güvenini kazanarak saraydaki nüfuzlu kişiler arasında yer alır. Ardından Mısır Valisi Bayık Bey'in vekili sıfatıyla Mısır'a girer. Bu vesileyle hanedanın temellerini atar (868). Dımaşk'taki isyanı bastırmak amacıyla topladığı ordusundaki asker sayısının 100.000'in üstüne çıkması üzerine askeri birlikleri için Samerra benzeri bir şehir kurarak hükümet merkezini oraya nakletmeye karar verir. Fustat'ın kuzeydoğusunda Yeşkür dağının eteğinde Katai semtini tesis eder ve idare merkezini orada yaptırdığı saraya taşır (870). Halifeliğin içinde bulunduğu durumdan yararlanıp Suriye'yi de egemenliği altına almak için harekete geçer. Suriye seferi sonunda Fırat'ın batısındaki bütün vilayetlere hakim olur. Batıda Berka ve Trablusgarp'tan doğuda Fırat nehrine kadar olan topraklar Tolunoğulları'nın idaresine girer. Suudi Arabistan'ın güneybatısında yer alan Asir ve civarı da onun egemenliğini tanır. 884'te Mısır'da vefat eden Ahmed b. Tolun'un yerine oğlu Humareveyh geçer[161].

Mehmet Felah Türbesi ilçe merkezi Adana Caddesi üzerinde bulunan Demirkapı Camiinin içerisinde yer almaktadır[162]. Türbe Tarsus'u Ermenilerden alan Halep Saltanat Naibi Harzemli Seyfettin Timur'un şehit düşen kumandanı Felahoğlu Nureddin adına Osmanlı Padişahı

---

161 Kazım Paydaş. Emevîler Ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugûr Sehri Tarsus

162 Kemal Duru. Tarsus Kitabeleri

II. Abdulhamit tarafından (1903 yılında) yaptırılmıştır. Türbe kare bir mekan ve bunun kuzeyine eklenen üç bölümlü giriş mahallinden oluşmaktadır. Yapının giriş kapısı lentosu üzerinde kitabesi yer almaktadır. Kitabe Şamlı Mustafa Haşim ve Zincanlı Hacı Mehmet tarafından yazılmıştır. Günümüzde yol kotunun altında kaldığı için merdivenle inilmektedir. Muhammed Nureddin Hazretleri, şehir merkezinden Adana'ya doğru çıkarken Adana Bulvarı ile Ayhan Bozpınar caddesinin kesiştiği noktada, Tarsus'daki alış veriş merkezi olan Tarsu'nun hemen arkasında Demirkapı'da kubbeli bir türbe içinde medfun olup, H. 761 yılında Tarsus'un fethinde şehit düşmüştür. Diğer taraftan Kilikya Alevilerinin gücüyle en meşhuru olan Muhammed Beyadiri Hristiyanlığa karşı mücadelesiyle bilinir[163]. Muhammed Nureddin ismiyle Sünniler tarafından da saygı duyulan Beyadiri'nin asıl türbesi Demirkapı Camii yanında olup Adana'da da makamı vardır. Hakkında anlatılan menkıbeler arasında Kore Savaşı ve Kıbrıs Harekatında zor durumda kalan askerlere yardım etmiş olduğu yer alır.

Duatepe Türbesi ilçe merkezi, Kleopatra Kapısının kuzeydoğusunda, Gözlükule Höyüğünün batı eteğinde Karamehmetler İlköğretim Okulunun bahçesinde bulunmaktadır[164]. Osmanlı Devleti zamanında yapıldığı

---

[163] Gisela Procházka-Eisl and Stephan Procházka The Plain of Saints and Prophets The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places. 2010 Harrassowitz Verlag

[164] Sibel Ünalan. Anadolu'dan Ünik Bir Türbe: Tarsus Duatepe Türbesi

tahmin edilen türbe, taş yığma avlu içerisinde yer alır. Höyüğün batı eteğinde, Hasan Karamehmet İlköğretim Okulu'nun bahçesinde iken Gözlükule Kazılarını yürüten kazı ekibinin çabalarıyla 2003 yılı çalışmaları sırasında kazı alanı içinde koruma altına alınan türbe, halk tarafından *Duatepe Türbesi* olarak bilinmektedir. Yapı, Fransız işgali sırasında silah deposu ve yakın zamana kadar da Hasan Karamehmet İlköğretim Okulu'nun odun deposu olarak kullanılmıştır. Günümüzde kötü ve bakımsız durumdadır. Bu türbe, mimari özelliği ve plan tasarımı açısından Anadolu'da inşa edilmiş bilinen başka bir benzer örneği olmayan ve mezar anıtları konusunda araştırma yapacaklar için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Arıklı Ziyareti ilçeye 19 km. mesafede bulunan *Arıklı* köyündedir[165]. Türbenin kapısında **Şeyh Muhittin Semerkandi** ismi yazılıdır. Tuğla binada namaz kılacak ve yatacak yerleri vardır. Buraya çocuğu olmayan, hastalar ve evlenmek için eş isteyenler gelirler. Türbenin bulunduğu yerdeki ağaç diplerinden Cuma akşamları bir ışık yükseldiği ve zamanla kaybolduğu ışıkların geldiği yerler kazılınca buralardan kemikler çıktığı ifade edilmektedir. Türbenin bakımı köy yönetimince yapılır.

Eshab-ı Kehf Camii Tarsus'un kuzeybatısında ilçeye14 km. uzaklıktaki *Dedeler* Köyündedir. Kuran-ı Kerim'de Kehf Suresinde sözü edilen bu mağara Müslüman ve Hristiyanlarca kutsal sayılır. Mağaraya 15-

---

[165] Yaşar Kalafat; Adana ve Çevresinde Türbelerimiz

20 basamaklı bir merdivenle inilir. Eshab-ı Kehf Mağarasına ait bir efsane halk arasında anlatılır. "Mitolojik tanrılara inanışın gücünü kaybettiği dönemlerde, tek Tanrıya inandıkları için eziyet edilmekten kaçan Hıristiyan dinine mensup Yemliha, Mekseline, Mislina, Mernuş, Sazenuş, Tebernuş ve Kefeştetayuş adında yedi genç, Putperestliğe dönmeyi kabul etmediklerinden Rum Hükümdar Dakyanus'un huzuruna çıkarılmışlar. Bu hükümdar, Putperestlik dinine bağlı kalmalarını, aksi takdirde kendilerini öldürteceğini söyleyerek birkaç günlük zaman vermiş. Köpekleri Kıtmir ile birlikte bu yedi genç ölümden kurtulmak için verilen süreden faydalanarak kaçmışlar ve bu mağaraya sığınmışlar[166]. Allah tarafından kendilerine 300 yıl süren bir uyku verilir. İlk uyanan, yiyecek almak için kente gider ama elinde bulunan zamanı geçmiş para yüzünden yakalanır. Yakalayan parayı nerede bulduğunu ve oraya götürülmesini ister. O da yalnız olmadığını yedi arkadaşıyla beraber mağarada kaldığını söyler. Onunla birlikte mağaraya geldiğinde yedi yavru kuşun tünediği bir yuvadan başka bir şey görmemiştir. Bu nedenle burası Yedi Uyurlar Mağarası diye de anılır." Halk arasında ziyaret dağı olarak bilinir. Mağara 300 m2 büyüklüğünde 10 m. yüksekliğindedir. Mağaranın içinde üç tünel mevcuttur. Eshab-ı Kehf Mağarasının yanına Osmanlı Padişahı Abdulaziz tarafından 1873 yılında bir mescit yaptırılmıştır.

---

[166] Bu kıssa ile ilgili Türkiye'de Efes, Tarsus ve Afşin'deki mağaralar gösterilmektedir. Afşin ile ilgili olanı Evliyalar Şehri Kahramanmaraş’ta ele alınmıştır.

Ashab-ı Kehf, günümüzde Müslümanların Ramazan ve Kurban Bayramlarıyla diğer özel günlerde ziyaret ettikleri, dilekler dileyip, adaklar adayıp, kurbanlar kestikleri bir merkezdir[167]. Bunların yanında günümüzde Tarsus'taki Hıdrellez Şenliklerinin merkezi de Ashab–ı Kehf olmuştur. Bir inanç merkezinin pagan kültürden ilk Hıristiyanların sığınak yeri olmasına, Kur'an-ı Kerim'de geçen bir sureyle Müslüman1arca da kutsal bir yer olarak kabul edilmesine değin geçirdiği süreçle ve son olarak mevsimlik bir törenin bir inanç merkezi çevresinde nasıl şenliğe dönüştüğü konusundaki görünümüyle kültür hayatımızda önemli bir yere sahiptir .

Şamizade Şeyh Muhammed Nureddin Efendi Temur Kapı [Timurkapı-Demirkapı] yanında **Şeyh Muhammed Bedreddin Efendi** ile **Şeyh Hızır İlyas Efendi** Türbeleri için 2.000 kuruş vakfederek, rehin veya kefil ile istirbah olunup, gelirinden söz konusu türbeler için zeytinyağı alınmasını 1852 tarihli vakfiyesinde şart koşmuştur[168]. Vakfiye vesilesiyle bu iki türbe hakkında bilgi sahibi oluruz.

Bektaşiliğin Girit'te en fazla gelişimi **Horasani Derviş Ali Baba** devresinde olmuştur. Bu dönem mübadeleye kadar sürer ve Post Girit'ten kaldırılıp götürülür. Horasani (Horasanlı) Derviş Ali Baba ikinci

---

[167] Refiye Şenesen. Pagandan. Hristiyanlık Ve Müslümanlığa Bir İnanç Merkezi: Ashab-ı Kehf Ve Günümüzde Tarsus Ashab-ı Kehf'te Hıdrellez Şenlikleri

[168] Sadi Bayram. Peygamberler Şehri Tarsus Ve Tarsus'da Bir Özbek Vakfı

devrenin sonunda türbedarlığı görülen Türkmen Süleyman Baba'nın oğludur. 1774 tarihinde Horasan'ın Meşhed şehrinde doğmuştur. Babasıyla birlikte Hazreti Pir'in tekkesine gelerek orada ikamet eder. Aldığı icazetname ile Pirevi'nden doğruca Kandiye'ye gelir. Eşraftan Pataroğlu İbrahim Bey'in misafiri olur (1811). Dergahta bir çok yenilik ve çalışma yapar ve bu sırada kimseden para kabul etmez. Bir müddet sonra Baba iki eser daha meydana getirir. Bunlar çeşme ve camidir. Horasanlı Ali Baba, otuz üç sene mürşitlik etmiş ve 1844 senesinin zilhiccesinde Hakk'a yürümüştür. Horasani Derviş Ali Baba Türkçe'den başka Arapça, Farsça, Arnavutça ve Rumca'yı da bilirdi. Bu zatın dergahta bulunan mezarı 1924 yılında Sadık Baba tarafından bir sandık içerisinde Mersin'e getirilir. Ancak Mersin'e değil, Tarsus'a defnedilir.

Tarsus'taki mezarı günümüzde halen ziyaret edilmektedir. Kabir Reşadiye Mahallesi 3041 nolu sokaktadır. Günümüzde Ali ve Kameriye'den 1931 yılında Mersin'in Hebilli köyünde dünyaya gelen Zehra Temiz adlı kadın, mezarını ziyaret edenlere Horasani Derviş Ali Baba'nın kapısını açmaktadır[169]. Her akşam ezanıyla, kandili ve ziyaretçilerin bıraktığı mumları yakmakta, türbenin temizliğini ve bakımını da yapmaktadır.

Tarsus'un bir mahallesi olan *Yenice*'de **Yakup Dede, Hasan Baba, Murtaza Bey, Arap Baba, Derviş Baba,** bir Bektaşi köyü olan *Tekeliören*'de **Garip Baba** ve **Kırklar** yatırları vardır.

---

[169] Türbedar Zehra Temiz Hanım 2014'te vefat eder.

İlçeye 31 km. mesafede bulunan *Kefeli* köyünde her yıl anma günleri tertip edilen **Mansur Baba** türbesi bulunmaktadır.

Gülek Geçidi yakınındaki *Sarışıh Kervansarayı,* günümüzde Tarsus-Pozantı yolu üzerinde ve Tarsus'a 90 km. uzaklıktadır[170]. Mersin'in Tarsus ilçesinin Çukurbağ Köyü sınırları içinde kalan kervansaray Sarıışık (Sarışıh) Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kervansaray, köy halkı tarafından "Sarı Işık Hanı". "Sarışıh Hanı" olarak adlandırılmaktadır. Kaynaklarda ise "Sarıışık, Sarışıh, Sarışeyh Hanı" olarak geçmektedir. Yapı, Anadolu sağ kolunun ve Hac yolunun geçtiği güzergahta yer alan bir menzil kervansarayıdır. Mevcut durumu dikkate alındığında kapalı bir mekana sahip tek katlı, fazla büyük olmayan bir kervansaraydır. Enine dikdörtgen planlı, üstü beşik tonozla örtülü ve girişi geniş duvar üzerindedir.

Bu yapıda ayrıca hana bitişik kapalı bir mescit mekanı bulunmaktadır. Kervansarayın inşa kitabesi yoktur. Bilgili, Kusun taifesine mensub olan Saru Şeyhlü cemaatinin 1523 tarihinden itibaren derbent hizmetinde bulunduğunu belirtmektedir[171]. Matrakçı Nasuh, Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi sırasında, 1535 tarihinde konaklanan menzillerden birisi olan Gülek Kalesi yakınındaki Sarıışık Zaviyesi'nden söz etmektedir. Kutbeddin Mekki adlı Arap seyyah seyahatnamesinde, 1557 yılında Anadolu seyahati sırasında, Sarıışık denilen

---

170 H. Sibel Ünalan. Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarışeyh) Kervansarayı

171 Tarsus. Ali Sinan Bilgili. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 40

bir köyde gecelediğini ve bu köyün Davut Paşa zamanında Mehmet Bey tarafından yeniden imar ettirildiğini, Sarı Işık Köyü'nün Mehmet Bey'e mukataa ile verildiğini yazmaktadır. Mehmet Bey 1524 yılında Mısır Defterdarı olmuştur.

Kaynaklarda 1523 tarihinde Sarıışık derbendinden, 1535 tarihinde ise Sarıışık zaviyesinden söz edilmektedir. Kervansarayın Sarıışık köyünün derbent olduğu 1523 yılından önce de var olduğu anlaşılmaktadır. Mekki adlı seyyahın verdiği bilgiler doğru kabul edilirse, külliyenin XV. yüzyılın sonlarında, sonradan Mısır defterdarı olan Mehmet Bey tarafından inşa ettirildiği söylenebilir. Sonuç olarak kervansaray, aynı mahallede yer alan cami, türbe ve çeşme ile birlikte boş ve tenha yerlerde mamur bir konak yeri hizmeti gören mescit, türbe, hamam, imaret ve kervansaray gibi farklı işlevlerde çeşitli yapı gruplarından oluşan, çok sayıda insana hizmet veren bir külliye olan zaviyelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zaviye aynı zamanda bir derbend niteliğindedir.

İlçeye 54 km. mesafedeki *Çukurbağ* köyü Sarışıh Mahallesinde bulunan türbe günümüzde ziyarete açıktır[172]. Yapının kitabesinin yaklaşık 70 yıl önce çalındığı mahalle sakinlerince ifade edilmektedir. Banisi ve yapım tarihi bilinmemektedir. Türbenin içinde **Emir Ali Ahmet Şeyh'**e ait sandukanın mezar taşında şunlar yazılıdır[173].

---

[172] Hülya Güley Tanrıverdi. Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2006
[173] Kemal Duru. Tarsus Kitabeleri

Hüvel Ali Ahmet Sarışeyh
Ruhuna Fatiha
Sen Sene Nehu
H. 1050-M. 1640

İlçe merkezinde şeyh **Necmeddin Gayyur** türbesi, şeyh **Yusuf Seddüt** türbesi, **Muhammedil Kasıd** türbesi, eşşeyh **Ali Süvari** türbesi (Şahin Mahallesinde), **Yedi Kardeşler** yatırı, **Şıh Beril İbri** türbesi bulunmaktadır.

Ali Suvari'nin biri Adana'da olan iki makamı vardır. 1315'lerde yaşamış olduğu ileri sürülür[174].

İlçeye 17 km. mesafede bulunan *Eskişehir* köyündeki türbe dikdörtgen bir plana sahip olup örtü sisteminde yan yana iki kubbe kullanılmıştır.

Şeyh Said Kırfas 1970'li yıllarda vefat etmiş olup makamı Tarsus'ta Musalla Mahallesi Mezarlığındadır.

Mersin ile Tarsus yolu üzerinde bulunan **Şeyh Bedir el Gafir** makamı Şişecam fabrikasının az ilerisinde bulunan demir yolunun yukarısındaki tepede yer almaktadır. Şeyh Bedir El Gafir Suriye'nin Tartus şehrinde XVI. ya da XVII. Yüzyılda yaşamış büyük bir

---

174 Gisela Procházka-Eisl and Stephan Procházka The Plain of Saints and Prophets The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places. 2010 Harrassowitz Verlag

hocadır. Suriye'de mezarının olduğu bölgeye hocanın hatırına binaen Şeyh Bedir beldesi ismi verilmiştir.

Tarsus’un Yeşiltepe köyünde **Mikail ve Cebrail** kardeşlere (meleklere) ait makam bulunmaktadır.

Arap Aleviliği (Nusayrilik)

Nusayrilik adını kurucusu Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemiri'den (ö. 883) alır[175]. Tarih boyunca bu isimle anılan fırka I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi ele geçiren Fransızların talebi, mensuplarının da uygun görmesiyle Alevi adıyla anılmaya başlanır. Günümüzde bu adla bilinen fırka bazen diğer Alevi kesimlerinden ayrılması için Nusayri Aleviliği, Arap Aleviliği, Suriye Aleviliği, Çukurova Aleviliği, Akdeniz Aleviliği, bazen de mahalli olarak Fellah (çiftçi) şeklinde zikredilmektedir. Arap Aleviliğinin Türk Anadolu Aleviliğinden kültün merkezinde Hz. Ali'yi ortak payda kabul etmelerinin dışında, Nusayriliğin gerek alevi-mistik ontolojisindeki farklılıklar, gerekse ritüellerde görülen kendine özgü tecrübi uygulamalar ve bunlara bağlı olarak Nusayri bağlılarına has karmaşık inanç projeksiyonlarıyla farklı olduğu görülecektir[176]. Palabıyık da çalışmasında, Nusayriliğin bir mezhep olarak ele alınması gerektiğine işaret eder[177].

Nusayrilik IX. yüzyılda muhtemelen Basra'da doğmuş, İsnaaşeriyye'nin onuncu imamı Ali el-Hadi en-Nakī (829-868) ile on birinci imam Hasan el-Askeri (846-

---

175 NUSAYRÎLİK - İlyas Üzüm. Nusayrilik. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 33

176 Abdurrahman Togayhan. Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrilik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Arap Aleviliği Örneği

177 M. Hanefi Palabıyık. Dinî İnançları Ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik. Palabıyık makalesinde,İslam tarihinde Nusayrilerin Batıni bir fırka olarak görüldüğünü kaydeder.

874) zamanında Kufe ve Samerra'da yaşamış olan Muhammed b. Nusayr tarafından kurulmuştur. Zamanla fırkaya tasavvufi bir boyut kazandırılır.

Irak'ta kurulmasına rağmen XI. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok Suriye ile Adana-Mersin yöresinde tutunabilmiş olan fırka, kabileler arası mücadeleler yanında ve bölgedeki siyasi dalgalanmalara paralel olarak varlığını sürdürür. İbnü'l-Arabi'nin eserlerinden faydalanan ve şiirlerinde derin tasavvufi duyuşları seslendiren Sincari, Nusayriliğin en büyük şahsiyetlerinden biri kabul edilmektedir[178]. Batıniler'e karşı sert tutumuyla tanınan Sultan Kalavun döneminde (1279-1290) fırkaya girmek yasaklanmış, mensuplarının bulunduğu yerlere cami yapma mecburiyeti getirilmiş, ancak fazla bir zaman geçmeden camiler tamamen atıl kalmıştır. İbn Teymiye (1263-1328)'nin Nusayriler hakkındaki fetvasını başka fetvalar izler[179] ve bu fetvalar yüzünden Nusayrilerin malları yağma edilir, kadınları hakkında uygun düşmeyen yakıştırmalar yapılır ve on binlerce Nusayri öldürülür. Mercidabık Savaşı (1516) sonrasında Nusayriler Osmanlı idaresine girmiş, uzun süre

---

178 Sincari nisbesiyle bilinen Emir Hasan el-Mekzun (1188-1240) sonradan gelen Alevi şeyhlerinin en büyüklerinden ve takva sahiplerinin en ünlülerindendir. Alevileri kurtardıktan, işlerini yoluna koyup refah koşulları sağladıktan sonra dizginleri kendi haline bıraktı ve üstadı Muhyiddin el-Arabi (1165-1240) gibi kendini tasavvufa verdi. Emir Hasan'ın mezarı Şam yakınlarındaki Kefersüseh mevkiindedir. Mezar Sünnilerle Alevilerin ortak ziyaret yeridir.

179 Muammer Ulutürk. Tarihi Açıdan Nusayrilik

Halep'te mahalli şeyhlerin denetiminde serbest bir hayat yaşamıştır. Osmanlı ve Memluklu baskılarına ve takiplerine maruz kalan Nusayriler, Halep'te de tutunamayarak Şam'dan Antakya'ya kadar uzanan Alevi–Ensariye ve Sunmak dağlarına kaçmış olmalılar ki, Nusayriler için Anadolu'ya intikalin giriş kapısı Antakya olur[180]. Mısırlı İbrahim Paşa'nın Osmanlı yönetimine karşı giriştiği harekatta (1839) büyük kayıplar vermelerine rağmen devlete sadık kalan toplum, modernleşme sürecine giren Osmanlı yönetimince siyasi teşkilatlarının kaldırılması üzerine ayaklanmış, bu isyan Tahir Paşa tarafından bastırılmıştır (1854). II. Abdülhamid zamanında Müslüman kitle arasında kabul edilerek mecburi askerliğe tabi tutulan Nusayrilere bölgedeki Hristiyan misyonerlerinin propagandalarına karşı tedbir talepleri dikkate alınarak destek vaadinde bulunulmuş, belli yerleşim merkezlerine camiler inşa edilip imamlar tayin edilmiştir. Ancak bu tedbirler sınırlı oranda kabul görmüş, I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgenin önce İngilizler, daha sonra Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle tamamen etkisini yitirmiştir. Savaşın akabinde Fransızlarla Suriyeli yetkililer arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından 1920'de "Alevi toprağı" adı altında idari bir birim kurulmuş, bu isim 1922'de Aleviler Devleti olarak değiştirilmiştir. 1936'da burası Suriye Devleti'nin bir vilayeti kabul edilmiş, 1939'da Fransa Lazkiye

180 Abdurrahman Togayhan. Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrilik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Arap Aleviliği Örneği

bölgesine müstakil bir statü vermiş, 1942 yılında Lazkiye idaresi Suriye'ye katılmıştır.

Modern hayat karşısında diğer batıni topluluklarda olduğu gibi özellikle şehirlerde geleneğe bağlılık ciddi derecede zayıflamış, ayrıca yaygın İslami anlayışa yahut İsnaaşeriyye Şiiliği'ne belli ölçüde de olsa yaklaşanlar görülmüştür. Günümüzde Nusayriler yaşadıkları üç ülkeden biri olan Suriye'de Lazkiye ve Cebeliensariye bölgesi başta olmak üzere çeşitli yerlerde % 8-12 arasında tahmin edilen bir nüfus oranına sahiptir. Türkiye'de Hatay, İskenderun, kısmen Adana ve Mersin'de; Lübnan'da ise daha çok kuzey kesimlerinde küçük bir grup olarak yaşamaktadır.

Kendilerini Müslüman olarak tanımlayan Nusayriler, Kur'an'a saygı göstermekle birlikte inanç ve ibadet anlayışlarını geleneğe göre biçimlendirmiş, ayetleri bilinen dil ve yorum kurallarıyla bağdaşmayan biçimde te'vil etmiştir. Fırkanın ana kitabı Hasibi (ö. 969) tarafından kaleme alındığı bilinen ve on altı "sure"den meydana gelen Kitabü'l-Mecmu'dur[181]. Kitabü'l-Mecmu, baştan sona kadar Allah'ın kendisinde hulul ettiği bir şahsiyet olarak Hz. Ali'nin ilahlığını dile getiren ifadelerle doludur[182]. Nusayrilik gizliliği benimseyen bir fırka olduğundan bütün öğretiler sır konumunda olup bunları başkalarına bildirmek ağır suçtur. Her Nusayri'nin

---

[181] Kufe ile Halep arasında Cunbula'da yetişen, aslen İranlı olan Hasibi Şeyh Yaprak ismiyle şöhret bulur. Nusayriliğin ikinci kurucusu olarak kabul edilen müellif bir çok eser kaleme alır.
[182] Ahmet Turan. Kitabu'l Mecmu'unun Tercümesi

ezberlemesi gereken, temel inanç ve dua kitabı niteliği taşıyan Kitabü'l-Mecmu, ilkin fırkadan ayrılıp Hıristiyanlığa geçen Adanalı (Az[d]eni) Süleyman Efendi'nin el-Bakure'sinde yer almış, daha sonra E. Edward Salisbury eseri kısmi bir İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlamış ve kitap başka dillere de çevrilmiştir. Ne var ki, Nusayri şeyhlerinin tamamı, bu esere şiddetle karşı çıkarlar ve burada yazanların kendileriyle bir ilgisi olmadığını söylerler[183]. Süleyman Efendi, Nusayri sırlarını kendisine öğreten nakibin şöyle dediğini belirtmiştir[184]. "Kafanın, ellerinin ve ayaklarının parçalanmasını istemiyorsan, bu büyük sırrı açma!". Süleyman Efendi sırları açıkladığı gerekçesiyle 1863'te Tarsus'ta yakılarak öldürülür. Nusayrilere göre bu şahsın Tarsus'taki yerinin belirlenmesi hadisesi, daha önce ölen ve Arş-ı Ala'da Ali'nin sol tarafında oturan bir Pir'in sayesinde olmuştur[185].

Nusayriler'in içinden gelen ve fırkayı çok iyi bilen Süleyman Efendi'nin eseri bazı ahlaki konularda şüphe uyandıran açıklamalara yer vermekle birlikte Kitabü'l-Mecmu ve tefsiri, Haydari ve Kilaziler'in farklı

---

[183] M. Hanefi Palabıyık. Dinî İnançları Ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik

[184] Muhammet Raşit Batur. Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları

[185] Abdurrahman Togayhan. Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrîlik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Arap Alevîliği Örneği

anlayışları, bayramlar, şeyhler, temel inançlar, çeşitli kuddaslar hakkında otantik bilgiler ihtiva etmektedir.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama siyaseti çerçevesinde çeşitli etnik, dini ve mezhebi gruplar gibi Nusayrileri de isyana teşviki, bazı Nusayri grupların şekavet hareketlerine girişmesi ve Amerikan misyonerlerin Nusayriler gibi "ehl-i İslam" topluluklarını Protestanlaştırma faaliyetleri karşısında devlet, birçok grup hakkında olduğu gibi Nusayriler için de çeşitli tedbirler almak zorunluluğu duyar. Bilgili makalesinde Karpat'ın, 19. yüzyılda Suriye kıyılarında 200 bin Nusayri yaşadığını yazdığını, 1933 yılında Aleviler Devleti sınırları dahilinde 213 bin Nusayrinin tespit edilmiş olduğunu kaydeder[186]. Arşiv belgelerinden şunlar tespit edilmektedir. 1886 tarihli belge Antakya'dan Mersin'e sürgün edilen Nusayri şeyhi Şeyh Abdullah vesilesiyledir. Kadir Gecesi'nde Sakal-ı Şerif-i Nebevi ziyaret olunduğu sırada halktan bazı kimselerin cemaat arasında bulunan Nusayrileri darp etmesi sebebiyle husule gelen olayların ortadan kaldırılması hususunda hizmetleri görülen zevatın taltifleri ve terfi ettirilmeleri için Adana Valisi Nasuhi Paşa'nın arzı (1893), Amerikan Dr. Metheny'nin idaresindeki Mersin'de bulunan Protestan Kız Mektebine Nusayri kızlar alınmakta ve bunların bazıları Amerika'ya kaçırılmakta olduğundan gereken tedbirlerin alınması ve çocukların kurtarılması için gerekenin yapılmasına dair Sadaret'ten Hariciye

[186] Ali Sinan Bilgili. Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)

Nezareti'ne gönderilen yazı (1893), Adana Valisi'nin suistimalleri yüzünden Adana'yı terk eden bir Nusayri'nin Mısır'da Anadolu namıyla bir gazete çıkardığı ve bu gazetede hilafet ve hükümet idaresi aleyhinde yazı yazmakta olduğu (1903), Fransız işgaline uğrayan Adana ve çevresi Nusayrilerinin, Antakya ve Lazkiye'deki Araplarla birleşme emelinde olduklarına dair Adana Vilayeti'nden gönderilen raporlar (1920).

Nusayrilerin yerleşmiş olduğu bölgelerde çok sayıda türbeye rastlanmaktadır. Sadece Hatay'da 283 türbe ve küçük bir yerleşim merkezi olan Samandağ'da ise başta Hızır Türbesi olmak üzere yirmiye yakın ziyaret yeri bulunmaktadır[187].

Bugün Mersin'de Karaduvar Mahallesinde çarşının merkezinde yer alan **Mesut İbinhani** makamı (türbesi) Adana'dan, Hatay'dan, hatta Suriye'nin Lazkiye kentinden gelen Nusayriler tarafından ziyaret edilmektedir[188]. İki ayda bir Şıh'ın öncülüğünde ayinler düzenlenir, makam takdis edilir, İbinhani'nin temsili bir maketi yapılarak ilahiler eşliğinde halk arasında gezdirilir; maketi gören herkes büyük bir tazimle maketin önünde eğilir ve maket, sağ el kalpte sol el başta olmak üzere selamlanır. 1700-1778 yılları arasında yaşadığı söylenen Mesut İbinhani kültünün vizyonu, şehit-peygamber olarak

---

187 M. Hanefi Palabıyık. Dinî İnançları Ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik

188 Abdurrahman Togayhan. Günümüz Paralel Nusayrîlik İnancına Yansıyan Senkretizmin Temel Formları: Mersin Karaduvar Mahallesi Örneği

takdis edilmiş olmasıdır. Bilge bir kişi olduğu kabul edilen İbinhani'nin ruhunun Nusayri mistik muhayyilede, Ali zamanında ve yine Ali tarafından yaratıldığına inanılmaktadır. Nusayriler, Mesut İbinhani'nin tavsif ettiği mehdinin, mutlak vasfıyla Mustafa Kemal Atatürk olduğunu, geleceğe dair gerçekleşen bu bildirimin mucizeden başka bir şey olmadığını ileri sürmektedirler. Beton bir kulübenin içerisinde temsili sanduka ile sembolize edilen Hızır makamı, meskun mahallin tam orta yerinde Mesut İbinhani makamıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Alevi ve Bektaşi edebiyatında, Hurufilik ve teslis gibi başka kültürlerden veya başka dinlerden gelen unsurların yansıması bolca görülebildiği halde, Nusayriliğin kayda değer bir aksi görülmemektedir[189]. Bilindiği kadarıyla, Nusayri olduğunu uzunca bir şiiriyle dile getiren tek Bektaşi şair, "yedi ulu" arasında yer alan Virani'dir. Şairin aslen Nusayri olduğu ifade edilmektedir. Virani tarikatın ikinci piri Balım Sultan (1457-1517)'dan el almış ve Demir Baba'dan da "babalık icazeti" almak istemiştir[190]. Şiirlerini pek beğenmeyip ona bazı nasihatlerde bulunan Demir Baba, şairi "Kur'an'a uyması" ve "veliyyullahı da inkar etmemesi" konusunda uyarmıştır.

Virani XVI. yüzyılda yaşamış, Hurufi inanç ve felsefesini benimsemiş bir Bektaşi ozanıdır. Eğriboz adasında doğmuştur. Bir süre Necef- i Eşref'te Hz. Ali'nin

---

189 Mehmet Temizkan. Alevi-Bektaşî Edebiyatında Nusayrîlik
190 İsmail Özmen. Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi. Cilt II

türbedarlığını yapar. Anadolu'nun çeşitli yerlerini ve özellikle Deliorman ve Dobruca'yı dolaşır. Neceften dönüşünde Razgrat'ta dergah kurmuş olan Demir Baba'yı ziyaret etmiş ve Demir Baba'dan babalık icazeti istemiştir. Demir Baba onun şiirlerini beğenmemiş, öğütte bulunarak, "Kişi, böyle sevdalarda olmamak gerek. Kur'an okurum dersin ama, Kur'an seni okusun. Sen, Kur'an'a uy. Veliyullahı inkar etme" diye paylar. Fakat Balım Sultan'ın dervişi olması nedeniyle ona icazet verir. Virani, sabahleyin yola çıkar, Karlıova'da Hafız Zade Tekkesi'ne gelir ve ömrü orada biter, terk-i dünya eder. Avlu kapısı önüne gömülür. Mezarı türbenin avlusundadır.

Dünya genelinde yaklaşık 3.000.000 Nusayri yaşamakta olup bunların büyük bölümü Suriye (2.500.000), Lübnan (100.000) ve Türkiye'de (350.000) bulunmaktadır[191]. Bu sayıları ile Nusayriler Suriye nüfusunun % 8-12'sini oluşturmaktadır. Suriye yönetimindeki Esedlerin de mensubu olduğu Nusayriler, günümüz Suriye'sinde sayıca azınlık (toplam nüfusunun %14'ü) olmalarına rağmen iktidardadırlar. Nusayrilerin Hatay ilinin genel nüfusu içindeki oranı ise il merkezdeki oranın altındadır.

Adana ve çevresinde Milli Uyanış Derneği (İntibah-ı Milli) ve Mersin'de Şii Arap İslam Hayır Cemiyeti (Cem'iyyetü'ş Şiiyyetü'l Arabiyyetü'l Hayriyyetü'l İslamiyye) olarak kendini gösteren Arap

---

[191] Muammer Ulutürk. Tarihi Açıdan Nusayrilik

(Nusayri) örgütlenmeleri kısa bir süre sonra, Milli Mücadele'de yerlerini almışlardır.

Diğer taraftan Can tezinde, Nusayrilerin "ideolojik bağlamda ulus-devlet söylemlerine zaman zaman daha yakın olduğu ve nesiller arasında da direnişe, asimilasyona ya da zulme karşı duruş biçimlerinin farklılığı[nın] ortaya çıkmış olduğunu" ileri sürer[192].

[192] Şule Can. Nusayrilik: Sır ve Direniş. Yüksek Lisans Tezi. Bilgi Üniversitesi. İstanbul. 2011

Yer ve İsim İndeksi

Kaynakça

Kitap

1. Kurtuluş Savaşında İçel. Heyet. Baha Matbaası. İstanbul. 1971
2. Gisela Procházka-Eisl and Stephan Procházka The Plain of Saints and Prophets The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and its Sacred Places. 2010 Harrassowitz Verlag
3. İstasyondan Fenere Mersin. Tülin Selvi-Tolga Ünlü. Mersin Ticaret ve Sanayi Odası
4. Vital Cuinet. La Turquie d'Asie. Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de l'Asie mineure. 1892.
5. Charles Texier. Çeviren. Ali Suat. Küçük Asya. Enformasyon ve Dokümasyon Hizmetleri Vakfı. Ankara. 2002
6. Seyahatname. Evliya Çelebi. Cilt IX
7. Mehmet Eröz. Doğu Anadolu'nun Türklüğü. Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul. 2015
8. Strabon. Çeviren Adnan Pekman. Antik Anadolu Coğrafyası. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul. 2000
9. Abdulhalim Durma. Evliyalar Şehri Kahramanmaraş
10. Helen Davenport Gibbons. Tarsus'un Kırmızı Kilimleri. Pencere Yayınları. İstanbul. 2009

11. Şerafettin Mağmumi. Bir Osmanlı Doktorunun Anıları. Çeviri. Cahit Kayra. Büke Yayınları. İstanbul. 2002
12. İsmail Özmen. Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi. Cilt II

Tez

1. H. Mehmet Doğan. Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikası Ve Mersin'de Eğitim (1923-1950).Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2005
2. Nilgün Çıblak. İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Adana. 1995
3. Hülya Güley Tanrıverdi. Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2006
4. Kemal Doğan. Bir Mühtedi Sadrazam: İzmirli Salih Paşa (-- -1828) Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul. 2015
5. Işıl Polat Pekmezci. Çukurova Bölgesindeki (Kilikya) Bazı Tarihi Yapılarda Kullanılan Harçların Karakterizasyonu Ve Onarım Harçları İçin Öneriler. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul. 2012
6. Songül Ulutaş. Şer'iye Sicillerine Göre Tarsus'ta Ekonomik Yapı (1839–1856). Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2006
7. Songül Ulutaş. Tarsus Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı (1856-1914). Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2012

8. Şekip Alpsoy. Varlık Vergisi ve İçel'deki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2001
9. Çiğdem Düzgün. Şeriyye Sicillerine Göre Tarsus'ta Gayrımüslimler. Yüksek Lians Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas. 2007
10. Meral Halifeoğlu. Tarsus Amerikan Koleji'nin Kuruluşu, Gelişimi Ve Faaliyetleri. Yüksek Lisans Tezi. Rırat Üniversitesi. Elazığ. 2007
11. İbrahim Halil Aytar. 19.Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Yaşayan Gayrımüslimlerin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2006
12. Ramazan Engin. Tarsus'ta Dini Hayat. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara. 2004
13. İbrahim Oğuz. Tarsus Şeriyye Sicillerine Göre Mersin Kentinin Kuruluş Öyküsü. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2006
14. Sacit Uğuz. I. Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2011
15. Şule Can. Nusayrilik:Sır ve Direniş. Yüksek Lisans Tezi. Bilgi Üniversitesi. İstanbul. 2011
16. Mehmet Alptekin. Silifke'de Eski Türk İnançlarının İzleri. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi. Niğde. 2017
17. Süha Nural. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Silifke. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniveritesi. Niğde. 2007

18. Aslı Ağcalar. Silifke Halk Kültrü Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin. 2009
19. Mehmet Pınar. Mersin Ve İçel'de Siyasi Hayat (1923 1950). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum. 2012
20. Ahmet Nalcı. Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine Geçerken Mersin'de Eğitim. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya. 2007

Makale

1. İsmail Hakkı Altuntaş. Şeyh Ali Semerkandi
2. Yaşar Kalafat; Adana ve Çevresinde Türbelerimiz
3. Kadir Ulusoy-Bahattin Demirtaş. Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Mersin'de Eğitim
4. Mehmet Aydın. Antakya Ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hıristiyanlığına Bir Bakış
5. Halim Baki Kunter. Tarsustaki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri
6. Sadi Bayram. Peygamberler Şehri Tarsus Ve Tarsus'da Bir Özbek Vakfı
7. Cahit Baltacı. Türk-İslam Kültür Ve Medeniyetinde Tarsus-Tarsus Medreseleri
8. Kazım Paydaş. Emeviler Ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugur Sehri Tarsus
9. Ali Selçuk. İki Ayrı Topluluk Ve Ortak Bir Ata: Paşa Türbesi Ziyareti (Ayaş Sünnileri ve Erdemli-Tömük Tahtacıları Örneği)

10. H. Sibel Ünalan. Mersin'de Xıv. Yüzyıldan Bilinmeyen İki Yapı: Camili (Gökçeli) Köyü Merkez Camisi Ve Türbesi
11. H. Sibel Ünalan. Tarsus-Pozantı Yolundaki Sarı Işık (Sarışeyh) Kervansarayı
12. Gözde Ramazanoğlu. Tarsusun kalbinde Tarihi Tarsus Camilerine Bakış
13. Kemal Duru. Tarsus Kitabeleri
14. Şinasi Develi. Cumhuriyet Öncesi Mersin'de Yerli ve Yabancı Bankalar
15. Şinasi Develi. Mersin'e Dair
16. Şinasi Develi. Aya Yorgi Kilisesi
17. Herkül Millas. 20. Yüzyıl Başında 'Kozmopolit' Mersin ve Rumların Geçmişe Bakışı
18. Uzay Yergün. Z. Gül Ünal. Mut (Mersin) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004
19. Abdullah Ayan. Gümrük meydanı, gözler önünde cinayet
20. F. Saadet Bilir. Gülnar'ın Belde ve Köylerine Ad Veriliş Öyküleri
21. Mehmet Ak. XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Gülnar Yörükleri
22. İbrahim Şahin. İçel/Gülnar'da Eski Türklere Ait Yeni Tespit Edilmiş Epigrafik Belgeler: Tanıtımı Ve Ön Değerlendirmesi
23. Doğan Atlay. "Hocantı" Derinçay Köyü
24. Mehlika Arel. Mut'taki Karamanoğulları Devri Eserleri
25. Hamit Şafakçı. Şeyh Hocenti Zaviyesi
26. Ronald D. Witherup. Çev. Süleyman Turan. Pavlus Hakkında On Soru On Cevap

27. Abdülbari Yıldız. Tarsus Makam-ı Danyal Camii Kurtarma Kazısı
28. Abdullah Poş. XIX. Yüzyılda Tarsus'un Nüfusu
29. Abdullah Poş. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Münir Yıldırım. Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım
30. Abdullah Poş. Osmanlı Döneminde Tarsus (1516-1923)
31. Saim Yılmaz. Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi
32. Adem Tutar. Tarsuslu Müderrisler
33. Fatih Yahya Ayaz. Memluklerin Tarsus'u Fethi
34. Yasin Yılmaz. Osmanlı Dönemi Tarsus Vakıfları
35. Kemal Duru. Tarsus Kitabeleri
36. Sibel Ünalan. Anadolu'dan Ünik Bir Türbe: Tarsus Duatepe Türbesi
37. Turgay Kabak. Silifke Halk İnanış ve Uygulamalarında Çarşamba Gününün Yeri ve Önemi
38. Yıldıray Özbek. Silifke Alaeddin Camii ve Tarihlendirilmesi Üzerine Notlar
39. Hasan Mert. 19. Yüzyılın Sonlarında Karçınzade Süleyman Şükrü'nün Gözüyle Çukurova
40. Ali Boran. Anamur (Mamuriye) Kalesi, Kale Kitabesi ve iç Kale Camii
41. Refiye Şenesen. Pagandan. Hristiyanlık Ve Müslümanlığa Bir İnanç Merkezi: Ashab-ı Kehf Ve Günümüzde Tarsus Ashab-ı Kehf'te Hıdrellez Şenlikleri

42. Ensar Köse. İçel'de Bir Ulu Çınar: Şeyh Ali Semerkandî Ve Nesli
43. Nilgün Çıblak Coşkun. Yatır Ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin'deki Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi

Ansiklopedi

1. Danyal. Ömer Faruk Harman. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 8
2. Tarsus. Ali Sinan Bilgili. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 40
3. İçel. Şenol Çelik. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 21
4. Silifke. Şenol Çelik. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 37
5. Lokman. Ömer Faruk Harman. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 27
6. Şit. Şinasi Gündüz. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 39
7. Tolunoğulları. Nadir Özkuyumcu. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 41
8. Ebu Ubeyd, Kasım b. Sellam. Zülfikar Tüccar. TDV İslam Ansiklopedisi. cilt: 10

WEB

1. http://www.mersinkulturturizm.gov.tr/
2. https://ismailhakkialtuntas.com/

3. http://nisanyanmap.com/
4. http://erdemlimiz.com/
5. http://www2.mersin.edu.tr/
6. http://www.gulnarnet.com/
7. http://ayalan.net/
8. http://www.gulnar.bel.tr/